

**UURINGU
INTEGRATSIOONI MONITOORING 2005**

ARUANNE

TLÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut

SISUKORD

SISSEJUHATUSEKS	3
EESTLASTE JA EESTIVENELASTE SOTSIAALMAJANDUSLIK SEISUND: OOTUSED JA MUUTUSED	5
1. TÖÖHÕIVE JA HÕIVESUUTLIKKUS	5
2. TÖÖRAHULOLU	7
3. TOIMETULEK JA SISSETULEKUD	9
4. TOIMETULEKU STRATEEGIAD	13
5. RAHULOLU MAJANDUSLIKU OLUKORRAGA: OOTUSED JA NENDE TÄITUMINE	14
6. MAJANDUSLIK POSITSIONEERITUS	16
EESTIVENELASTE KEELEOSKUS JA SUHTUMINE 2007. AASTA GÜMNAASIUMIREFORMI	20
1. EESTIVENELASTE EESTI KEELE OSKUS PÜSIB STABIILSENA	20
2. 2007. AASTA GÜMNAASIUMIREFORM	29
SALLIVUS RAHVUSSUHETES EESTIS	33
HINNANGUD LÕIMUMISE EDUKUSELE, TULEVIKUOHUD JA TÕRJUVA SUHTUMISE ILMINGUD	43
1. HINNANGUD INTEGRATSIOONI EDUKUSELE	43
2. EESTLASTE JA EESTIVENELASTE TULEVIKKU EESTIS OHUSTAVAD TEGURID	47
3. EESTLASTE HOIAKUTES JA TOIMIMISES VÄLJENDUB DISTANTSEERUMINE	53
KODAKONDSUS JA POLIITILINE KAASATUS	60
1. KODAKONDSUSPOLIITIKA HINNANG JA SAMASTUMINE EESTIGA	60
1.1 Kodakondsuspoliitika ja kodanikkonna laiendamise hinnang	60
1.2 Kodakondsus ja kuuluvus	63
2. POLIITILINE KAASATUS: MEEDIAKASUTUS, POLIITIKAHUVI JA POLIITILINE OSALUS	65
2.1 Meediaväljad. Eesti- ja venekeelsete meediakanalite kasutamine	65
2.2 Poliitikahuvi: lokaalne ja rahvusvaheline kaasatus	68
2.3 Poliitikas osalemise kogemus	70
2.4 Suhtumine mitte-eestlaste kaasamise võimu teostamisel	73
IDENTITEEDI PROBLEEM INTEGRATSIOONIS: SOBIVA PROPORTSIOONI LEIDMINE AVALIKU SFÄÄRI ÜHTLUSTUMISE JA ERASFÄÄRI ERINEVUSTE SÄILITAMISE VAHEL	79
1. SISSEJUHATUS	79
2. IDENTITEET JA HARIDUSSÜSTEEM	81
3. IDENTITEET JA VÄHEMUSKULTUURIDE SÄILITAMINE	83
4. IDENTITEET JA SEOSTUMINE VÄLISMAAILMAGA	86

SISSEJUHATUSEKS

Integratsiooni monitooring 2005

Käesoleva uuringu üldeesmärgiks oli saada ülevaade riiklikus integratsiooniprogrammis püstitatud strateegiliste eesmärkide saavutamisest ning integratsiooniprotsessi edenemisest kolmes integratsiooni põhivaldkonnas: keelelis-kommunikatiivses, õiguslik-poliitilises ja sotsiaal-majanduslikus integratsioonis ning hinnata nende eesmärkide saavutamist võrdluses eelnevatel aastatel teostatud monitooringute tulemustega.

Koostöös sotsiaal- ja turu-uuringute firma Saar Poll viidi ajavahemikul 20. jaanuar – 01. veebruar 2005.a. läbi avaliku arvamuse küsitlus. Tegu oli üleriigilise küsitlusega, kus vastajateks oli 1000 inimest vanuses 15–74 aastat. Lisaks põhivalimile küsitleti eraldi veel 200 eestivenelast vanuses 15-29.a. Uuringu tellijaks oli Integratsiooni Sihtasutus, analüüsi teostas uurimisrühm koosseisus Marje Pavelson, Ivi Proos, Iris Pettai, Jüri Kruusvall, Klara Hallik ja Raivo Vetik.

Sisulise kokkuvõttena võib tõdeda, et mõlema suure rahvusrühma, eestlaste ja eestivenelaste hulgas on integratsiooniprotsessi raames toimunud nii positiivseid kui negatiivseid arenguid. Uuring näitab, et eestivenelaste sotsiaal-majandusliku toimetuleku näitajad lähenevad eestlaste omadele. Nii on täheldatav noorte eestivenelaste liikumine spetsialistide ametitesse ja nende suhteliselt suur hõive oskustöölisena varasema liht- ja abitöölisena rakendumise asemel.

Kuulumine kodanikkonda on eestivenelastele oluliseks kollektiivse samastumise kanaliks. 60% venekeelsetest respondentidest (69% noortest) samastab end Eesti kodanikega. Venekeelsete noorte samastamispüüdu Eesti riigiga toetab suuresti asjaolu, et 90% kodanikest ja kodakondsuseta noortest ei samasta end Venemaa venelastega, isegi kolmveerand noortest Vene kodanikest ei tee seda.

Kuid samas, venekeelse gümnaasiumi üleminek kakskeelsele õppele hirmutab vene kogukonda, sest ei teata, millises tempos vene koolid eestikeelsele õppele üle lähevad, kuivõrd vene koolidel on võimalusi ülemineku tempo valimiseks ning kuivõrd on üleminek kaetud vajamineva ressursiga. 57% eestivenelastest kardavad vene noorte võimalikku identiteedi kaotamist ja vaid 34% toetab koolireformi.

Monitooring näitab, et jätkub eestlaste ja eelkõige noorte distantseerumine eestivenelastest nii hoiakute kui ka reaalse käitumise tasandil. Viimase kolme aastaga on suurenenud nende eestlastest vastajate osakaal, kes peavad eestivenelaste elu- ja mõttelaadi enda omast erinevaks ja keda häirib nende juures nii eesti keele oskuse puudumine kui ka teistsugune käitumine ja elulaad.

Üheks ohusignaaliks integratsioonivallas on asjaolu, et perioodil 1997-2005 eestivenelaste eesti keele oskus keskmine tase muutunud ei ole. Samas, Eesti kodakondsusega inimeste eesti keele oskus on väga hea võrreldes kodakondsuseta inimestega või Venemaa kodanikega. Oluliselt erineb eestivenelaste eesti keele oskus ka sõltuvalt nende elukohast. Narvas on kõikidest eestivenelastest umbkeelseid (ei suuda eesti keeles üldse suhelda) 62%, Tallinnas vaid 16%.

Samas ei tohiks toodud negatiivseid fakte ületähtsustada. Monitooringu tulemuste tõlgendamisel tuleb arvestada, et integratsioon ongi oma olemuselt konfliktne protsess, sest sisaldab samaaegselt ühiskonna kui terviku ühtsuse suurendamise ja vähemuste kultuuriliste erinevuste säilitamise nõudeid. Vastassuunaliste protsesside koeksisteerimine toob paratamatult kaasa vastuolusid ja isegi konflikte. Nende ületamine on pikaajaline protsess, mis eeldab kõigi osapoolte jõupingutusi.

Raivo Vetik

Uurimisgrupi juht

Eestlaste ja eestivenelaste sotsiaalmajanduslik seisund: ootused ja muutused

Marje Pavelson

Sotsiaal-majandusliku integratsiooni eesmärgiks on lõimuvate rühmade võimaluste võrdsus. Kuidas neid võimalusi realiseeritakse, sõltub strateegiatest, mida inimesed rakendavad muutavas keskkonnas. Käesoleva monitooringu raames uuritakse neid muutusi, mis on toimunud eestlaste ja eestivenelaste sotsiaal-majanduslikus seisundis: tööturukäitumises, toimetulekus, sissetulekute struktuuris ja rahuloluhinnangutes töö ja majandusliku seisundiga. Nimetatud indikaatorid väljendavad nii võimalusi kui ka nende kasutamise astet, valikuid ja piiranguid, oma koha leidmist (majanduslikku positsioneeritust) ühiskonnas kui sotsiaal-majanduslike suhete süsteemis.

1. Tööhõive ja hõivesuutlikkus

Võimaluste võrdsus on saavutatav töökohtade kättesaadavuse ja valikuvabaduse kaudu, hõivesuutlikkus sõltub inimeste valmisolekust soovitava töö saamiseks. Töökohtade kättesaadavuse kõige üldisem tegur on tööpakkumine, mis Eestis on regiooniti erinev. Tööpakkumine iseenesest ei kindlusta erinevate pädevuste, oskuste ja kogemustega töövõtjate võimaluste võrdsust. Eesti segmenteeritud tööturul on eestlased seni olnud paremas olukorras kui eestivenelased. Põhjuseks on erinev hõivesuutlikkus, mida mõjustab etniliste rühmade ebavõrdne sotsiaalne kapital.

Taustsüsteemina on hõivesuutlikkuse kujunemist mõjustanud ka kohanemise aste turumajandusega, erinev suhtumine töösse, senine praktika tööväljal ja kutsealased pädevused. Valdavalt tööstusliku töökogemusega keskealised töövõtjad omavad majandusstruktuuri ja omandisuhete muutuse järel suhteliselt vähem võimalusi liikuda teistesse tegevusvaldkondadesse ning hõivevõimaluste vähenemine tööstuses seab nende ette vajaduse ümber õppida ning rakendada teistel tegevusaladel.

Samas on Eestis tegemist erinevate hõivevõimalustega eeskätt regionaalses lõikes. Linnades paiknevate eestivenelaste tööpuudust tingivad regiooniti erinevad põhjused. Tallinnas, kuhu koondub perifeeriast üha enam nii eestlastest kui eestivenelastest noori, on konkurents töökohtadele teravam ning individuaalne hõivesuutlikkus sõltub eelkõige potentsiaalse töövõtja haridusest, eesti keele oskusest, tööalasest kogemusest, informeeritusest töövõimaluste kohta. Kui eestivenelaste tööhõive ka küllaldase tööpakkumise juures jääb eestlastega võrreldes madalamaks ning iga kümnes tööealine, kes töökohta vajaks, seda ei leia (ESA 2005), tuleb põhjusi otsida kas teistega võistleva töövõtja ebaküllaldase ressursi või tööandja rahvuslikest eelistusest töötajate valikul.

Eestis on kõrgeima töötusmääraga piirkond Ida-Virumaa, kus linnaelanike hõivevõimalused on puudulikud esmajoones tööpakkumise puudumise või piiratuse tõttu. Kui sealne kaks korda keskmisest kõrgem töötusmäär peamiselt eestivenelastest linnaelanike seas hoiab järjepidevalt kõrgena eestivenelaste töötusnäitajad, pole põhjust kõnelda mitte niivõrd subjektsetest faktoritest, kaasa arvatud eesti keele oskuse oluliselt madalam tase, vaid eeskätt regionaalse majanduspoliitika ning sellega seonduva tööturupoliitika nõrkusest. Eesti keele oskus ja kasvavad haridustaotlused Ida-Virumaal soodustavad praegustes tingimustes vaid

võimekama ja hõivesuutlikuma noore kontingendi lahkumist pealinna või suundumist end realiseerima väljaspool Eestit.

Järelikult osutuvad Ida-Virumaa eestivenelased töötuks või eristuvad madala hõivesuutlikkusega ka teistest rahvuskaaslastest mitte rahvus- või keelepoliitika, vaid pigem ebaefektiivse tööpoliitika tagajärjel (Pavelson 2004).

Positiivse ilminguna eristub muudes Eesti piirkondades elavate eestivenelaste suhteliselt parem kohanemine sealse keskkonnaga ning nende järelejõudmine Tallinnas hõivatud eestivenelastele peamiste sotsiaalmajanduslike indikaatorite lõikes: mõeldud on Tartus, Pärnus, Valgas elavaid eestivenelasi.

Kui jälgida tööhõive arenguid, võib küsitlusandmeil täheldada eestlaste ja eestivenelaste hõivestruktuuride sarnastumist. Tööstuses rakendatute osakaal on endiselt suurem kui eestlaste rühmas, muutunud on aga ametistruktuur. Veel 2000. aastal oli oluline osa eestivenelastest (eriti noortest) rakendunud liht- ja abitöölisena, nende sissetulekud ja töörahulolunäitajad osutusid just seepärast madalaks. Tänapäevaks on eestivenelastest töölisnoored pigem oskustöölised ning sõltuvalt kõrghariduse omandamise tempost viimastel aastatel kasvab hõivatud eestivenelaste ametistruktuuris ka spetsialistide osa. Järelikult on (kõrg-)haridus saamas oluliseks hõivesuutlikkuse faktoriks, nagu see juba aastaid on olnud iseloomulik eestlastele.

Eelmised monitooringud viitasid asjaolule, et suhteliselt raskem oli tööturule astuda nendel eestivenelastest noortel, kes töökohtadele eestlastega konkureerides alla jäid. Samaaegselt tuli neil konkureerida ka nendele töökohtadele, mis olid täidetud rahvuskaaslaste vanema põlvkonna esindajatega: nimelt töötasid suhteliselt parematel töökohtadel need, kes olid sinna püsima jäänud peale Eestis toimunud majanduslikke ja sotsiaalseid muutusi (Pavelson 2002).

Võrreldes individuaalseid sissetulekuid aastal 2002, jõudsid aastal 2005 eestlastele järele üle 40 aasta vanused eestivenelased, kes säilitasid oma varasemad töökohad. Kui eestlastest oli 2000. aasta alguses suhteliselt parematel (uutel) töökohtadel enamasti alla 30-aastased noored, siis mitte-eestlastest töötasid parematel töökohtadel üle 40-aastased. Praeguseks on parema tööturupositsiooniga 30-39-aastased eestlased, noorima töötajate rühma seisund on aga eestivenelastega võrdsustumas. Noortest on tänu nende haridusele oodata konkurentsi ka vanematele eestivenelaste rühmadele. Eestlaste puhul on tendents teistsugune: vanemad rühmad on võrreldes kuni 30-aastastega suhteliselt haritumad ning tagasilöögid sissetulekutes toimuvad pigem pensionieelikute rühmas. Ka on tippspetsialistide ametikohad täidetud pigem vanemate rühmade poolt.

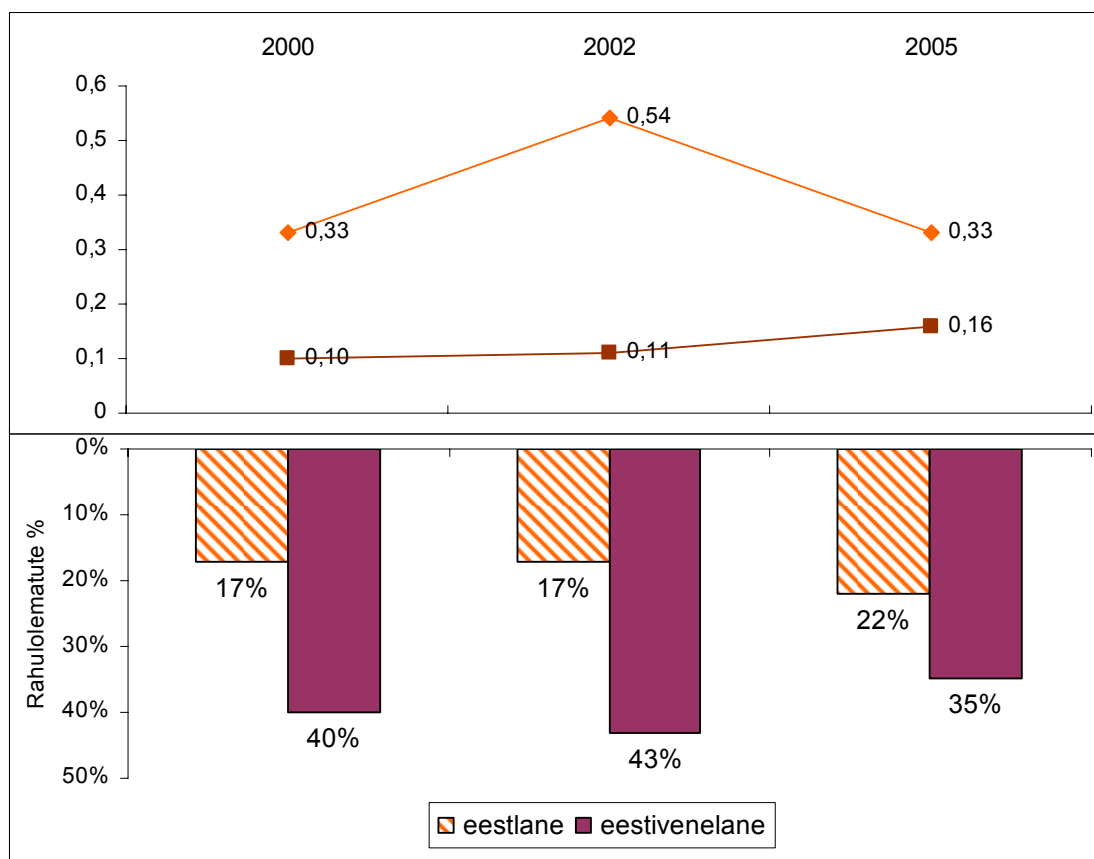
Kui võrrelda eestlastest ja eestivenelastest noorte ametistrukture, siis hõlvavad viimased järjest nii oskustöölise kui spetsialistide töökohti (kuni 30-aastastest eestlastest on spetsialistidena hõivatud 21%, samaealistest eestivenelastest 19 protsenti) ning oskustöölise osa noorte eestivenelaste seas ületab kõigi vanemate rühmade oma. See on uus trend, mis tunnistab eestivenelastest oskustöölise põlvkonnavahetust.

Kui tegevusalati on tööstus eestivenelastele endine eelistus, siis üha rohkem rakendub neid ehituses ja transpordis. Kui teeninduses ja kaubanduses edestavad eestlased senini mitte-eestlasi, siis märgatav on viimaste liikumine kinnisvaraärisse ja pangandusse, mida varem pea üldse ei esinenud. Samas on teenindajad-müüjad sagedamini keskealised vene naised, kusjuures need töökohad ei ole subjektselt kuigi hinnatud. Noorte eelistused järgivad pigem

eestlaste omi – endale soovitakse spetsialistide ameteid ning ollakse huvitatud avalikus sektoris rakendumisest, kus eestlased on senini selgelt ülesindatud.

2. Töörahalolu

Kuigi eelöeldu puudutas valdavalt positiivseid trende stabiliseeruva tööturul, ei saa rääkida integratsiooneesmärkide saavutamisest töösfaaris tervikuna. Võrreldes eestivenelaste töörahalolu näitajaid eestlaste omadega, ilmneb nende tööhinnangute jätkuv mahajäämus (vt. joonis 1). Kuigi mitte-eestlaste töörahalolu on 2005. aastal varasemaga võrreldes mõnevõrra paranenud, jääb see ikkagi oluliselt maha eestlaste omast. Keskmise rahulolu tööga oli 2000. aastal 3 korda madalam eestlaste omast, praeguseks on erinevus kahekordne.

Joonis 1: Töörahalolu rahvusgruppides aastatel 2000-2005 (arvutatud skaalal: 1 väga rahul kuni –1 ei ole üldse rahul)

Eestivenelaste töörahalolu on madalam kui eestlaste oma kõigis ametirühmades, eriti aga teenindajate rühmas, kus rahulolematuid on 2,5 korda rohkem kui samas ametis eestlaste seas.

Millistes organisatsioonides on nad rakendunud? Kui lihttöölise kohtadel on tänaseks suhteliselt rohkem eestlasi ja neile on iseloomulik suur rahulolematute hulk (45% eestlastest ei ole tööga rahul), siis eestivenelaste rahulolematuse osutus veelgi suuremaks (65% rahulolematuid). Kui oskustöölise töörahalolu oli 2002. aastal märgatavalt kõrgem just eestivenelaste arvel, siis praegune langus mõjustab oluliselt tööliste rahulolu taset üldse, mis kvalifitseerimata tööliste arvel on niikuinii madalam teiste rühmade omast.

Juba eelmine monitooring juhtis tähelepanu teenindajate (eeskätt naiste) töörahulolu tasemete erinevusele etniliste rühmade lõikes. Praeguseks on teenindustööga rahulolematu eestivenelaste rühmas veelgi kasvanud, suurendades sedakaudu meeste ja naiste töörahulolu erinevust. Kui eestlastest meeste ja naiste töörahulolu näitajad praktiliselt ei erine, siis eestivenelastest naised on tunduvalt vähem tööga rahul kui eesti naised ja mitte-eestlastest mehed. Järelikult on asi mitte üksnes selles, kellena töötatakse, vaid pigem osutub oluliseks nii tegevusvaldkond kui organisatsiooni tüüp, kus ollakse hõivatud. Eestlaste töörahulolu langus eestivenelaste rahulolu minimaalse tõusu taustal aktualiseerib küsimuse tööandja ja töövõtja vahekorra, mis näib olevat töö hinnangute langust mõjutanud. Probleem on oluline ka seetõttu, et regiooniti pole töörahulolu olulisi erinevusi, küll aga tegevusalade ja ametite lõikes. Tallinnas on märgatav, et väga rahulolevate osa on teiste regioonidega võrreldes suurem (viiendik eestlastest hõivatutest).

Tegevusvaldkonniti on erinevused märgatavad nii eestlaste kui eestivenelaste töörahulolu. Mõlemas vaadeldavas rühmas on enam rahulolematuid põllumajanduses, kus eestivenelaste madal hinnang ei ole hõivatute väikse arvu tõttu statistiliselt arvestatav. Küll aga on madalaim töörahulolu omane ehituses hõivatutele, eestivenelased on eestlastega võrreldes vähem rahul ka teeninduses-kaubanduses ja tööstuses. Ka tegevusalade lõikes on venelaste hinnangud eestlastega võrreldes madalamad (vt. tabel 1).

Tabel 1: Tööga rahulolematute osakaal tegevusalati (%)

Tegevusala	Eestlased	Eestivenelased
- põllumajandus/kalandus	38	...
- tööstus	23	39
- ehitus	35	46
- transport, side	12	26
- pangandus, kinnisvara	-	8
- teenindus/kaubandus	28	40
- haridus, teadus	15	21
- avalik haldus	16	25
Kokku	22	35

Töörahulolu paraneb seoses haridustaseme tõusuga. Kõige vähem on rahul põhiharidusega töötajad, kes on rakendunud põllumajanduses, ehituses või tööstuses tööiskohtadel. Haridus ja töörahulolu on enam seotud eestlaste puhul.

Noored (alla 30-aastased) on tööga vähem rahul mõlemas vaadeldavas rühmas: seejuures kasvab rahulolu seoses liikumisega valgekraede ametisse. Eriti suured on töörahulolu diferentsid noorte eestivenelaste seas: kui eestlastest lihttöolistest on ligi 2/3 oma tööga rahul, siis eestivenelastest vaid neljandik. Ka oskustöolistest, kes domineerivad noorte eestivenelaste seas, on rahul vaid pooled. Teenindajaist ja müüjaist on rahulolematuid üle poole. Rahulolematute osakaal on minimaalne spetsialistide seas (14% noortest eestlastest ja 13% mitte-eestlastest pole tööga rahul). Noored mitte-eestlastest juhid on oma tööga absoluutselt rahul, nende osa mõlemas noorte valimis on aga ebapiisav, et tulemusi statistiliselt tõeseks pidada. Küll aga võib väita, et tööline olla ei paku erilist huvi kummalegi noorterühmale, eestivenelastele ei paku rahuldust ka teenindustöö. Staatuse tõus alates kontoriametnikust suurendab töörahulolu ning ühtlustab noorte tööhinnangud. Järelikult on noorte eestivenelastegi jaoks tööline või reateenindaja amet vähepakkuv. Valgekraede hulka kuulumine on nende jaoks eesmärk, mille nimel omandatakse kõrgharidust ning millele ehitatakse oma tulevikulootused.

Töörahalolu ja tööturusituatsiooni analüüs näitab, et kõrvuti ameti- ja tegevusalustruktuuridega ei ole töörahalolu oluliselt paranenud. Eestlaste töörahalolu on isegi langenud. Eestivenelaste hulgas on märgatav küll töörahalolu tõus, kuid selle arvel, et spetsialistide ja juhtide kohtadele konkureerimisel on nad saavutanud teatud edu ja seda just viimasel kümnendil Eestis omandatud kõrghariduse kaudu. Noored eestivenelased ei lepi tööolukohtadega, kuigi nende rakendumine oskustööliseks on asendunud varasema sunnitud hõive lihttööl ehk tööturu teiseses, viletsamate tööpaikadega segmendis.

Võib arvata, et eesti keele oskuse märgatav paranemine noorte seas on seotud eestivenelaste (kõrg-)haridus taotlustega juhul kui orienteerutakse Eestis edasiõppimisele. Tung Tallinna on saanud iseloomulikuks vene noortele nii Ida-Virumaalt kui mujalt, nagu see on juba pikemat aega tüüpiline eesti noortele.

Võib arvata, et need, kes kavatsevad tulevikus edasi õppida väljaspool Eestit, ei pea vajalikuks ka riigikeelt omandada, kuna loodavad tulevikus töötada Euroopas. Et Eesti kõrgharidus on eesti keele oskuse seisukohalt tulemuslik, kinnitab spetsialistidena rakendunud noorte eestivenelaste hea keeleoskus (üle 80% neist väidab end eesti keelt valdavalt väga hästi või hästi). Järelikult on kohapealsed haridusvõimalused nii eestivenelaste integratsiooni kui ka tuleviku seisukohalt esmaolulised, mis kinnitab ka varasemaid uurimistulemusi (Pavelson 2002).

3. Toimetulek ja sissetulekud

Kõigis monitooringutes on käsitletud toimetulekut selle kaudu, millised on võimalused ära elada saadavate sissetulekute arvel. Ka 90-ndate lõpu erinevates uuringutes on samal viisil hinnatud erinevate sotsiaalsete rühmade majanduslikku seisundit. Kõigis varasemates uuringutes on ilmnunud eestivenelaste suhteliselt suurem vaesus võrreldes eestlastega. 90-ndate aastate eripära oli eeskätt suur süvavaeste hulk mõlemas rühmas, kusjuures enne 2000. aastat ulatus nende osakaal üle veerandi just eestivenelaste seas. Veel 1999. aastal, mil selle rühma töötusmäär oli järjest kasvamas, moodustas äärmusliku vaesuse osakaal (kellel oli raskusi toidukulutustega katmisega) kuni 40 aastaste eestivenelaste rühmas 29%. Esimene integratsiooni monitooring tõi esile rohkem kui kümnendiku eestivenelaste süvavaesuse, lisaks oli üle poole neist raskustes ka muude kulude katmisega: kokku võis pidada pea 2/3 eestivenelastest vaesteks. Kehva toimetulekuga perede arv moodustas eestlaste rühmas rohkem kui poole küsitletutest.

2002. aasta andmed kinnitasid äärmuslikult vaeste osakaalu võrdsustumist eestlaste ja venelaste rühmades, kuigi paremini toimetulevate eestlaste osa oli kasvanud. Selle küsitluse andmeil oli märgata eestlaste tunduvalt suuremat kihistumist ning hästi toimetulevate eestlaste arvulist kasvu: nende osakaal ületas viiendiku ning vaeste arv äärmusliku vaesuse stabiilsuse juures mõnevõrra langes. Eestivenelaste hulgas moodustas toimetulekuraskustega perede osa endiselt üle poole kõigist peredest ning hästi toimetulevaid oli endiselt alla viiendiku.

Käesoleva küsitluse andmeil on toimunud süvavaeste osa märkimisväärne langus mõlemas rühmas ning eestivenelaste seas kasvas eestlastega võrreldes oluliselt nende osakaal, kes küll kalleid kestvuskaupu osta ei saa, kuid on säästuvõimelised. Süvavaesuse vähenemine ja säästmisvõimalustega perede osakaalu kasv on tähtsamad muutused, mis eestivenelaste toimetulekut viimasel paaril aastal iseloomustavad. Ka on võrdsustunud hästi toimetulijate osa mõlemas rühmas, jäädes viiendiku piirimaile, mis kinnitab jätkuvat kihistumist ka eestivenelaste seas.

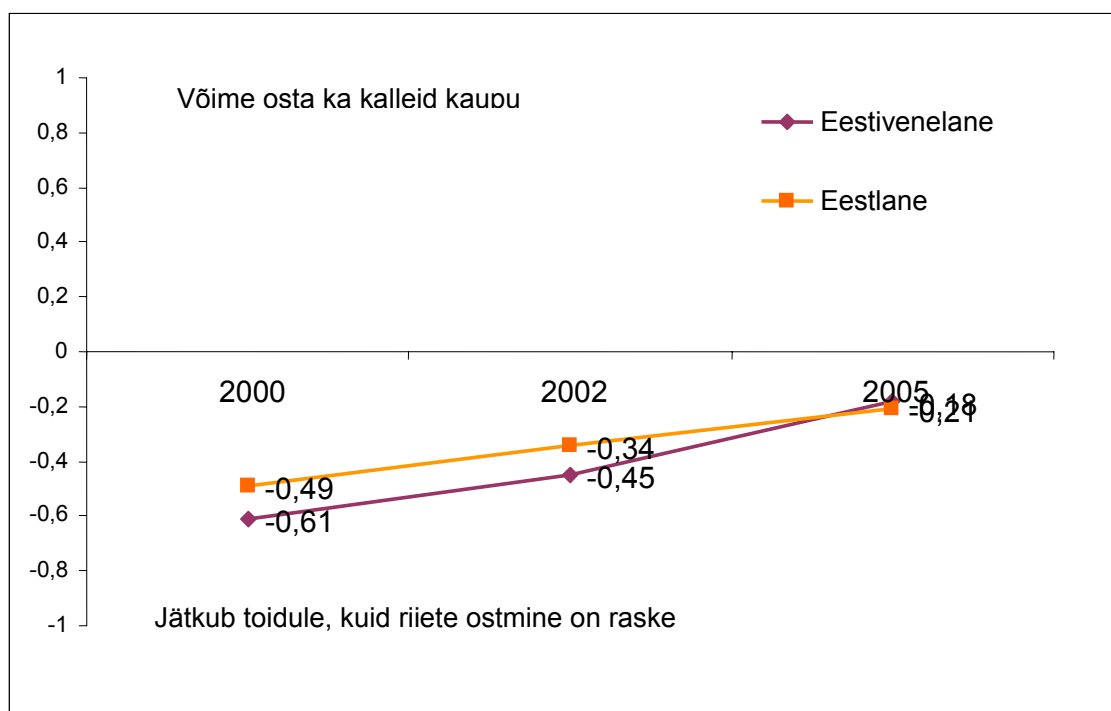
Selles seoses on oluline toimetulekuraskustega eestivenelaste osakaalu tunduv kahanemine võrreldes eestlastega, kelle seas toimetulekuraskustega perede osa on vähenenud mõnevõrra aeglasemalt kui eestivenelaste rühmas (vt. tabel 2).

Tabel 2: Toimetuleku muutused aastail 2000-2005 (%)

Toimetuleku aste	Eestlased			Eestivenelased		
	2000	2002	2005	2000	2002	2005
Äärmuslikult vaesed (ei jätku toiduks)	8	9	5	11	9	4
Vaesed (ei jätku riieteks)	49	38	36	52	47	32
Madala ostujõuga säästjad	28	29	37	26	42	48
Ostujõulised tarbijad	15	22	21	11	18	22

See tendents viitab taas just osa eestlaste heaolu tõusu pidurdumisele ja raskustele edendada oma majanduslikku kapitali.

Kõik need muutused lähendavad rahvusrühmade toimetulekustruktuure. Mõõtes toimetuleku astet skaalal -2 (äärmuslik vaesus) kuni 2 (võime osta kõike soovitud), näeme mõlema rühma lähenemist keskmisele tasemele, kus kallite kaupade ostmine on veel raske, kuid säästmisvõimalused nende muretsemiseks tulevikus juba reaalsed (vt. joonis 2).

Joonis 2: Eestlaste ja eestivenelaste toimetuleku muutused aastatel 2000-2005 (arvutatud skaalal: 2 võime osta kõike mida soovime kuni -2 pole piisavalt raha isegi toidu jaoks)

Toimetuleku aste erineb regiooniti, on mõjustatud tööhõivest, vanusest ja kodakondsusest. Eestivenelaste süvavaesus on enam tüüpiline töötutele, mõnevõrra rohkem iseloomulik vanematele rühmadele, levinud Ida-Virumaal ja võrreldes eestlastega ka Tallinnas. Eestlaste puhul on tugevad regionaalsed erinevused Tallinna ja muu Eesti vahel, kus vaeseid on üldse enam. Süvavaesus on eestlastele pigem linnade kui maarahva probleem, kus toidukuludega saadakse toime. Halvemas olukorras on sissetulekute alusel tugevalt kihistunud suuremad linnad, kus süvavaesust ja vaesust üldse rohkem.

Ida-Virumaa eestivenelaste seas on kasvanud säästmissuutlike perede osa, ulatudes Tallinna venelastega võrdsele tasemele. Samas on aga nii Tallinnas kui Ida-Virumaal keskmisest suurem süvavaeste osa. Ida-Virumaal on kaks korda vähem ostuvõimelisi venelasi kui teistes piirkondades, kaasa arvatud Tallinnas.

Võrreldes eestlastega on eestivenelaste toimetulekuraskused ka Tallinnas suuremad: kui süvavaeste eestlaste osa pealinnas on minimaalne ja 27% Tallinna eestlastest on võimelised ostma pea kõike, kujutavad pealinna venelased pigem tarbijaid, kes sagedamini on suutlikud küll säästma, kuid mitte veel ostma hinnalisemaid kaupu. Võib järeldada, et nimelt Tallinnas on eestlaste toimetulek parem kui eestivenelastel, kes pealinnas on veelgi rohkem kihistunud kui eestlastest kaasinlased.

Võrreldes eesti noortega väidavad vene noored end paremini toime tulevat. Põhjus võib olla ka selles, et suurem osa viimastest on õppurid, kes vanemate peres elades ise raha ei teeni ning hindavad oma perekonna võimalusi mõnevõrra üle. Eestlastest noored, kes sagedamini elavad omaette, lähtuvad toimetulekutaseme hindamisel iseenda võimalustest.

Et paremini kindlustatud eestlased on koondunud Tallinna, ilmneb ka sissetulekute analüüsist. Homogeensemaks osutub mitte-eestlaste majanduslik olukord aga mitte Tallinnas, kus diferentsid on suured, vaid muudes piirkondades. Kui Ida-Virumaa on väga vaene, siis maakonnalinnades elavad eestivenelased tulevad paremini toime. Samas on just eestlaste toimetulekuraskused märgatavad teistes linnades, kus süvavaeste osa on suurem ja perede ostujõud märgatavalt madalam kui pealinnas. Seevastu maal esineb äärmuslikku vaesust vähem kui linnades, kuigi vaeste osa on eriti pealinnaga võrreldes märkimisväärne.

Kui võrrelda eestlaste ja eestivenelaste tulusid individuaalselt kasutatava raha (isiklik netosissetulek) ja pereliikme kohta tuleva sissetuleku alusel, siis võib järeldada küll majandusliku seisundi lähenemist, kuid mitte võrdsust.

Tabel 3: Eestlaste ja eestivenelaste isiklik netosissetulek tulurühmiti (%)

Tulurühm	Eestlased	Eestivenelased
Madal (kuni 2500 krooni)	37	42
Keskmine (kuni 500 krooni)	37	37
Kõrgem (üle 5000 krooni)	16	11
Puudub	10	10

Tabeli 3 andmeil jäävad eestivenelaste sissetulekud endiselt eestlaste omadest maha, erinedes rohkem kui vastavad toimetulekunäitajad. Samas ei ole vahed võrreldes varasemate küsitluste andmetega nii drastilised kui nad seni on olnud. Veelgi ühtlasemalt jaotuvad vaadeldavad rühmad sissetulekutelt pereliikme kohta.

Tabel 4: Eestlaste ja eestivenelaste sissetulekud pereliikme kohta (%)

Sissetulek kroonides	Eestlased	Eestivenelased
kuni 1500	20	17
1501 kuni 2500	40	44
2501 kuni 4000	27	28
üle 4000	13	11

Tulurühmadesse jaotumine on mõlemas vaatlusaluses rühmas sarnane, mis kinnitab taas mitte ainult toimetuleku, vaid selle reaalse aluse – sissetulekute lähenemise tendentsi. Kui kõik varasemad küsitlused tõid esile jõukamate suurema osakaalu eestlaste seas, siis antud juhul pole küll põhjust sellest rääkida.

Omaette probleem on regionaalne diferents, mida kõige selgemini esindab Ida-Virumaa (vt. tabel 5) ning eestlastega võrreldes ka Tallinn.

Tabel 5: Eestivenelaste isiklike netosissetulekute regionaalsed erinevused * (%)

Piirkond	Madal	Keskmine	Kõrgem	Puudub
Tallinn	31	37	15	17
- eestlased	25	41	25	10
Ida-Virumaa	58	30	7	5
Muud piirkonnad	42	48	7	3

* Sagedused on arvatatud välja arvates sissetulekute esitamisest keeldujad, mis rühmiti on erinevad

Tabelist 5 järeldub, et suurim tulude erinevus võrreldes eestlastega esineb Tallinnas, kus nii madalamasse kui kõrgemasse tulurühma kuulub veerand eestlastest ehk tegemist on sissetulekute normaaljaotumisega. Samas on pealinna eestivenelased selgemalt vaesemad ning nende seisundit Tallinnas võib pigem võrrelda eestlastega mujal Eestis. Samal ajal on venelased Ida-Virumaal oluliselt veelgi vaesemad kui Tallinnas ning eestlastest mõnevõrra ees teistes Eesti linnades, kus jõukaid on vähe ning palgad madalamad kui Tallinnas.

Pea sama tugevaks mõjuriks sissetulekute struktuurile on kodakondsuse tüüp. Eesti kodakondsusega venelaste sissetulekud on keskmisest kõrgemad ning ületavad oluliselt nii Venemaa kodanike kui ka kodakondsuseta isikute tulusid (vt. tabel 6)

Tabel 6: Erineva kodakondsusega eestivenelaste isikliku netosissetuleku struktuur (%)

Kodakondsuse tüüp	Madal (kuni 2500 krooni)	Keskmine (2500 – 5000 krooni)	Kõrgem (üle 5000 krooni)	Puudub
Eesti kodanik	31	42	16	11
Venemaa kodanik	55	33	9	3
Kodakondsuseta	46	35	4	14

Et Eesti kodakondsusega venelased on sagedamini nooremad ja haritumad, on selline tulustruktuur ka ootuspärane. Kuna eesti keele oskuseta ei ole hea töökoha leidmine Eestis kerge, võib olukorda pidada ka loogiliseks.

Tulude lähenemine vaadeldavais rühmades mõjustab ka subjektide tarbimiskäitumist. Eluasemelaenu ja liisingute kasutamine on enam levinud nooremates hõivesuutlikes rühmades, kuid arvamus, et vaid eestlased võtavad laenu, on väär. Alates 5000 netosissetulekust võetakse laene sõltumata rahvusest. Nii on eluasemelaenu võtnuid mõlemas vaadeldavas rühmas 7-8%, (auto-)liisingu kasutajaid 7% ning järeelmaksuga ostjaid veerand. Mitte-eestlased, kes eluasemelaenu on võtnud, omavad sagedamini Eesti kodakondsust, nad on noored ja enamasti kõrgharitud. Eestlastest laenuvõtjate diapasoone on demograafiliste näitajate järgi märksa laiem, kuid reeglina on laenajad vähemalt keskmisel tasemel materiaalselt kindlustatud. Seega ei kinnita andmed, et võimalused ja julgus laenata iseloomustavad vaid eestlasi. Laenu tasumise raskuste üle kurdavad aga pigem eestlased kui eestivenelased. Ainsaks rühmadevaheliseks erinevuseks on väikelaenu võtmise praktika, kus eestivenelased on eestlastega võrreldes aktiivsemad. Sarnane on õppelaenu seotute osa: mõlemas rühmas iga kümnes on õppelaenu kohuslane.

Võib järeldada, et sissetulekute ühtlustumise trend mõjustab vahetult tarbimiskäitumist ning ennast tööturul paremini positsioneerinud on samavõrdselt aktiivsed ka tarbijaina, kuigi laenukasutajate madalad osakaalud üldse markeerivad võimaluste vähesust kallite kaupade ostmiseks.

4. Toimetuleku strateegiad

Omaette probleemina uuriti ka säästlikkust ning subjektseid strateegiaid parema toimetuleku kindlustamiseks.

Toimetuleku peamine tegur on töökoha olemasolu. Tööturule astumine ja hõivatus on kaalukaimaks toimetulekut soosivaks tegevuseks. Siin küll eestlased edestavad eestivenelasi: viimase 2 aasta jooksul on tööle läinud 44% eestlastest ja 36% eestivenelastest, sealhulgas noortest eestlastest (kuni 29-aastasest) 49% ja eestivenelastest kolmandik. Selline jaotumine kinnitab eesti-vene noorte jätkuvaid raskusi töökoha leidmisel ning eriti vähemharitud (ka keskharidusega) noorte puudulikke hõivevõimalusi. Eestivenelastest on tööd leidnud pigem üle 30-aastased, suhteliselt parema haridustasemega noored ei ole nendega sammu pidanud. Sama kinnitab ka lisateenistuse hankimine, mida toimetuleku huvides on rakendanud pea kaks korda rohkem eestlasi kui eestivenelasi (36% eestlastest ja 19% eestivenelastest). Märksa sarnasemad on töökoha vahetusega parema toimetuleku taotlejad: parema töökoha on saanud 17% eestlasi ja 13% eestivenelasi. Asjaolu, et kõigist küsitletutest vaid kuuendik on viimastel aastatel paremale töökohale liikunud, näitab töölase (vertikaalse) mobiilsuse vähenemist, mis 90-ndate lõpul oli eriti eestlaste (noorte) jaoks tavapärane. Võib arvata, et töökohtade vahetamine ja kiire karjäär on asendumas stabiilsema tööturukäitumisega, mis on iseloomulik ka praegustele noortele, kuna konkurents parematele töökohtadele on kasvanud ja seda eriti Tallinnas.

Mõned erinevused on märgatavad ka töölase õppimise ja enesearenduse valdkonnas. Kõigist küsitletutest on midagi töö huvides juurde õppinud alla kolmandiku küsitletutest, kusjuures eestlased on seda teinud sagedamini (29%) kui eestivenelased (21%), kelle seas aktiivsemad on olnud noored. Samas on eestivenelased enam tegelnud keeleõppega: veerand neist on sihipäraselt keeli õppinud (sh eesti keelt. Eesti noortest on tööga seotud õppijaid kui ka õppijaid oluliselt vähem. Nii on vaid 19% noortest eestlastest eraldi keeleõppega tegelnud (vene noortest 47%), oma haridustaset (koolis, ülikoolis) tõstnud 38% (eestivenelastest 46%).

On muidki võimalusi paremini toime tulla. Üks neist on elukohavahetus. Iga kümnes eestlane on asunud paari viimase aasta jooksul mujale (linna, maale) elama, kusjuures eestivenelased on märkimisväärselt paiksemad (3% elukohavahetajaid). Eluga parema toimetuleku nimel pole kuigi populaarne ka odavamale eluasemele kolimine, eriti eestivenelaste silmis, kelle seas on vähem ka väljaspool Eestit töötanud. See paistab silma noorte puhul: 8% noori eestlasi on välismaal töötanud, eestivenelastest vaid üksikud (3%). Ka ettevõtlust alustanud või sellele orienteeritud on venelaste seas vähem kui eestlaste hulgas, eriti noored on mõlemas vaadeldavas rühmas äärmiselt tagasihoidlikud. Samas on ettevõtjate majanduslik positsioneeritus võrreldes palgatöötajatega tunduvalt parem, ka ei nähta selleks erilisi takistusi kummaski vaadeldavas rühmas.

Mõnevõrra säästlikumad näivad olevat eestlased, eriti noored, võrreldes samaealiste venelastega. Kokkuhoid kui toimetuleku tegur on pigem eestivenelastest pensionialistele omane, noored seevastu sellest lugu ei pea. Ka näiteks kasutatud riiete ostmine on enam

iseloomulik eestlastele ja sealhulgas ka noortele, eestivenelasest ostja kasutab seda võimalust vähem, eriti harva aga noored.

Võib järeldada, et suuremad erinevused tarbimiskäitumises ja toimetuleku kindlustamises puuduvad, küll aga on neid tööturukäitumises (vt. tabel 7), mille taustaks on senini eestivenelaste töövõimaluste suhteline piiratus ja individuaalsed hõivesuutlikkusega seotud probleemid.

Tabel 7: Toimetuleku parandamise viisid (%)

Toimetuleku parandamise viis	Eestlased	Eestivenelased	Eesti noored	Eesti vene noored
TÖÖ				
- tööle asunud	44	36	49	33
- parema töökooha saanud	17	13	20	16
- lisateenistuse otsinud	36	19	36	17
- välismaal töötanud	5	3	8	3
- ettevõtlust alustanud	5	3	4	3
ÕPPIMINE				
- tööalaselt täiendanud	29	21	30	28
- oma haridustaset tõstnud	16	15	38	46
- sihipäraselt keeli õppinud	12	25	19	47
ELUPAIK				
- muutnud elupaika	10	3	18	2
- asunud odavamale eluasemele	7	4	9	2
SÄÄSTLIKKUS				
- kokkuhoidlikumalt elama hakanud	51	47	44	33
- ostnud kasutatud riideid	63	40	55	28

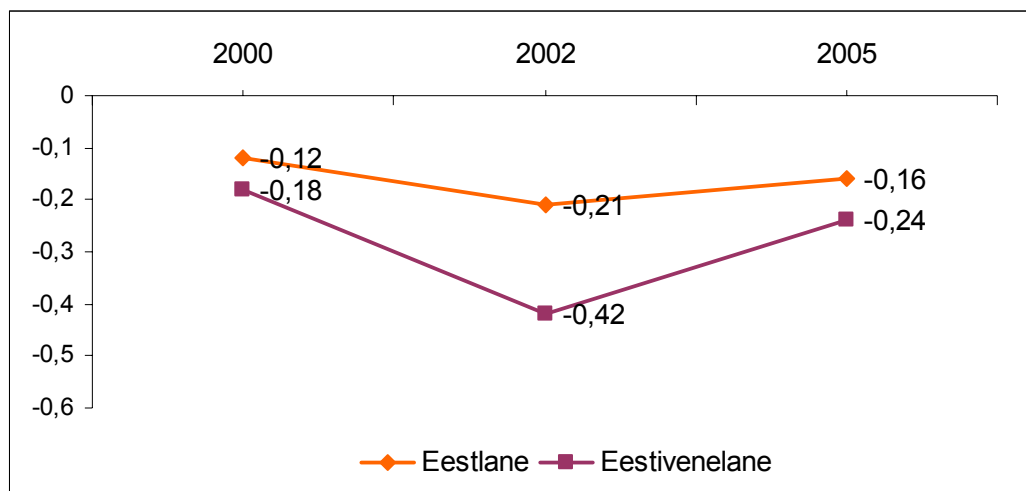
5. Rahulolu majandusliku olukorraga: ootused ja nende täitumine

Hõivemäära stabiilsus ja töökohta omavate eestimaalaste väga tagasihoidlik arvuline kasv (aasta jooksul lisandunud 2000 hõivatut), tööpuuduse kahanemine, kuid peamiselt eestlaste seas, jätkuv noorte tööpuudus ja pikaajaliste töötute osakaalu kasv noorimas tööealises rühmas on märgid, mis viitavad tööturu stabiliseerumise trendiga kaasnevaid jätkuvaid probleeme nende eestivenelaste jaoks, kelle sotsiaalne ressurss on madalam.

Eestlaste puhul on mitmed nimetatud hõivesuutlikkust kahandavad tegurid samad: põhiharidusega noorel pole tööturul midagi peale hakata, maalt linna tööle tulnuna on enda positsioneerimine keerukas, tööd teha ei oska ega suuda muutuvais oludes kaugeltki igäiks. Kaugeltki kõik töökohad aga ei paku enam kiiret edu ega võimalda kõigil oma ülepaisutatud ootusi realiseerida. Eestis väärtustatakse edu ja seda teevad üha rohkem ka eestivenelased, kelle individuaalne konkurentsivõime ja hõivesuutlikkus on senini olnud madalam kui eestlastel. Ometi lähenevad pikkamööda elustiilid, sarnastuvad tarbimismallid ning teravneb konkurents läbi (kõrg-)hariduse.

Kui võrrelda majandusliku seisundi hinnanguid läbi kolme monitooringu (joonis 3) on märgatav keskmiste hinnangute mahajäämus aastal 2005. võrreldes 2000. aasta hinnangutega mõlemas rühmas. Arvutatuna skaalal 1 (väga hea) kuni -1 (väga kehv) jäävad

rahuloluindeksid 0-st allapoole, kusjuures võrreldes 2002. aastaga on eestivenelaste keskmine hinnang oluliselt paranenud võrreldes eestlaste stabiilse rahulolematusega.

Joonis 3: Majandusliku olukorra hinnangud aastatel 2000-2005 (arvutatud skaalal: 1 täiesti rahul kuni -1 üldse ei ole rahul)

Võib arvata, et toimetuleku muutused on üks eestivenelaste hinnangute mõjur, kuid tööpuuduse jätkumine, Ida-Virumaa majanduslik tõrjutus ja sotsiaalsed diferentsid eestivenelaste enda seas on takistanud hinnanguid jõudmast 2000. aasta tasemele, kus hinnangukriteeriumid olid teised. Vaesusest väljarabelemine, kohanemine ja enesekehtestamise tööturul, mida küll loodeti, aga ei saavutatud, tekitas olulise languse ka hinnangutes, mille tagajärjeks oli äärmusliku vaesuse ja võimaluste nappuse süvenemine. Majandusliku olukorra hinnang ei sõltu vahetult sissetulekutest eriti nende skaala madalamas osas ega ka võimalusest süüa, kehakatteid hankida või katust pea kohal omada. Oluline on pigem see, kuidas end tuntakse ühiskonnas, mil määral ootused selle arengute suhtes kinnituvad ja kui stabiilne ja vastuvõetav on see keskkond, milles elatakse. Ka tuleb arvestada eestivenelaste *kollektiivse* teadvusega, mis ei lähtu ainult iseenda seisundist, vaid ka oluliste teiste (sageli rahvuskaaslaste) võimalustest ja nende realiseerimisest.

Tabel 8: Majandusliku olukorra hinnangud vaadeldavais rühmades (%)

Rühmad	Rahul	Rahulolematud
Eestlased	38	61
Eestivenelased	31	67
EV kodakondsusega eestivenelased	45	54
Eesti noored	44	53
Eestivene noored	36	61
EV kodakondsusega eestivene noored	48	48

Tabeli 8 andmeil on eestlaste ja eestivenelaste hinnangud sarnased, eriti langevad rahulolijate osakaalud ühte noorterühmades, kusjuures EV kodakondsusega noored on majandusliku olukorraga kõige enam rahul ning Eesti kodakondsusega venelased kokku on eesti noortega samal tasemel. Kuigi vanemad kontingendid mõlemas rühmas on sagedamini rahulolematud ning 2/3 kõigist küsitletutest pole materiaalsest kindlustatusest kuigi heal arvamusel, võib seda pidada täiesti ootuspäraseks: eesti keskmine elanik ei saagi end kuigivõrd majanduslikult kindlustatuks pidada: pigem on ta jõudnud tasemele, kus tal oma esmavajadused küll õnnestub rahuldada, mitte enam. Järelikult ei ole põhjust ka eriliseks rahuloluks. Eriti torkab

silma taas Ida-Virumaa, kus oma majandusliku olukorraga rahulolematuid on 79% ning kus ka kõige enam kurdetakse olukorra halvenemise üle.

Majandusliku olukorra positiivseid muutusi viimase paari aasta jooksul näevad eestlased selgemalt kui eestivenelased. Ometi on ka eestlaste hinnangud muutustele erinevate monitooringute lõikes suhteliselt stabiilsed. Nii väidab oma olukorra paranemist 35% eestlastest ja 19% eestivenelastest. Samas on tunduvalt kahanenud nende perede osa, kelle majanduslik olukord on halvenenud: kui 2002. aastal oli neid mõlemas rühmas kolmandik, siis tänaseks on neid eestlaste seas 17% ja mitte-eestlaste hulgas 28 protsenti. Viimased 5 aastat on oluliselt vähendanud seda osa ühiskonnast, kelle olukord halveneb ning suurendanud nende osakaalu, kes näevad oma seisundit stabiilsena. Eriti torkab see silma eestivenelaste rühmas, kus rohkem kui pool näeb oma olukorda muutumatuna (tabel 9).

Tabel 9: Majandusliku olukorra muutuse hinnang aastail 2000-2005 (%)

Rühmad		Majanduslik olukord on:		
		Paranenud	Sama	Halvenenud
Eestlased	2000	28	22	44
	2002	38	30	30
	2005	35	46	17
Eestivenelased	2000	28	17	48
	2002	23	38	37
	2005	19	52	28

Majandusliku olukorra hinnangud korreleeruvad töörahuloluga: tööpuuduse vähenemine on üks olulisemaid muutuste hinnangu faktoreid. Kuid mitte ainus: tööturu stabiliseerumine ja palkade tõus, töökorralduse ja organisatsioonikultuuri paranemine, võimaluste avardamine tööd saada – kõik need mõjurid tulevad arvesse. Näiteks Ida-Virumaal näeb oma pere majandusliku olukorra paranemist 14%, halvenemist aga 39 protsenti. Eesti kodakondsusega eestivenelastest on olukord paranenud kolmandikul ehk eestlastega võrreldes pea samal määral (noortest koguni 48 protsendil).

Mida vanem on hindaja, seda vähem ta majandusliku olukorra positiivseid muutusi märkab. Näiteks üle 55-aastastest eestivenelastest märgib vaid 7% oma pere olukorra paranemist. See tendents on iseloomulik mõlemale vaadeldavale rühmale ja analoogilised hoiakud kanduvad üle ka majanduslike tulevikuperspektiivide hindamisele. 41% vene noortest ja 60% eesti noortest loodab 5 aasta pärast oma pere majanduslikku olukorda rohkem või vähem paranevat. Eriti optimistlikud on Tallinna noored, kus pooled eestivenelastest loodavad positiivsetele arengutele. Samas on eestivenelaste vanemad rühmad oma lootustes märksa pessimistlikumad: kui eestlastest on tuleviku suhtes lootusrikkad 42%, siis eestivenelastest 32%, kusjuures eestlastest on optimistlikumad tallinlased ja väikelinnade elanikud, eestivenelastest aga need, kes elavad väljaspool Ida-Virumaad või Tallinna, kus neil on õnnestunud nii tööd leida kui ka eestlastega võrreldes samal moel ja määral end majanduslikult positsioneerida.

6. Majanduslik positsioneeritus

Seletamaks eestlaste ja eestivenelaste sotsiaal-majanduslikku seisundit tänases Eestis, püüdsime leida indikaatorit, mis mõõdaks majanduslike võimaluste realiseerimist. Selleks ei sobi sissetulekud, toimetuleku aste või palgatase, mis sõltuvad tööhõive struktuurist, elukohast (mis samuti toimib nii sissetulekutele kui ka toimetulekuvõimalustele).

Konstrueeriti näitaja, mis tugineb subjektsetele hinnangutele: mõõdeti töörahulolu, majandusliku seisundi muutuse hinnangut ja võimalust leida vajadusel vastuvõetav töökoht oma elupiirkonnast.

Kui kahte esimest mõõdetavat suurust (rahulolu tööga ja majandusliku seisundi muutust) käsitleti eespool, siis siinkohal väärib lahtiseletamist töökohta saamise võimalus (enesehinnangu järgi). 2000. aasta monitooringu andmeil väitis pool küsitatud eestlastest ja 30% eestivenelastest, et nad vajadusel leiaksid omale uue töökohta lähiümbrusest. 2005. aastal on samal seisukohal pool mõlemast rühmast. Kas eestlaste võimalused on jäänud samaks ja venelaste omad kasvanud?

Töökohtade vahetamine on tänaseks aeglustunud ning soodsat töökohta säilitavad mõlemad vaadeldavad rühmad, kusjuures eriti hoolikalt üle 40-aastased. Pool mõlemast rühmast on püsinud kahel viimasel aastal samal töökohal, 15% on korra töökohta vahetanud, 30% pole üldse töötanud.

Töökohta vahetamise sagedus on äravahetamiseni sarnane mõlemas rühmas. Vahe on vaid selles, et parematel töökohtadel end rakendanud eestivenelased on vanemad kui samalaadseid töökohti omavad eestlased, kellest edukaim kontingent kuulub üle 30-aastaste vanusrühma. See tähendab, et noorte tööturule astumine ja tööturu primaarsegmendi töökohtade hõlvamine kujuneb eestlastele raskemaks, kuna üle 40-aastaste eestlaste seas on rohkesti kõrgharitud töötajaid.

Noorte kõrge tööpuudus on seetõttu raskesti ületatav ning väärib püsivat riiklikku tähelepanu. Et 47% mõlemast rahvusrühmast näeb võimalust vastuvõetavat töökohta leida (eesti noortest 57% ja eestivene noortest 62%) oma elupiirkonnast, on kaheldamatult samm edasi. Kuigi eestlased on enam mobiilsed, töötades sagedamini väljaspool oma elupiirkonda (17% venelaste 10% vastu) ja olles sellega ka rahul, võib pidada loogiliseks, et mujal Eestis töökohta leidma on eestlased enam valmis. Samas on eestivenelased (eriti noored) enesehinnangu järgi soodsamas seisus arvataval töö leidmisel välismaal. Küll on teatud erinevus nende võimaluste hindajate vahel: kui välismaal vastuvõetava töö leidmisel on rohkem või vähem kindlad just haritumad eestlased, siis samal seisukohal on vähemharitud osa noortest eestivenelastest. Et nii mõnedki nendest lootustest võivad osutada mitterealiseeritavaks, piirdusime oma konstruktis, mida käsitleme kui majanduslikku positsioneeritust, hinnanguga lähiümbruse töövõimaluste kohta (vastuvõetav töö elupiirkonnas).

Konstrukt, mis ühendab nimetatud 3 hinnangut, mõõdab positsioneeritust kui töörahulolu (täiesti või enamasti rahul), majandusliku muutuse (olukord on 2 aasta jooksul paranenud või jäänud samaks) ning töövõimaluste (vastuvõetava töö kindel või tõenäoline leidmine elupiirkonnas) kombinatsiooni. Tinglikult nimetame neid positiivseid hinnanguid sisaldavat näitajat majanduslikuks positsioneerituseks (MP), mida mõõdetakse nimetatud tunnuste üheaegse esinemise sagedusega (% vaadeldavast rühmast).

MP osakaal on eestlastel kõrgem: seda omab 29% eestlasi (23% eestivenelasi), vastavalt 47% ja 37% vaadeldavate rühmade hõivatutest. Positsioneeritus kasvab staatuse tõusuga: enam võimalusi on ettevõtjatel (omanikel) kui palgatöötajatel: madalaim eestivenelaste MP on lihttöölistel (15%) ja kõrgeim asutuse või allüksuse juhtidel (67%). Sama MP tõusutrend on iseloomulik ka eestlastele, kuigi eestlasest lihttöölise MP-indeks on mõnevõrra kõrgem mitte-eestlaste omast.

Noorterühmades varieerub MP eestivenelaste rühmas 23 protsendist (lihttöölised) kuni 82 protsendini (spetsialistid), eestlastel 45 protsendist samuti 82 protsendini (spetsialistid). Hõivatud noored on end võrreldes teiste vanemate rühmadega oluliselt enam positsioneerinud (eestlastest 52%, venelastest 46%). Kui võrrelda aga vanuserühmi omavahel, on noored nõrgemini positsioneeritud kui üle 30-aastased, kuigi ületavad oluliselt pensionieelikuid. Eestlaste hulgas on suurima MP osakaaluga 30-39-aastaste rühm, eestivenelaste edukad seevastu kuuluvad vanusrühma 40-49 aastat. Nimelt need rühmad on ka tänaste noorte arvestatavad konkurendid.

Kõige tugevam positsioneerituse mõjur on haridus, eriti kehtib see noorte eestivenelaste kohta. Kui MP on vaid 4% põhiharidusega kuni 30 aastastest eestivenelastest, siis kõrgharitute puhul ulatub MP 80 protsendini. Eestlaste MP varieeruvus on väiksem, kuid kõrgharitute hulgas ulatub MP osa oluliselt suuremaks ka selles rühmas. Kogu kontingendi puhul varieerub MP hariduse lõikes vähem, kuid oma toimelt jääb haridus samuti MP tugevaimaks mõjuriks.

Tabel 10: Erineva haridustasemega rühmade MP (%)

Haridus	Eestlased	Eestivenelased
põhiharidus	16	6
keskharidus	28	25
kõrgharidus	54	42

Positsioneerunud eestlane tegutseb pealinnas (MP moodustab 40%). Eestivenelaste jaoks pakub kõrgemat MP näitajat aga mitte Tallinn, kus konkurents on terav ja teravneb veelgi, vaid pigem teised (maakonna-)linnad. Ida-Virumaal on MP madal ning haritud eestivene noorte lahkumine pealinna (või välismaale) mõjustab tulevikus regiooni linnade sotsiaalset ja majanduspotentsiaali, mis on niikuinii olnud langustendentsiga. Ida-Virumaa venelaste MP rühm moodustab 13% ehk on kõige madalam üldse, jäädes alla ka sealsete eestlaste omale. Tallinnas on eestivenelaste MP 23%, seega keskmisel tasemel, muudes piirkondades aga 39% ehk oluliselt kõrgem kui Tallinnas.

MP on tulude, toimetuleku ja tarbimiskäitumise oluline tegur. Nagu oodata, on venelastest Eesti kodanike MP suurem: 39% ehk eestlastest kõrgem ning majanduslik positsioneeritus osutub kõige madalamaks Vene kodanikel (7%). Siit tuleneb ka üks oluline järeldus. Kui eeltoodud tabel 10 näitab eestivenelastest kõrgharitute madalamat positsioneeritust sama haridustasemega eestlastega võrreldes, siis noorte puhul see erinevus puudub: kõrgharidusega eestlased ja venelased positsioneerivad end läbi töö täiesti võrdsel määral. Erinevused ilmnevad vaid madalamate haridustasemetega puhul, kuna eestlastel seni on õnnestunud ka puuduliku haridusega end suuremal määral kehtestada. Samas kinnitab aga põhiharidusega eestlaste osakaalu kasv ja noorte ametistruktuuri muutus, et võimalus lihttöölise omast paremat tööd leida kehva haridusega üha kahaneb. Seevastu suureneb nende uue kõrgharidusega eestivenelaste hulk, kes konkureerivad parematele töökohtadele. Järelikult tõuseb kõrghariduse hind tööturul eestivenelaste jaoks sõltuvalt sellest, millal ja kus see on omandatud.

Kirjandus

Pavelson, M. (2002) Töö, sissetulek ja toimetulek: integratsiooni sotsiaal-majanduslik tagapõhi. Integratsioon Eesti ühiskonnas. Tallinn, TPÜ Kirjastus, 42-53

Pavelson, M. (2004) Eestivenelased: kas rahvus- või tööpoliitika sihtrühm? Eesti Sotsiaalteadlaste Aastakonverents IV Tallinn, TPÜ Kirjastus, 227-229

ESA. Tööturg 2004. Tallinn, 2005

Eestivenelaste keeleoskus ja suhtumine 2007. aasta gümnaasiumireformi

Ivi Proos

1. Eestivenelaste eesti keele oskus püsib stabiilsena

Analüüsidest Eestis toimuvat integratsiooniprotsessi ehk eestivenelaste lõimumist Eesti ühiskonda, on keeleoskusega seonduvad küsimused alati tähelepanu keskpunktis. Venekeelse elanikkonna eesti keele oskusele on olnud vähemalt kaks olulist tähendust. **Esmalt**, poliitiline aspekt. Eesti keele oskus võimaldab positiivset tulemust keeleeksamil, mis omakorda annab võimaluse taotleja Eesti kodakondsust kui kodakondsuse taotlejal on lisaks keeleeksamile tehtud ka teine, seaduse tundmise eksam. **Teiseks**, eesti keele oskusele on eestivenelaste jaoks oluline pragmaatiline tähendus. Riigikeele ladus valdamine on igale eestivenelasele lisaväärtuseks Eestis toimetulekuks. Keeleoskus tõstab nende konkurentsivõimet tööturul, suurendab valikuvabadusi õppimisvõimaluste leidmisel Eestis ja kindlasti annab riigikeele ladus valdamine eestivenelastele juurde kindlustunnet ja eneseusaldust.

Kõikidel küsitlustel, mida oleme koostöös Integratsiooni Sihtasutusega (IS) läbi viinud, kasutasime eesti keele oskuse fikseerimiseks meetodikat, milles vastajad hindasid ise oma eesti keele oskust neljast erinevast positsioonist: 1) suulisest kõnest arusaamine, 2) lugemisoskus, 3) kirjutamisoskus ja 4) suhtlemissuutlikkus. Seega, analüüsidest eestivenelaste keeleoskust, oleme võtnud aluseks inimeste hinnangud oma eesti keele oskusele. Artikli lõpus esitatud tabelis (lisa 1) on toodud andmed eesti keele oskuse kohta kõigi nelja positsiooni osas perioodil 1997 kuni 2005.

Eestivenelaste keeleoskuse diferentseerimiseks ja erinevuste väljatoomiseks sobib kõige paremini **kodakondsuse indikaator**. Sõltuvalt kodakondsusest on eestivenelaste keeleoskuse tase väga erinev. Keeleoskusega seonduvate probleemide süvendatud analüüsimiseks kasutan seekord vastuseid küsimusele „*Suutlikkus eesti keeles suhelda*“. Suhtlemissuutlikkus näitab kõige paremini aktiivset keeleoskust, ehk siis sellist keeleoskust, mis hakkab mõjutama inimese valikuid siis kui noor inimene kavandab oma õppimisvõimalusi või kui on vaja töökoha saamisel minna tööandja juurde tasemevestlusele.

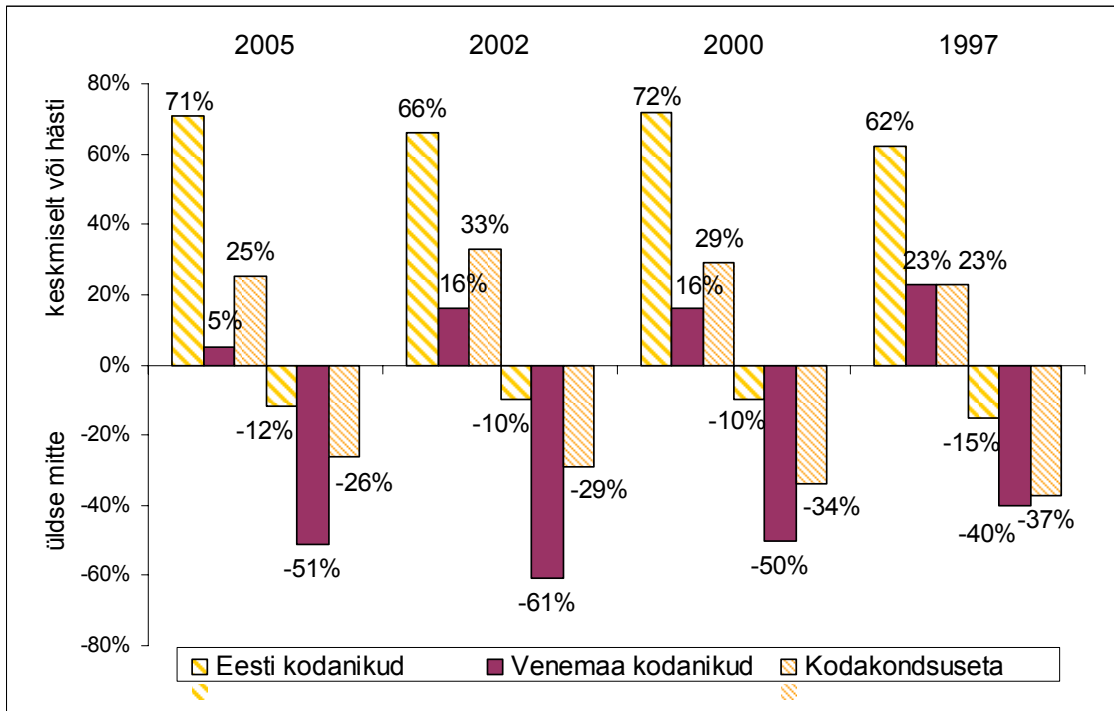
Tuginedes inimeste enesehinnangutele, suutlikkusele eesti keeles suhelda, oleme jaotanud eestivenelased kolme erinevasse rühma:

1. Aktiivse keeleoskusega grupp (suudavad suhelda „hästi“ või „keskmiselt“)
2. Ebakindla suhtlemissuutlikkusega grupp (suhtlevad „veidi“)
3. Umbkeelsete grupp („ei suuda üldse“ eesti keeles suhelda)

Aktiivse keeleoskusega eestivenelasi oli 2005. a. uuringu andmetel Eestis keskmiselt 42% (43% 2002. a. uuringu järgi). Ebakindlate grupp moodustas 33% täiskasvanud eestivenelastest (29%) ja umbkeelseid eestivenelasi oli Eestis 25% (28%). Noortest (kuni 29-aastastest) eestivenelastest olid 2005. a. uuringu andmetel aktiivse eesti keele oskusega 59%, ebakindlaid 27% ja umbkeelseid 14%. Positiivne on just umbkeelsete noorte väiksem osakaal võrreldes mitte-eesti kogukonna keskmise näitajaga.

Kodakondsus peegeldab eestivenelaste eesti keele oskust

Eesti kodakondsusega eestivenelaste keeleoskus on teiste kodakondsusgruppidega võrreldes tunduvalt parem (vt. joonis 1). Aktiivne keeleoskus (suhtlen hästi või keskmiselt) oli 2005. a. uuringu järgi 71% Eesti kodakondsusega eestivenelastel (1997. a. 62%). Ebakindlaid on 17% (23%) ja umbkeelseid 12% (15%). Trend on positiivne, Eesti kodakondsusega venekeelsete inimeste eesti keele oskus paraneb pidevalt, protsess on mõõdukalt kiire.

Joonis 1: Eestivenelaste hinnangud oma eesti keele oskusele kodakondsusgruppide lõikes (%)

Üldjuhul saab Eesti kodakondsuse naturalisatsiooni teel, mis eeldab eesti keele eksami sooritamist ja teoreetiliselt peaksid kõik Eesti kodakondsusega muulased eesti keelt vähemalt suhtlemistasemel valdama. Olukorda mõjutab see, et 90-ndate aastate alguses anti eestivenelastele osaliselt Eesti kodakondsus ka ilma keeleeksamita ja teiseks mõjutab eesti keele oskust kindlasti ka unustamise trend. Venekeelses keelekeskkonnas (Narva, Kohtla-Järve, Sillamäe) elavad muulased, kes on kunagi eesti keele eksami sooritanud ja Eesti kodakondsuse saanud, enam praktiliselt eesti keelt ei kasuta ja hindavad nüüd oma keeleoskust kriitiliselt ning satuvad ebakindlate keeleoskajate või koguni umbkeelsete gruppi.

Eesti kodakondsusega noorte (kuni 29-aastaste) eestivenelaste keeleoskus on parem kui Eesti kodakondsusega muulastel keskmiselt. Aktiivse keeleoskusega inimesi oli 2005. a. noorte hulgas 83%, ebakindlaid keelekasutajaid 12% ja umbkeelseid 5%.

Määratlemata kodakondsusega venekeelsetest inimestest oli 2005. a. uuringu kohaselt aktiivne eesti keele oskus 25% (1997. a. 23%), ebakindlaid oli 49% (40%) ja umbkeelseid 26% (37%). Määratlemata kodakondsusega eestivenelaste rühmale on iseloomulik ebakindla keeleoskusega inimeste suur osakaal. See ongi väga oluline sihtrühm keelekursuste ja muude

aktiivsete tegevuste jaoks, mis on suunatud keeleoskuse treenimisele ja suhtlemisvilumuste täiustamisele. Positiivne on, et kaheksa aastaga on oluliselt vähenenud umbkeelsete inimeste osatähtsus määratlemata kodakondsusega eestivenelaste grupis, 37 %-lt 1997.aastal 26 %-ni 2005. aastal.

Määratlemata kodakondsusega noorte seas oli 2005. a. aktiivse eesti keele oskusega 37% (s.h „hea“ keeleoskusega 6%). See on potentsiaalne noorte rühm, kes võiksid taotleda Eesti kodakondsust, kelle praegune keeleoskuse tase annaks edaspidiseks kodakondsuse taotlemiseks teatud eelduse. Oma hinnangute järgi tahaksid 79% määratlemata kodakondsusega noortest omale Eesti kodakondsust (määratlemata kodakondsusega eestivenelastest keskmiselt sooviksid Eesti kodakondsust 73%). Seega motiiv kodakondsuse taotlemiseks on olemas, iseküsimus kui palju noortest eestivenelastest tahab Eesti kodakondsuse nimel pingutada ja realselt eesmärgini jõuab. Võrdluseks, määratlemata kodakondsusega noortest eestivenelastest tahab Venemaa kodakondsust 12% ja mõne teise riigi kodakondsust 15%.

Venemaa kodakondsusega mitte-eestlaste aktiivne keeleoskus langeb kiiresti. 2005. a. uuringu andmetel oli Eestis elavatest Venemaa kodanikest aktiivne keeleoskus 5% (1997. aastal 23% ja 2002. aastal 16%), ebakindla eesti keelega inimeste osakaal oli 44% (3 %) ja umbkeelseid oli Venemaa kodanikest 51% (40%). Venemaa kodakondsusega noorte osakaal (11% kuni 29-aastastest noortest) on väike, seetõttu tavalise juhuvalikuga (ca 1000 vastajat) tehtud sotsioloogilised uuringud ei võimalda seda sotsiaalset gruppi eraldi analüüsida. Nende arv valimis on selleks liialt väike.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et eestivenelaste keeleoskuse tase (vastajate hinnangud oma suutlikkusele eesti keeles suhelda) on viimase 8 aasta jooksul olnud püsivalt stabiilne. Eesti kodakondsusega eestivenelaste (eelkõige noorte venelaste) keeleoskus on paranenud ja Eestis elavad Venemaa kodanikud (peamiselt vanemad inimesed) hindavad oma eesti keele oskust üha kriitilisemalt ja halvemaks. Need kaks paralleelselt kulgevat trendi hoiavadki eestivenelaste keeleoskuse taseme stabiilsena.

Tööturule siseneval vanuserühmal on teistest parem eesti keele oskus

Tabel 1: Eestivenelaste hinnangud oma keeleoskusele, suutlikkusele eesti keeles suhelda (aastal 2005, %)

Vastajate vanus	Eestivenelaste hinnangud oma keeleoskusele (suutlikkusele eesti keeles suhelda)		
	Aktiivne keeleoskus *	Ebakindel keeleoskus **	Umbkeelsus ***
15 – 19	63	29	8
20 – 29	72	20	8
30 – 39	41	33	26
40 – 49	37	40	23
50 – 59	38	38	24
60 – 74	13	38	49
Keskmine	42	33	25

* Aktiivne keeleoskus = suhtlen „hästi“ või „keskmiselt“

** Ebakindel keeleoskus = suhtlen „veidi“

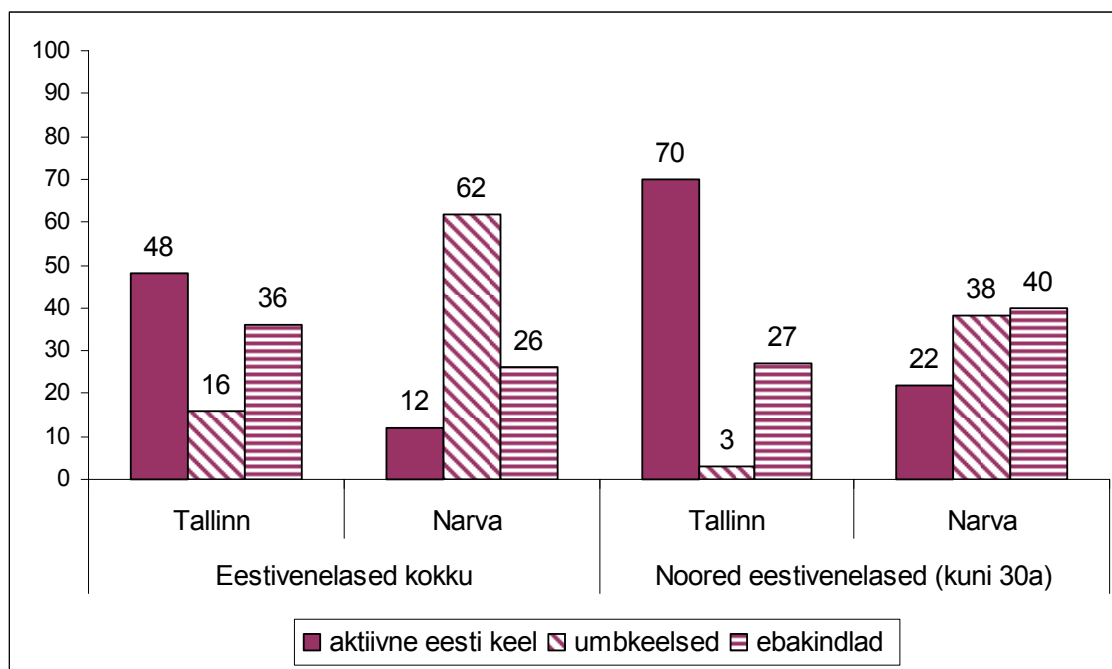
*** Umbkeelsus = ei suuda üldse suhelda

Kõige parem keeleoskus on eestivenelastel vanuses 20 – 29 aastat. See on vanuserühm, kes siseneb tööturule ja otsib aktiivselt võimalusi tööalase edu saavutamiseks. Selles vanuserühmas on ka inimesed, kes lõpetavad kõrgkooli ja otsivad aktiivselt tööd. Siia vanuserühma kuuluvad ka need noored, kes viimase viieteistkümne aasta jooksul on teadlikult ja aktiivselt õppinud eesti keelt, on läbinud kõikvõimalikke keeleõppe kümbalusprogramme ja osalenud paljudes keeleõppe projektides. Uuringu tulemused näitavad, et keeleõppe rahastamise projektid on 20 – 29-aastaste vanuserühma suhtes positiivset mõju avaldanud.

Tähelepanuväärne on aktiivse keeleoskuse järsk langus üle 30-aastaste eestivenelaste seas. Siit võib kaudselt järeldada, et eestivenelaste kogukonna sisemises konkurentsivõimelises töökohade ja õppimisvõimaluste pärast seisab alla 30-aastaste põlvkond keeleoskuse seisukohalt märksa tugevamas positsioonis kui 30-aastased ja vanemad eestivenelased.

Elukohta ja keelekeskkonna tähendus keeleoskuse kujunemisel

Eestivenelaste keeleoskust mõjutab oluliselt inimese elukoht, see millises keelekeskkonnas inimene pidevalt elab ja töötab. Erinevate regioonide vahel on olulised erinevused. Probleemi näitlikustamiseks sobivad võrdluseks kolm regionaalset mõõdet: **Tallinn, Narva ja teised maakonnakeskused**. Töötasime 2005. a. uuringu andmeid analüüsisid 1000 inimese valimiga (vt. uuringu valimi kohta selgitusi sissejuhatuses). Seetõttu on venekeelsete kogukonna analüüsimisel just Tallinn ja Narva sellised linnad, kus vastajate arvud on piisavalt suured, et neid piirkondi iseseisvate sotsiaalsete rühmadena analüüsida. Tallinnas oli vastajaid 150 ja Narvas 59 inimest. Venekeelseid noori küsitleti veel lisavalimiga ja kuni 29-aastastest noortest küsitleti Tallinnas 133 ja Narvas 48 noort. Olukord Tallinnas ja Narvas on väga erinev (vt. joonis 2). 2005. aastal oli Tallinnas aktiivse keeleoskusega eestivenelaste osakaal 48%, Narvas 12%. Ebakindlaid keelekasutajaid oli Tallinnas 36%, Narvas 26% ning umbkeelseid eestivenelasi oli Tallinnas 16% ja Narvas 62%.

Joonis 2: Eestivenelaste hinnangud oma eesti keele oskusele elukohta lõikes (%)

Kuni 29-aastastest noortest tallinlastest olid 2005. aastal aktiivse keeleoskusega 70%, noortest narvalastest 22%. Ebakindlaks hindasid oma eesti keelt 27% noortest tallinlastest ning 40% Narva noortest. Umbkeelseid noori oli Tallinnas 3% ja Narvas 38%. Kahe linna noorte keelesuutlikkuse võrdlemine näitab selgelt, et mitmekülgses keelekeskkonnas, mida kogevad noored eestivenelased Tallinnas on võimalus oma eesti keele oskust sedavõrd edendada, et umbkeelsete rühm praktiliselt puudub. Narvas on aga umbkeelsete noorte osakaal tähelepanuväärselt suur (38%).

Tallinnas elavate eestivenelaste eesti keele oskus suhtlemissuutlikkuse järgi hinnatuna on üsna lähedane eestivenelaste keskmisele keeleoskusele Eestis. Narvas elavate venekeelsete inimeste suutlikkus eesti keeles suhelda on aga tunduvalt madalam. See näitab, et teistes Eesti regioonides (Tartus, Pärnus ja väiksemates maakonnalinnades) on eestivenelaste eesti keele oskus omakorda märksa parem kui pealinnas. Tegemist on arusaadava ja varem teadaoleva tendentsiga. *Mida väiksem on venekeelne kogukond ühes või teises Eestimaa piirkonnas, seda parem on seal elavate eestivenelaste keeleoskus (suutlikkus eesti keeles suhelda).* Uuringu tulemused näitavad, et kõige parem on maakonnakeskustes (sh. Tartu ja Pärnu) elavate eestivenelaste eesti keele oskus, kellest 61 % on aktiivne eesti keel, ebakindlaid on 30% ja umbkeelseid vaid 9%. Kuna Jõhvi linn on Kirde-Eesti maakonnakeskusena samuti selles piirkondade koosluses, siis umbkeelsete eestivenelaste osa tuleb eelkõige Jõhvi elanike seast.

Probleemid, mis vajavad strateegilist lähenemist ja edasist süvaanalüüsi:

1. Kuidas soodustada nende noorte eestivenelaste eesti keele õpet ja arendada keeleoskust, kes elavad pidevalt üksnes venekeelses suhtluskeskkonnas ja kellel puudub igapäevane, praktiline vajadus eesti keelt kasutada. Kirde-Eesti ja Narva ennekõike on sellisteks regioonideks. Praegune haridus- ja keelepoliitika ei diferentseeri ametlikult vene koole koos nende probleemidega Kirde-Eestis ja teistes Eesti piirkondades. Kirde-Eesti vene koolidel on äärmiselt keeruline jõuda samasuguse tulemuslikkuseni võrreldes Tallinna vene koolidega. Tallinnas on noortel eestivenelastel võimalik oma eesti keele oskust eestikeelses keelekeskkonnas soovi korral pidevalt arendada. See on võimalus vähemalt nendele venekeelsetele noortele, kes ise soovivad oma keeleoskust parandada. Narvas sellist võimalust ei ole ja sellest tulenevalt pole põhjust eeldada, et Narva noorte aktiivne eesti keele oskus kiiresti paraneks, puudub eesti keelne suhtluskeskkond. Juba omandatud eesti keelt on võimalik praktiseerida ja arendada vaid klubilise tegevuse kaudu või siis ühekordsete impulsside mõjul (lühiajaline keelepraktika, keelelaagrid koolivaheajal jne.)
2. Aktiivse eesti keele oskuse puudumine Kirde-Eestis ei loo ka kindlust ja perspektiivitunnet tulevikuks. Praeguste kodakondsusnõuete säilimisel pole põhjust eeldada, et Eesti kodakondsuse taotlejate arv Kirde-Eestis oluliselt suureneks. Nõrk keeleoskus ei loo eeldusi, kuigi noorte soov saada omale Eesti kodakondsus on unistusena olemas
3. Kirde-Eesti noorte eestivenelaste võimalikud käitumisstrateegiad. Peamine stsenaarium on „lahkumine Kirde-Eestist“. Parema eesti- ja võõrkeele oskusega noored püüdlevad õppima mujale (Tartusse, Tallinnasse, Euroopasse, Venemaale). Pärast (kõrg)kooli lõpetamist võtavad Kirde-Eestist pärinevad noored vastu ahvatlevamaid väljakutseid ja paljude haritud noorte tagasipöördumine Kirde-Eestisse on küsitav. Sellega seoses ei teki uusi impulsse eestikeelse suhtluskeskkonna kujunemiseks Kirde-Eestis. Üksnes klubilised organisatsioonid ja väikesed informaalset suhtlusgrupid ei suuda keelekeskkonda piisavalt mõjutada

Parem eesti keele oskus tõstab eestivenelaste sisemist enesekindlust

Ebapiisav eesti keele oskus on kindlasti eestivenelastele sisemiseks barjääriks, mis teeb inimesi ebakindlaks ja rahulolematuks oma staatusega ja ahendab võimalustega Eestis edukalt toime tulla.

Vastused küsimusele, „Kas Teie eesti keele oskus on piisav Eestis elamiseks“ näitavad, et olulisele osale siinsetest venekeelsetest inimestest on ebapiisav keeleoskus tõsiseks psühholoogiliseks barjääriks, et ennast Eestis kindlalt tunda.

Tabel 2: Eestivenelaste hinnangud oma eesti keele oskuse piisavusele Eestis elamiseks (%-s)

	2005	2002	1996	1995
Piisav keeleoskus (täiesti + üldiselt)	48	44	31	28
Ebapiisav keeleoskus (täiesti + üldiselt)	49	53	57	55
Ei oska hinnata	3	3	12	17
Kokku	100	100	100	100

* Vastused küsimusele: „Kas Teie eesti keele oskus on Teile Eestis elamiseks piisav?“

Kümne aastaga on olukord paranenud. Kuid siiski jaguneb eestivenelaste kogukond riigikeele oskuse piisavuse järgi ka 2005. aastal selgelt kaheks, võrdselt esindatud grupiks. Pooled muulased tunnevad keelelist ebakindlust Eestis elamiseks ja teisele poolele eestivenelastest annab eesti keele oskamine kindlustunde Eestis toimetulekuks.

Noorte eestivenelaste parem eesti keele oskus kajastub ka nende suuremas enesekindluses. Noortest venelastest peavad enam kui pooled (54%) oma eesti keele oskust piisavaks, et Eestis elada ja 45% noortest tunneb, et olemasolevast eesti keele oskusest ei piisa Eestis elamiseks. Siiski on ka 45% noortest, kes ennast ebapiisava keeleoskuse tõttu Eestis ebakindlalt tunnevad küllaltki oluline osa kõikidest Eestis elavatest vene noortest. Ebakindlus, mis tekib ebapiisava keeleoskuse pärast omab kindlasti märksa laiemat tähendust, loob soodsa fooni rahulolematuseks iseendaga ja kindlasti ka riigiga, kus elatakse.

Tallinna noortest (kuni 29-aastastest) hindab oma eesti keele oskust piisavaks 54% ja ebapiisavaks 46%. Narva noortest hindab oma eesti keele oskust Eestis elamiseks piisavaks 48% ja ebapiisavaks 50%. Noorte tallinlaste ja narvalaste hinnangute erinevused on tunduvalt väiksemad kui samade noorte hinnangud oma eesti keele oskusele. See tähendab, et paljud Narva noored, kes elavad pidevalt venekeelses keelekeskkonnas ja kes oskavad eesti keelt vähesel määral või ei oska üldse, peavad seda enda jaoks normaalseks. Vähemalt ei pea nad oma vähest eesti keele oskust probleemiks Eestis elamisel ja venekeelses keelekeskkonnas elamiseks puudub otsene vajadus eesti keele oskuse järele.

Hea eesti keele oskus loob eeldusi riigi kodakondsuspoliitika mõistmiseks

Riigi kodakondsuspoliitika hindamiseks said vastajad valida kolme erineva vastusevariandi vahel. Kõigepealt hinnang, mis peegeldab eestivenelaste üldlevinud hoiakut, „kodakondsuspoliitika on liiga karm“. Teiseks, rahvusvaheliselt aktsepteeritud arusaam Eesti kodakondsuspoliitikast, „kodakondsuspoliitika vastab rahvusvahelistele nõuetele“ ja kolmandaks rahvusradikaalselt meelestatud eestlaste arusaam, „kodakondsuspoliitika on liialt lebe“.

Järgnevas tabelis esitatud uuringu tulemused ilmestavad, kuidas hea eesti keele oskusega eestivenelaste hinnangud erinevad umbkeelsete vastajate hinnangutest.

Tabel 3: Noorte (kuni 29-aastaste) eestivenelaste hinnangud riigi kodakondsuspoliitikale sõltuvalt hindajate keeleoskusest (aastal 2005, %-s)

Hinnangud riigi kodakondsuspoliitikale	Noorte eestivenelaste eesti keeles suhtlemise suutlikkus Vastajate keskmine hinnang	Eesti keelt hästi valdavate vastajate hinnangud *	Umbkeelsete vastajate hinnangud **
Eesti kodakondsuspoliitika on ...			
... liiga karm mitte-eestlaste suhtes	67	53	86
... normaalne, vastab rahvusvahelistele nõuetele	25	39	6
... liialt leebe, kahjustab eesti rahvuse huve	0	0	0
Ei oska hinnata	8	8	8
Kokku	100	100	100

* Hinnang oma keeleoskusele : „suudan eesti keeles hästi suhelda“

** Hinnang oma keeleoskusele : „ei suuda üldse eesti keeles suhelda“

Parem eesti keele oskus on „võtmeks“, mis mõjutab noorte eestivenelaste hoiakuid ja loob eeldusi Eesti riigi kodakondsuspoliitika mõistmiseks. Eestivenelaste kogukonna küllaltki selgepiiriliseks ühiseks hoiakuks on tõdemus, et Eesti riigi kodakondsuspoliitika on Eestis elavate mitte-eestlaste suhtes liialt karm. Kaks kolmandikku noortest ja 70% kõikidest täiskasvanud mitte-eestlastest kannab sellist hoiakut riigi kodakondsuspoliitika suhtes, mis näitab esiteks eestivenelaste suurt ühtsust selles küsimuses. Teiseks on tegemist teatud mõttes protestihoiakuga, mis väljendub suhtumises riiki ja enda vastandamisega riigile. Kaudselt väljendab see hoiak eestivenelaste arusaama, et riik on nende suhtes kodakondsuspoliitika kujundamisel ebaõiglane.

Uuring näitas, et just „hea“ eesti keele oskus on kriteeriumiks, mis hakkab mõjutama noorte eestivenelaste suhtumist riigi kodakondsuspoliitikasse. Noored, kes hindasid oma eesti keele oskust „keskmiseks“, kaldusid enam arvama, et riigi kodakondsuspoliitika on liialt karm mitte-eestlaste suhtes. Eestivenelaste kogukonnast kõige äärmuslikumaid seisukohti esindasid umbkeelsed mitte-eestlased.

Võib eeldada, et vastajad kes hindasid oma keeleoskuse heaks, valdavad eesti keelt vabalt, suhtlevad enam eestlastega ja on enam mõjutatud eestlaste arusaamadest Eesti kodakondsuspoliitikast. 61% eestlastest oli seisukohal, et Eesti kodakondsuspoliitika vastab rahvusvahelistele nõuetele, 17% pidas kodakondsuspoliitikat liialt leebeks ja 7% liialt karmiks.

Eesti keele omandamise peamised allikad

Uuringus selgitasime, milliseid eesti keele omandamise allikaid eestivenelased ise kõige olulisemateks peavad. Keeleõppe allikate tähendust mõõtsime kahel viisil. Kõigepealt võisid vastajad nimetada kõiki olulisi allikaid, kust pärineb nende eesti keele oskus. Kokku oli 14 võimalikku valikut/vastusevarianti. Teiseks tuli vastajatel valida üks, nende jaoks kõige olulisem eesti keele omandamise allikas. Küsimusele vastasid need inimesed, kes eesti keelt mingil tasemel valdasid

Tabel 4: Eesti keele omandamise olulisemad allikad

Eesti keele omandamise olulisemad allikad *	%
1. Põhikooli ja gümnaasiumi/ keskkooli tundidest	52
2. Olmesuhtlemisest, kaupluses, turul, teenindustevõtetes, jm.	45
3. Töökaaslastega suhtlemisest	40
4. Keelekursustelt	36
5. Sõprade/ tuttavate/ naabritega suhtlemisest	30
6. Iseseisvast keeleõppest	29
7. Televisiooni/ raadiosaadetest	20
8. Keskeri-õppeasutusest, kõrgkoolist	19
9.-10. Lapsepõlvesõpradelt, koolikaaslastelt	15
9.-10. Ajalehtede/ ajakirjade/ raamatute lugemisest	15
11.-12. Eratundidest	10
11.-12. Kodust, vanematelt, sugulastelt	10
13. Lasteaiast	5
14. Huvialaga tegelemisest, huvialaringidest	3

* Vastajad võisid nimetada kõik eesti keele omandamise allikad, mis olid nende jaoks olulised. Iga vastaja võis nimetada mitu allikat, seetõttu on %-de summa suurem 100-st

Üldhariduskool on eesti keele omandamise allikana teiste allikate kõrval mõistagi kõige tähtsam. Üldhariduskooli suhteliselt tagasihoidlik positsioon (52% vastajad on seda nimetanud) on aga seletatav sellega, et kõikidest täiskasvanud eestivenelastest on 51% Eestis sündinud ja järelkult ka Eestis koolis käinud. 49 % vastajatest on sündinud väljaspool Eestit ja nendest on Eestis koolis käinud vaid need inimesed, kes lastena on Eestisse elama asunud.

Olmesuhtlemine on eesti keele omandamise seisukohalt inimeste valikutes teisel positsioonil. See tegur aitab aga keeleõppele kaasa vaid nendes piirkondades, kus eestivenelased saavad igapäevaselt viibida eestikeelses (olme)suhtlemise keskkonnas. Kirde-Eesti ja eelkõige Narvas elavatele inimestele olmesuhtlemine eesti keele arendamise tegurina arvesse ei tule.

Olulisemad (tähtis allikas vähemalt 1/3 eestivenelastest) keeleõppe allikad on veel töökaaslastega suhtlemine (40% inimestele oluline) ja keelekursustel osalemine (36%).

Eestlastel ja eestivenelastel on väljaspool töökohta ja olmet vähe ühist suhtlemisruumi. Selle tõenduseks on lapsepõlvesõprade ja –tuttavate ning kõikvõimalike huviringide tagasihoidlik tähendus eesti keele õppimisel. Ka ajalehtede, ajakirjade ning kirjanduse lugemisel on väike tähtsus eesti keele oskuste arendamisel.

Järgnev pingerida näitab, millist eesti keele omandamise allikat eestivenelased kõige tähtsamaks peavad (vt. tabel 5). Vastajad pidid eelnevast neljateistkümnest allikast valida vaid ühe, nende jaoks kõige olulisema keele omandamise seisukohalt. Vastasid jälle üksnes eestivenelased, kes eesti keelt oskavad.

Tabel 5: Eestivenelaste hinnangud ühele, nende jaoks kõige olulisemale, eesti keele omandamise allikale (aastal 2005, %)

Eesti keele omandamise kõige olulisem allikas	Eestivenelased, kes on sündinud ...	
	... Eestis	... väljaspool Eestit
Üldhariduskoolist	32	7
Keelekursustelt	16	31
Töökaaslastega suhtlemisest	15	22
Ametikoolist, kõrgkoolist	8	3
Kodust, vanematelt, sugulastelt	7	2
Sõprade, tuttavate, naabritega suhtlemisest	6	5
Olmesuhtlemisest	3	14
Eratundidest	3	3
Iseseisvast keeleõppest	2	6
Muud allikad	8	7
Kokku	100	100

* **Väheolulised** (nimetavad 2 % või vähem kõigist vastajatest):

- lasteaiast / -- lapsepõlvesõpradelt, koolikaaslastelt / -- huvialaringidest
- TV või raadio / -- ajalehed, ajakirjad ja raamatud

Uuringu andmed näitavad, et üldhariduskooli keeleõppel on suhteliselt tagasihoidlik tähendus eesti keele õppe peamise allikana. Eestis sündinud eestivenelastest on 32%-le üldhariduskoolis õpitud eesti keel kõige olulisemaks allikaks. Arvestades seda, et edasine eesti keele omandamine ja keele praktiseerimine on suurele osale eestivenelastest raskendatud (pole keelekeskkonda ja ühist suhtlusruumi eestlastega), on kooli osa väga passiivne.

Keelekursused on olulised ennekõike väljastpoolt Eestit saabunud inimestele. Nemad on oluliseks sihtrühmaks keelekursuste läbiviimisel. Meediakanalid ei ole keeleõppe toetamisel olulised. Põhjuseks muidugi venekeelsete eestimaalaste orienteerumine Venemaa inforuumile, eelkõige Venemaa telekanalitele.

Eesti keele tasemeeksami sooritamine

Eesti keele tasemeeksami sooritamine on üks kriteerium, mille kaudu on võimalik hinnata eestivenelaste eesti keele oskust ehk praktilist keelesuutlikkust. 2005. aasta uuringu tulemused põhinevad vastajate enesehinnangutel, vastustel küsimusele, *Kas Teil on eesti keele eksami tunnistus ja milline on Teie keeleoskuse kõrgeim tase?*

Uuringu andmetel väidab 50% täiskasvanud eestivenelastest, et neil on eesti keele eksami tunnistus ja 50% vastajatest ei ole eesti keele tasemeeksamit sooritanud. Eestis kehtivad üheaegselt eesti keele tasemeeksami vana (6 kategooriat) ja uus (3 taset) kord, mis on ühildatud.

Tabel 6: Täiskasvanud eestivenelaste hinnangud eesti keele tasemeeksami sooritamise kohta (aastal 2005, %)

Eesti keele eksami sooritamine ja omistatud kategooria või tase	Vastajate %
Algtase või kategooriad A või B	17
Keskase või kategooriad C või D	26
Kõrgtase või kategooriad E või F	7
Kokku	50

Praegu töötavatest eestivenelastest on eesti keele tasemeeksami teinud 58%, neist algtaseme 18%, kesktaseme 30% ja kõrgtaseme eksami 10% eestivenelastest.

Eesti keele tasemeeksamit nõutakse spetsiifilistel töökohtadel, mis seonduvad klientide teenindamisega laias tähenduses. Töötavast eestivenelastest läheb tööle eesti keelt vaja 66% ja inglise keelt 18%.

2. 2007. aasta gümnaasiumireform

2007. aasta gümnaasiumireform ja selle kandev idee, viia vene koolide gümnaasiumiõpe osaliselt eesti keelseks, on olnud pikka aega Eesti integratsiooni- ja hariduspoliitika oluliseks sihiks. Esimene katse reformi läbiviimiseks projekteeriti 90-ndatel aastatel ja reformi esmane visioon oli väga radikaalne. Aastaks 2000 pidid vene gümnaasiumid täielikult (kõik õppeained) üle minema eesti keelsele õppele. Kuna polnud mingeid eeldusi reform 2000. aastaks ellu viia, lükati reformi läbiviimine edasi aastaks 2007. Reformi sisu on pidevalt pehmendatud uute regulatsioonide abil. Praeguse ettekujutuse järgi algab aastal 2007 üleminek eesti keelsele gümnaasiumiõppele. Pole täpselt fikseeritud, milliseid aineid hakatakse õpetama eesti keeles ja pole ka selge, millised on koolide valikuvabadused eesti keelsele õppele ülemineku tempo kavandamisel ja eesti keeles õpetavate ainete valikul.

Reformi eesmärgiks on teadaolevalt õpetada venekeelsetes gümnaasiumites 60% õppeainetest eesti keeles. Kui pikaks kujuneb ülemineku protsess ja kas see on kõikides vene koolides ühesugune, pole hetke seisuga täpselt fikseeritud.

Nii olulise sotsiaalse tähendusega haridusreformi ettevalmistamine ja läbiviimine on keeruline ja pikaajaline protsess, kuna eeldab põhimõttelisi muutusi vene koolide töökorralduses. Gümnaasiumireform eeldab vene koolidelt uuel tasemel personalipoliitikat, seal töötavate õpetajate suuremahulist ümberõpet ja uute õpetajate valikut lähtuvalt 2007. a. reformi vajadustest.

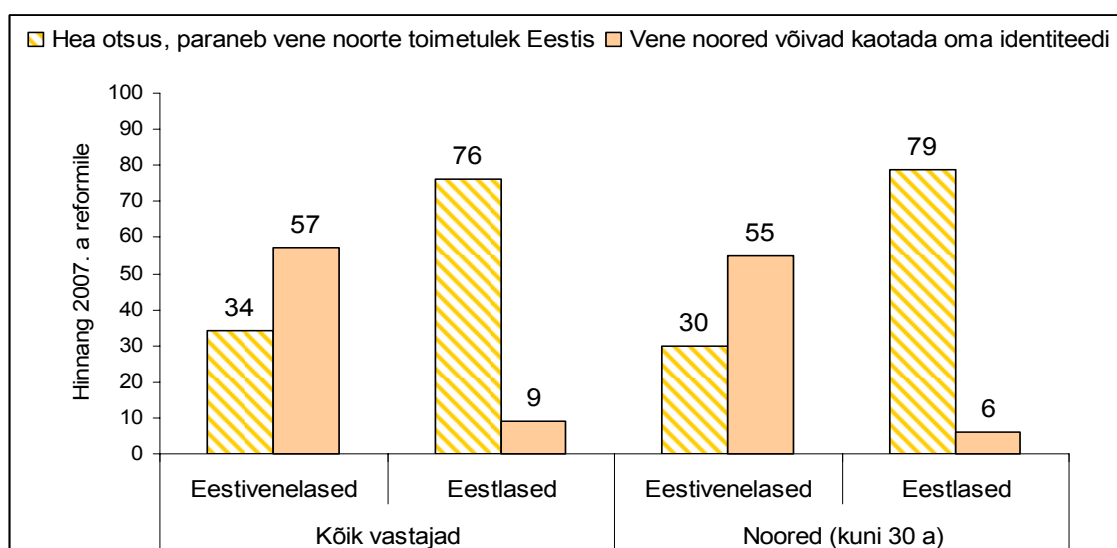
Kaudselt puudutab 2007. a. gümnaasiumireform Eestis elavat eestivenelaste kogukonda tervikuna, kuna sellel muudatusel on väga oluline sotsiaalne tähendus Eesti venekeelsele elanikkonnale.

Gümnaasiumireformi projekteerimise aluseks on seadusandja poliitiline otsus. Reformi positiivseks küljeks on, et eestikeelne õpe gümnaasiumides peaks põhimõtteliselt kiirendama venekeelsete noorte eesti keele omandamist ja parema keeletundmise kaudu soosima venekeelsete inimeste lõimumist Eesti ühiskonda. Teisest küljest on mitmeid seni lahendamata küsimusi, mis gümnaasiumireformi takistavad. Kui vene koolidele anti ülesanne valmistuda eestikeelsele õppele üleminekuks gümnaasiumides, ehk siis teha ettevalmistusi olulisteks muutusteks, eeldanuks see ka vene koolide täiendavat rahastamist. Lisaks täiendavatele rahaeraldustele oleks pidanud olema ka ühtne, üleriigiline reformi ettevalmistamise kava, milles kõik ettevalmistavad tegevused ja ülemineku olulised pidepunktid fikseeritud. Ilma täpse tegevuskavata ei ole aga võimalik avada täiendavat finantseerimisprogrammi. Sellist üleriigilist ettevalmistust vene koolide reformimiseks pole aga toimunud.

Praegu, kaks aastat enne reformi algust, on reformi tulemuslikkus endiselt selgusetu, sest vene koolide reformi ettevalmistamisel puudub aktiivne ja motiveeritud osapool. Vene koolid ise ei ole reformist huvitatud, kuna koolidele on selge, et ülemineku käigus kaotavad töö paljud

õpetajad, kes ei suuda oma ainet eesti keeles õpetada ja paljud koolijuhid, kes ei suuda üleminekut eesti keelsele õppele vajalikul tasemel korraldada. Seega, vene koolid töötavad varjatult pigem reformile vastu.

2005. aasta uuringus ei olnud sotsioloogide rühmal võimalik põhjalikult keskenduda gümnaasiumireformi ettevalmistamise uurimisele. Uuringu eesmärgiks oli anda üldhinnang integratsiooniprotsessi kulgemisele. Siiski saame uuringu andmete põhjal analüüsida Eesti elanikkonna üldiseid hoiakuid ja arusaamu 2007. aasta gümnaasiumireformist.

Joonis 3: Eestlaste ja eestivenelaste hinnangud 2007. aasta gümnaasiumireformile

Küsisime oma uuringus nii eestlaste kui eestivenelaste hinnanguid 2007. aasta gümnaasiumireformile. Uuringu küsimus oli formuleeritud: *Praegused Eesti seadused näevad ette, et aastast 2007 hakkavad venekeelsete gümnaasiumide noored õppima 60% ainetest eesti keeles ja 40% vene keeles. Kuidas Teie sellesse suhtute?* Vastusevariandi konstrueerimisel kasutasime kahte polaarsust. Ühel pool heakskiit, ehk positiivne hoiak ja teisel pool negatiivne hoiak, mis tugines identiteedi kaotamise hirmule.

Eestlaste ja eestivenelaste hoiakute võrdleval analüüsil nähtub selgesti, et 2007. aasta gümnaasiumireformi otsus on selgemini mõistetav eestlastele kui mitte-eestlastele (vt. tabel 7). Seadusandja poliitiline otsus on projekteeritud eelkõige eestlaste arusaamadest lähtuvalt. Eestlased vähemalt on optimistid ja usuvad 2007. a. reformi regulatsiooni tõhususse.

Tabel 7: Eestlaste ja eestivenelaste hinnangud 2007. aasta gümnaasiumireformile (%)

Hinnang gümnaasiumireformile	Kõik vastajad		Noored (kuni 29-aastased)	
	Eestivenelased	Eestlased	Eestivenelased	Eestlased
A. Hea otsus, paraneb vene noorte toimetulek Eestis	34	76	30	79
B. Kahtlen otsuses, vene noored võivad kaotada oma identiteedi, hea vene keele ja sidemed vene kultuuriga	57	9	55	6
Ei oska hinnata	9	15	15	15
Kokku	100	100	100	100

Olulisi erinevusi noorte ja täiskasvanute hinnangutes ei ole. Eesti noored kannavad samasuguseid hoiakuid ja arusaamu kui täiskasvanud eestlased. Ja ka vene noored on oma hinnangutes sarnased täiskasvanud eestivenelastega.

Peamiseks probleemiks võib lugeda enam kui poolte eestivenelaste hirmu reformi tagajärgede ees. Eestivenelased kardavad, et 2007. aasta gümnaasiumireform võib kahjustada venekeelsete noorte identiteeti ja eesti keele omandamine võib kahjustada vene keele head tundmist.

Seega on venekeelsete elanike hoiakud reformi suhtes pigem kahtlevad ja negatiivsed, kui reformi soosivad.

Võiks pakkuda interpretatsiooni, et eestivenelastel pole positiivset hoiakut gümnaasiumireformi suhtes, kuna nad ei ole veendunud, et see on parim variant vene noorte eesti keele oskuse parandamiseks.

Järgnevad andmed (vt. tabel 8) põhinevad samuti 2005. aasta uuringul ja näitavad, et eestivenelaste jaoks on noorte keeleõppe parimaks stsenaariumiks eesti keele tundide suurendamine ja eesti keele õppe tõhustamine, st. eestivenelased toetavad täna, kaks aastat enne gümnaasiumireformi, pigem eesti keele õpetamise evolutsioonilist kui revolutsioonilist stsenaariumit.

Tabel 8: Eestivenelaste hinnangud 2007. aasta reformi võimalikele variantidele (%)

Võimalikud reformi variandid	Kõik eesti-venelased	Noored eestivenelased (kuni 29-aastased)
Tuleks suurendada eesti keele tundide arvu, kuid õpetada aineid vene keeles	61	64
Õpetada osa aineid eesti keeles	24	24
Õpetada enam kui pooli aineid eesti keeles	8	8
Ei oska hinnata	7	4
Kokku	100	100

Eestivenelaste praeguses nägemuses on parimaks variandiks pehme üleminek eesti keele süvendatud õppele. Valikute olemasolu korral toetaks praeguse gümnaasiumireformi varianti vaid iga kaheteistkümnes eestivenelane.

Mitte-eestlaste eesti keele oskus (%)

Hinnangud oma keeleoskusele	Eesti kodanikud				Venemaa kodanikud				Kodakondsuseta			
	2005	2002	2000	1997	2005	2002	2000	1997	2005	2002	2000	1997
Saan aru eesti keeles suulisest kõnest												
• Hästi	45	48	47	42	0	5	7	6	9	15	8	11
• Keskmiselt	30	24	32	28	22	16	15	26	30	26	29	26
• Veidi	16	22	13	24	39	26	39	34	45	43	41	41
• Üldse mitte	9	6	8	6	39	53	39	34	16	16	22	22
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Oskan eesti keeles lugeda												
• Hästi	49	49	49	39	6	5	7	11	12	20	25	7
• Keskmiselt	26	29	31	23	9	14	17	19	28	26	22	24
• Veidi	14	14	13	29	30	26	30	24	40	38	29	40
• Üldse mitte	11	8	7	9	55	55	46	46	20	16	24	29
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Oskan eesti keeles kirjutada												
• Hästi	34	34	34	29	0	1	6	6	7	10	12	7
• Keskmiselt	37	32	31	25	8	11	12	20	27	29	24	22
• Veidi	16	25	26	33	23	23	26	22	39	32	31	34
• Üldse mitte	13	9	9	13	69	65	56	52	27	29	33	37
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Suudan eesti keeles suhelda												
• Hästi	40	40	39	38	0	3	6	5	5	11	4	5
• Keskmiselt	31	26	33	24	5	13	10	18	20	22	25	18
• Veidi	17	24	18	23	44	23	34	37	49	38	37	40
• Üldse mitte	12	10	10	15	51	61	50	40	26	29	34	37
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Sallivus rahvussuhetes Eestis

Iris Pettai

Sallivuse mõistest

Sallivus on erinevuste talumise võime. Mida sallivamad ollakse, seda vähem tõrjutakse võõrapärast ja püütakse tõmmata piiri 'meie' ja 'nende' vahel. Sallivuse aluseks on suhtumise kultuur, mis eeldab, et inimene suudab oma käitumise allutada teatud reeglitele ja nõuetele, mis tuginevad võrdsusele ja mitteagressiivsusele. Erinevuste talumisvõime on kasvatusel küsimus. Mida primitiivsem on ühiskond, seda vähem talutakse erinevusi, teisi kultuure, teisiti olemist, seda tugevamad on ühetaolisuse etalonid, seda ettevaatlikumad ollakse erinevate suhtes. Sallivuse arendamine tähendab õpetada inimesi kontrollima oma suhtumist ja käitumist selleks, et ära hoida vaenulikkust ja agressiivsust.

Suhtumine erinevustesse on võtmeküsimuseks kooselu korraldamisel kogu maailmas. Vaid sallivas riigis on võimalik ära hoida teravaid rahvuskonflikte ja tagada turvaline kooselu. Homogeenseid riike, kus teiste rahvuste osakaal ei küündiks üle 5%, on maailma 200-st riigist järel vaid 20. Nii et enamikel riikidel tuleb näha vaeva sallivuse suurendamisega.

Sallivatel inimestel on vähem eelarvamusi ja stereotüüpe teiste rahvuste suhtes. Nad on suutnud ületada tõrjumisbarjääri ja ei tunne end ebamugavalt teisest rahvusest inimestega kokku puutudes. Sageli on sallivuse aluseks isiklik positiivne kogemus (töötamine segakollektiivis ja aktiivne suhtlemine teise rahvuse esindajaga).

Sallivuse käsitlemisel eristatakse mitmeid arengufaase. Kõige algelisem faas on **passiivne sallivus**, mis väljendub ükskõikses suhtumises teistesse rahvustesse. Passiivne sallivus meenutab rohkem talumist ja võib tähendada varjatud üleolekut. **Teadlik sallivus** on kvalitatiivselt uus faas, mis tugineb vastastikusele mõistmisele ja arusaamisele. Teoks saab see siis, kui on piisavalt informatsiooni teise rahvuse kohta, aga eeskätt on huvi seda infot hankida kas siis otse suheldes või muul moel. Võõras rahvus muutub avatuks ja tema käitumine prognoositavaks. Vastastikuse kontakti tekkimisel väheneb ohutunne ja vajadus hoida distantsi ning luua barjääre. **Aktiivne sallivus** tähendab tunnustust, mis tugineb vastastikusel teineteise väärtustamisel.

Sallivusele vastandub **sallimatus**, mis tähendab tõrjumist ja soovimatust teise rahvuse esindajaga suhelda, lähestikku elada, koos töötada jne. Sallimatud inimesed lähtuvad printsipiist, et võõrapärase suhtes tuleb olla ettevaatlik ja umbusaldav. Nad püüavad teiste rahvuste suhtes säilitada kindlat distantsi ja isoleeruda neist võimalikult kaugele;

Eestlaste sallivuse analüüsimisel lähtusime järgmistest tunnustest:

1. **Konfliktsuse tase** - kui sageli tuleb ette konflikte, tülisid ja vastuolusid rahvuslikul tasandil? Kui teravad on konfliktid, kas need viivad füüsiliste kokkupõrgeteni?
2. **Ohutunne eestivenelaste suhtes** – kuivõrd omatakse kindlustunnet eestivenelaste suhtes.

3. **Avatus suhtlemiseks** – valmisolek töötada vene/eesti rahvusest ülemuse juhtimisel, elada koos ühes majas jne.
4. **Valmisolek koostööks** teistest riikidest tuleva võõra tööjõuga
5. **Empaatiavõime eestivenelaste suhtes** – valmisolek mõista nende probleeme, soov neid aidata.

Ohutunne on hääbumas

Eesti rahvussuhetes viimase 12 aasta jooksul toimunud muudatused on igati positiivsed. Veel 1993. aastal hindas kaks kolmandikku eestlastest ning kolmveerand eestivenelastest rahvussuhteid teravateks. Aastaks 2005 on teravad konfliktid ja vastasseisud rahvussuhete pinnal muutunud peaaegu olematuks. Kadumas on eestlaste hirmud ja ohutunne. Aastal 1999¹ pidas üle kahe kolmandiku eestlastest eestivenelasi ohuks rahvuse püsimisele, aastal 2005 leiab sama vaid 16% eestlastest.

Tõsiseid konflikte esineb harva

Üheks integratsiooniprobleemiks on jätkuv vastandumine rahvuslikul pinnal. Ligi pooled vastanutest täheldavad konflikte juhtumeid.

Tabel 1: Konfliktsete juhtumite täheldamine aastatel 2000 – 2005 (sageli + mõnikord, %)

	Eestlased		Eestivenelased	
	2000	2005	2000	2005
Meedias	40	43	28	32
Avalikes kohtades	39	45	47	44
Koduümbruses, hoovis	21	26	12	22
Riigiasutuses	11	10	32	25
Töö juures	...	8	...	14

* Vastused küsimusele: „Kas Te olete täheldanud viimase 2 aasta jooksul konflikte eestlaste ja mitte-eestlaste vahel, eestlastesse või mitte-eestlastesse vaenulikku suhtumist?“

Monitooringu andmetel kogeb sageli konflikte või tülisid rahvuslikul pinnal vaid 1 kuni 7% eestlastest ja eestivenelastest. Konfliktid piirduvad peamiselt vaidlustega, jõudmata füüsiliste kokkupõrgeteni. Konfliktidust täheldatakse sagedamini meedias ja avalikes kohtades. Harva juhtub konflikte või vaenulikku suhtumist rahvussuhete pinnal töö juures. Monitooringu andmetel võib järeldada, et mõnevõrra on paranenud mitte-eestlaste kohtlemine riigiasutustes, sest kui viis aastat tagasi täheldas seal vaenulikku suhtumist või konflikte olukordi iga kolmas mitte-eestlane, siis praegu iga neljas.

Eestlaste valmisolek eestivenelastega lävida on kasvanud

Valmisolekut suhtlemiseks kui sallivuse näitajat mõõdetakse konkreetsete olukordade suhtes. Nii aastal 1999 kui 2005 oli vaatluse all neli suhtlemissituatsiooni:

- 1) elamine ühes majas
- 2) töötamine vene/eesti rahvusest ülemuse juhtimisel
- 3) koos venelastega/eestlastega mõne vaba aja klubi/seltsi liikmeks olemine
- 4) venelasest/eestlasest arsti patsiendiks olemine.

¹ Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi monitooring 1999

Aastatel 1999 ja 2005 kasutati erinevaid hinnanguskaalasisid suhtlemisvalmiduse mõõtmiseks. 1999. aastal kasutatud hinnanguskaala mõõtis valmisolekut soovina koos midagi teha: elada ühes majas, olla vabaaja klubis jne., mis on aktiivse suhtlemisvajaduse näitaja. 2005. aastal kasutatud skaala mõõtis passiivsemat suhtumist ja sellest lähtuvalt tuli vastajal hinnata kas tal on midagi selle vastu või ei ole kui ta teise rahvuse esindajaga kokku puutub teatud olukordades. Et hinnata sallivate inimeste hulka tervikuna aastatel 1999 ja 2005, on alljärgnevas tabelis (vt. tabel 2) kokku liidetud nii suhtlemist pooldavate kui ka ükskõikse hinnangu andnud vastajate arvamused. Sallivusteoreetikud loevad ka ükskõikse suhtumise sallivaks.

Eestlaste valmisolek eestivenelastega lähestikku elada, koos töötada jne. on küllaltki kõrge, 2/3 on selleks valmis. Eestlaste puhul on kahes situatsioonis (elada ühes majas ja töötada vene rahvusest ülemuse juhtimisel) valmisolek kuue aasta jooksul kasvanud 9% võrra. Kahes situatsioonis on valmisolek samale tasemele jäänud: külastada mõnd vaba aja klubi koos eestivenelastega ja olla venelasest arsti patsient.

Noorte (kuni 29-aastaste) eestlaste valmisolek suhelda eestivenelastega oli 1999. aastal veidi kõrgem kui eestlastel tervikuna. Aastaks 2005 on eesti noorte suhtlemisvalmidus mõnevõrra kahanenud võrreldes 1999. aastaga, jäädes nii madalamaks kui eestlastel tervikuna. Eriti tuntavalt on langenud valmisolek olla venelasest arsti patsient, 67 %-lt 53 %-ni. Põhjus võib olla noorte vene keele oskuse halvenemises, mis võib teha noored ettevaatlikuks venelasest arsti valimisel.

Tabel 2: Valmisolek suhtlemiseks aastatel 1999² – 2005 (%)

		Eestlased		Eestivenelased	
		Tahaksin + mul on ükskõik	Mul poleks midagi selle vastu + mul on ükskõik	Tahaksin + mul on ükskõik	Mul poleks midagi selle vastu + mul on ükskõik
		1999	2005	1999	2005
Elada venelastega/ eestlastega ühes majas	KE	62	71	95	97
	N	71	68	95	97
Olla venelastega/ eestlastega koos mõne vaba aja klubi/seltsi liige	KE	68	68	86	89
	N	69	65	87	87
Töötada kollektiivis, kus ülemus on venelane/ eestlane	KE	52	61	85	89
	N	54	56	83	82
Olla venelasest/ eestlasest arsti patsient	KE	60	58	89	88
	N	67	53	88	85

* Vastused küsimusele: „Kuidas Te suhtuksite sellesse, kui Teil tuleks ... ?

** KE – kogu elanikkond; N – noored

² Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi monitooring 1999

Eestivenelaste valmisolek suhtlemiseks on oluliselt kõrgem, ligi 90 % on valmis eestlastega kõrvuti elama ja koos tegutsema. Nelja vaadeldava situatsiooni lõikes on eestivenelaste valmisolek suhtlemiseks, mis oli väga kõrge juba aastal 1999, praktiliselt samaks jäänud. Muudatused positiivse kasvu suunas on olnud mõne protsendi ulatuses.

Noorte (kuni 29-aastaste) eestivenelaste valmisolek suhelda eestlastega oli samuti juba 1999. aastal väga kõrge ja ei erinenud eestivenelaste suhtumisest tervikuna. Aastaks 2005 noorte eestivenelaste valmisolekus suuri muutusi toimunud pole.

Vaatleme alljärgnevas tabelis, kuidas on muutunud tõrjuv suhtumine perioodil 1999 kuni 2005. Ka tõrjuvat suhtumist mõõdeti nelja ülalpool nimetatud suhtlemissituatsiooni suhtes. Aastal 1999 kasutati tõrjumise mõõtmiseks kategoorilist varianti: “Ei tahaks suhelda”, 2005. aastal pehmemat varianti: “Parem, kui ei tuleks suhelda”.

Tabel 3: Valmisoleku puudumine suhtlemiseks aastatel 1999³ – 2005 (%)

		Eestlased		Eestivenelased	
		Ei tahaks	Parem kui ei tuleks	Ei tahaks	Parem kui ei tuleks
		1999	2005	1999	2005
Elada venelastega/ eestlastega ühes majas	KE	36	25	3	3
	N	28	28	2	4
Olla venelastega/ eestlastega koos mõne vaba aja klubi/seltsi liige	KE	29	23	12	8
	N	29	28	10	12
Töötada kollektiivis, kus ülemus on venelane/ eestlane	KE	45	32	13	10
	N	44	37	15	15
Olla venelasest/ eestlasest arsti patsient	KE	38	37	10	11
	N	32	43	11	15

* Vastused küsimusele: „Kuidas Te suhtuksite sellesse, kui Teil tuleks ... ?

** KE – kogu elanikkond; N – noored

Eestlaste tõrjuv suhtumine on kuue aastaga kahanenud kõikides olukordades, eriti märgatav on kahanemine olnud venelasest ülemuse suhtes. Kui veel kuus aastat tagasi oli ligi pooltele eestlastele vastuvõtmatu töötada eestivenelasest ülemuse juhtimisel, siis aastal 2005 ei soovi seda vaid kolmandik. Samale tasemele on jäänud nende eestlaste osakaal, kes ei taha olla venelasest arsti patsient.

Eestivenelastest on tõrjuvaid vaid 3-11%. Eestivenelased on rohkem tõrjuvad samades olukordades kus eestlasedki: töötamine kollektiivis, kus ülemus on eestlane või et olla eestlasest arsti patsient.

Noorte (kuni 29-aastased) eestlaste tõrjuv suhtumine on kuue aastaga kasvanud venelasest arsti suhtes 11% võrra. 7% võrra on kahanenud tõrjumine eestivenelasest ülemuse suhtes.

³ Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi monitooring 1999

Noorte osakaal, kes ei soovi elada eestivenelastega ühes majas või veeta aega koos nendega mõnes vaba aja klubis, on jäänud samaks.

Häiritus ei ole sama mis sallimatus

Viimastel aastatel korraldatud monitooringud näitavad küllaltki kõrget eestlaste häirituse taset eestivenelaste suhtes. 2005. aasta monitooringu andmetel on 80% eestlastest häiritud, et eestivenelased ei oska eesti keelt, 78% loeb oma elu- ja mõttelaadi eestivenelaste omast erinevaks, 59% eestlastest on häiritud eestivenelaste teistsugusest käitumisest ja elulaadist.

Eestivenelasi häirivad eestlased märksa vähem. Vaid 3 % eestivenelastest on tugevalt ja 23 % veidi häiritud eestlaste teistsugusest käitumisest ja elulaadist.

Võib esitada kaks küsimust. Esiteks kuidas nii kõrge eestlaste häirituse taseme juures on Eestis vähe teravaid konflikte rahvussuhete pinnal ja teiseks, kuidas vaatamata kõrgele häiritusele on siiski suurem osa (ca 2/3) eestlastest valmis eestivenelastega koos töötama, lähestikku elama, veetma ühiselt vaba aega jne.

Üks võimalik seletus rahumeelseks kooseksisteerimiseks seisneb selles, et eestlaste häiritus on suhteliselt mõõdukas, sest vaid 10% eestlastest on tugevalt häiritud eestivenelaste teistsugusest käitumisest ja elulaadist, 49% tunneb end veidi häirituna. Ka ei hinda eestlased oma elu- ja mõttelaadi kontrastselt erinevaks eestivenelaste omast. Täiesti erinevaks hindab oma elu- ja mõttelaadi eestivenelaste omast vaid viiendik eestlastest, 57% arvates on elu- ja mõttelaadid pigem erinevad kui sarnased.

Kõige enam segab eestlasi eestivenelaste eesti keele oskuse puudumine ja nii tunneb end tugevalt häirituna iga kolmas eestlane, veidi häirituna 46%.

Ka on oluline teha vahet häiritusel ja sallimatusel. Tegemist on küll omavahel tihedalt seotud nähtustega, kuid siiski ei saa nende vahele panna võrdusmärki. Mõlemad küll väljendavad negatiivset reageerimist teise rahvuse eripärale, käitumisjoontele ja omadustele, mis segavad ja võivad ärritada. Samas on häiritus märksa pehmem negatiivse reageerimise vorm kui sallimatus. Häiritus tähendab peamiselt suhtumist - hinnanguid ja hoiakuid nähtustele, mis on inimese jaoks negatiivsed ja ebameeldivad. Häiritust ei pruugita välja näidata, seda enam kui tegemist on vähese häiritusega. Sallimatus ei jää aga vaid hinnangute ja arvamuste raamidesse ja suure tõenäosusega avaldub inimese käitumises. Sallimatu inimene on aktiivselt tõrjuv ja ta püüab seda oma käitumisega ka demonstreerida. Inimene, kes on teise rahvuse suhtes sallimatu, ei ole tavapäraselt võimeline töötama selle rahvuse esindajaga koos ühes kollektiivis, või siis sattudes elama ühte majja püüab seal esimesel võimalusel ära kolida.

Seega võib üks ja sama inimene samal ajal olla nii häiritud kui ka salliv teise rahvuse suhtes. Võimalik on see muidugi sellisel juhul kui tegemist on nn mõõduka häiritusega. Ja nii ongi Eestis olukord, kus 59% eestlastest on küll häiritud eestivenelaste teistsugusest käitumisest ja elulaadist, kuid see ei takista 2/3 –l neist olla salliv eestivenelaste suhtes. Siit järeldus, et eestlaste häiritus ei ole sedavõrd intensiivne, mis segaks otseselt kõrvuti elamist ja töötamist ning sunniks täielikult distantseeruma eestivenelastest.

Võõra tööjõu tulekusse Põhjamaadest ja Euroopa Liidust suhtutakse sallivalt

Tabel 4: Suhtumine võõrtööjõu tulekusse (%)

		Eestlased		Eestivenelased	
		Mul poleks midagi selle vastu + mul on ükskõik	Parem kui ei tuleks	Mul poleks midagi selle vastu + mul on ükskõik	Parem kui ei tuleks
Põhjamaadest	KE	68	28	88	16
	N	73	24	84	15
Euroopa Liidu riikidest	KE	61	34	80	17
	N	73	24	81	17
Venemaalt	KE	36	60	84	14
	N	43	54	85	14
Aasia riikidest (näit. Hiina)	KE	21	72	36	60
	N	24	68	39	58
Aafrika riikidest	KE	21	73	33	63
	N	26	68	39	57
Türgist	KE	19	74	34	62
	N	25	70	37	60

* Vastused küsimusele: „Kuidas Te suhtuksite sellesse, kui Eestisse tuleks elama ja töötama inimesi järgmistest riikidest ... ?

** KE – kogu elanikkond; N – noored

Kaks piirkonda, kust tööjõu tulek ei ole eriline probleem ei eestlastele ega eestivenelastele, on Põhjamaad ja Euroopa Liidu riigid. Eestivenelaste jaoks on ka Venemaalt tulijad sümpaatsed, kellele suhtes on neil kõige vähem tõrjumist. Eestlastest on vaid kolmandik nõus Venemaalt tuleva tööjõuga, tõrjuva hoiakuga on 60% eestlastest.

Suur vastuseis on Aasia ja Aafrika riikidest ning Türgist tuleva tööjõu suhtes. Eestlastest ei soovi nende riikide tööjõudu Eestis kohata $\frac{3}{4}$ ja eestivenelastest $\frac{2}{3}$.

Võõra tööjõu tulekuks on eestivenelaste valmisolek märgatavalt suurem kui eestlastel. Tervikuna on eestlaste valmisolek suhelda võõrapärase kultuuriga inimestega oluliselt vähesem kui eestivenelastel. Suurim on eestlaste valmisolek koostööks põhjamaalastega (68%), kes on oma kultuurilt ja meelelaadilt eestlastele küllaltki sarnased.

Noorte eestlaste (kuni 29-aastaste) valmisolek võõra tööjõu tuleku suhtes on mõnevõrra kõrgem kui eestlastel tervikuna. Eriti märgatav on vahe EL riikidest ja Venemaalt tuleva tööjõu suhtes. Ka noored on negatiivselt meelestatud Aasia ja Aafrika riikidest ning Türgist tuleva tööjõu suhtes.

Noorte (kuni 29-aastaste) eestivenelaste valmisolek võõra tööjõu tuleku suhtes ei erine oluliselt kõigi eestivenelaste valmisolekust ja on kõrgem kui noortel eestlastel.

Sallivamad võõra tööjõu suhtes on need rühmad, kes on edukamad, saavad oma eluga paremini hakkama, hindavad kõrgemalt oma konkurentsivõimet Eestis ja teistes riikides ning kellel on kindlustunne tuleviku suhtes (vt. lisa 1). Nemed vaatavad rahulikult sellesse, et Eestisse tuleb tööjõudu mujalt, uskudes oma võimetusse ja mitte kartes, et konkurents nad tööjõuturult välja tõrjub.

Eestlastest on sallivamad need, kes töötavad segakollektiivides ja keda ei häiri eestivenelaste eripära.

Eestivenelastest on sallivamad nooremaelised, Eestis sündinud, Eesti kodakondsust omavad, hea eesti keele oskusega, end põhjamaalaste või eurooplaste hulka liigitavad inimesed.

Tõrjuvad hoiakud võõra tööjõu suhtes on sagedamini vähem edukatel, madala konkurentsivõimega, oma eluga vähem rahul olevatel inimestel (vt. lisa 1). Nad tunnevad end tööturul ebakindlalt juba praegu ja võib eeldada, et nad kardavad, et täiendav tööjõud võib nende olukorda veelgi halvendada.

Eestlastest omavad tõrjuvaid hoiakuid võõra tööjõu suhtes vanemaelised, pensionärid ja töölised. Eestivenelastest vanemaelised, pensionärid, kodakondsuseta või Venemaa kodanikud, kellel on kehv eesti keele oskus.

Eestlaste positsiooni hinnatakse oluliselt kõrgemaks kui eestivenelaste positsiooni

Tabel 5: Hinnangud eestlaste ja eestivenelaste positsioonile Eesti ühiskonnas (%)

	Eestlased	Kõik	Eestivenelased		
			Eesti kodanik	Kodakondsuseta	Venemaa kodanik
Eestlaste positsioon on tunduvalt kõrgem	25	56	44	71	58
Eestlaste positsioon on mõnevõrra kõrgem	48	31	39	19	32
Mitte-eestlastel ja eestlastel on võrdne positsioon	19	12	15	9	7
Mitte-eestlaste positsioon on mõnevõrra kõrgem	2	1	2
Mitte-eestlaste positsioon on tunduvalt kõrgem
RASKE ÕELDA	6	1	1	...	1

* Vastused küsimusele: „Kuidas Te hindate eestlaste ja eestivenelaste positsiooni Eesti ühiskonnas?“

73% eestlaste ja 87% eestivenelaste hinnangul on eestlaste positsioon kõrgem kui eestivenelastel. 19% eestlastest ja 12% eestivenelastest peab positsioone võrdväärseteks. Vaid 1-2% elanikkonnast arvab, et eestivenelaste positsioon on eestlaste omast kõrgem. Reaalses elus eestivenelaste sissetulekud ja tööalane staatus oluliselt ei erine eestlaste omast, seega on paljuski tegemist eelarvamusliku ja hoiakulise suhtumisega.

Eestivenelased tajuvad positsioonide vahesid eestlastega märksa teravamalt kui eestlased. Kui vaid iga neljas eestlane hindab eestlaste positsiooni tunduvalt kõrgemaks, siis eestivenelastest rohkem kui pooled (56%). Teravamalt tajuvad positsioonide vahesid kodakondsuseta eestivenelased, kelledest ligi $\frac{3}{4}$ hindab eestlaste positsiooni tunduvalt kõrgemaks ja Venemaa kodanikud, kelledest 58% hindab eestlaste positsiooni tunduvalt kõrgemaks.

Noored eestivenelased, kes omavad Eesti kodakondsust, valdavad eesti keelt ja on hästi suutnud Eesti ühiskonnas kohanduda, tunnetavad end oluliselt rohkem võrdväärsete kodanikena kui kodakondsuseta, kehva keeleoskusega ja vanemaelised eestivenelased. Eestlastest hindavad positsioone võrdväärsemateks nooremaelised, segakollektiivides töötavad eestlased, keda ei häiri eestivenelaste eripära (vt. lisa 2).

Hinnang eestlaste ja eestivenelaste positsioonile on indikaator, mis annab tunnistust rahvusvähemuste suhteliselt vähesest integreeritusest ja ka isoleeritusest Eesti ühiskonnas. Kuna rohkem kui $\frac{3}{4}$ elanikkonnast, nii eestlased kui eestivenelased, asetavad eestlased automaatselt kõrgemasse positsiooni, on see diagnoos Eesti ühiskonnale, mis tähendab, et peetakse üsnagi paratamatuks, et eestivenelastel on madalam staatus. Paraku on sellise negatiivse diagnoosi omaks võtnud ka eestivenelased ise.

Võib teha järgmised järeldused:

- ♦ Eestivenelased on suhteliselt vähe integreeritud ja ka isoleeritud seisundis Eesti ühiskonnas
- ♦ Eesti ühiskonnas valitseb tugev eelhäälestus: **Eesti on ennekõike põhirahvuse ehk eestlaste ühiskond**, kus eestivenelastel on märksa madalam positsioon.
- ♦ Eestivenelaste stardipositsioon on nõrgem juba üksnes rahvuse tõttu
- ♦ Eestivenelaste konkurentsivõime ja läbilöögi suutlikkus on Eesti ühiskonnas pärsitud rahvusliku kuuluvuse tõttu

EESTLASTE HINNANGUD	EESTIVENELASTE HINNANGUD
<p><i>Suhtuvad sallivalt Põhjamaadest ja EL riikidest tulevasse võõrasse tööjõusse</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Hindavad kõrgelt oma konkurentsivõimet tööturul Eestis ja teistes riikides ◆ Kõrge valmisolek suhelda eestivenelastega ◆ Hindavad oma mõttelaadi eestivenelastega sarnaseks ◆ Eestivenelased ei häiri ◆ Hindavad praegust kodakondsuspoliitikat liiga karmiks ◆ Nooremaelised ◆ Rahul Eesti riigi juhtimisega 	<p><i>Suhtuvad sallivalt Põhjamaadest ja EL riikidest tulevasse võõrasse tööjõusse</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Kõrge valmisolek sõita ajutiselt Eestist ära tööle teistesse riikidesse ◆ Nooremaelised ◆ Eestis sündinud ◆ Eesti kodanikud ◆ Arvavad end kuuluvat põhjamaalaste ja eurooplaste hulka ◆ Kõrged tulud (üle 4000 krooni kuus ühe inimese kohta) ◆ Kõrgharidusega ◆ Rahul oma tööga ◆ Rahul oma majandusliku olukorraga ◆ Positiivne prognoos oma majanduslikule olukorrale 5 aasta pärast ◆ Hea eesti keele oskusega
<p><i>Suhtuvad tõrjuvalt Põhjamaadest ja EL riikidest tulevasse võõrasse tööjõusse</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Vähene valmisolek ja tõrjuv suhtumine suhtlemisse eestivenelastega ◆ Hindavad madalalt oma konkurentsivõimet tööturul Eestis ja teistes riikides ◆ Eestivenelased häirivad ◆ Hindavad praegust kodakondsuspoliitikat liiga leebeks ◆ Rahulolematud oma praeguse majandusliku olukorraga ◆ Pessimistlik prognoos oma majanduslikule olukorrale 5 aasta pärast ◆ Rahulolematud Eesti riigi juhtimisega ◆ Vanemaealised, pensionärid ◆ Töölised 	<p><i>Suhtuvad tõrjuvalt Põhjamaadest ja EL riikidest tulevasse võõrasse tööjõusse</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Vähene valmisolek sõita ajutiselt Eestist ära tööle teistesse riikidesse ◆ Kehv eesti keele oskus ◆ Hindavad madalalt omi võimalusi saada erialalist tööd, teha karjääri jne. ◆ Rahulolematud oma praeguse majandusliku olukorraga ◆ Pessimistlik prognoos oma majanduslikule olukorrale 5 aasta pärast ◆ Rahulolematud oma praeguse tööga ◆ Ei ole Eestis sündinud ◆ Vanemaealised, pensionärid ◆ Kodakondsuseta ◆ Venemaa kodanikud

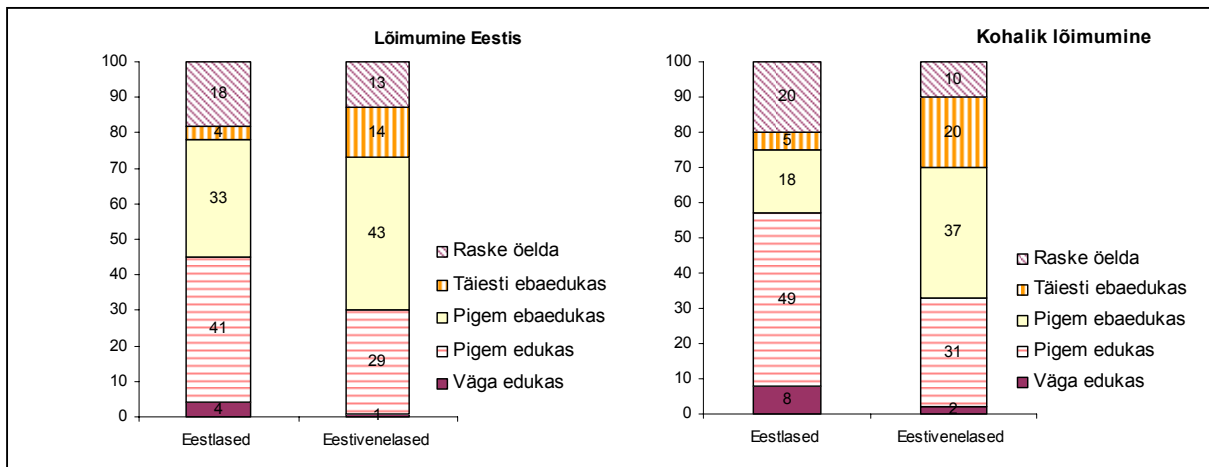
EESTLASTE HINNANGUD	EESTIVENELASTE HINNANGUD
<p>POSITSIOONID ON VÕRDESED</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Nooremaealised ◆ Töötavad segakollektiivis ◆ Valdavad hästi vene keelt ◆ Hindavad oma mõttelaadi eestivenelastega sarnaseks ◆ Eestivenelased ei häiri ◆ Hindavad integratsiooniprotsessi edukaks ◆ Rahul Eesti riigi juhtimisega 	<p>POSITSIOONID ON VÕRDESED</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Nooremaealised ◆ Eestis sündinud ◆ Need, kes peavad Eestit oma kodumaaks ◆ Eesti kodanikud ◆ Hea eesti keele oskusega ◆ Eestlastega sarnane mõttelaad ◆ Töötavad segakollektiivides ◆ Jälgivad eestikeelset meediat ◆ Pole kogenud konflikte eestlastega
<p>EESTLASTEL ON TUNDUVALT PAREM POSITSIOON</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Ei oska vene keelt ◆ Vanemaalised ◆ Peavad oma mõttelaadi eestivenelaste omast erinevaks ◆ Eestivenelased häirivad ◆ Hindavad integratsiooniprotsessi väheedukaks ◆ Kogenud konflikte eestivenelastega avalikes kohtades ◆ Ei soovi töötada koos eestivenelastega ühes kollektiivis, olla eestivenelasest arsti patsient ◆ Rahulolematud Eesti riigi juhtimisega 	<p>EESTLASTEL ON TUNDUVALT PAREM POSITSIOON</p> <ul style="list-style-type: none"> ◆ Vanemaalised, pensionärid, lihttöölised ◆ Kodakondsuseta ◆ Venemaa kodanikud ◆ Kehv eesti keele oskus ◆ Kogevad sagedamini konfliktolukordi eestlastega ◆ Nende arvates astus Eesti 1940. aastal vabatahtlikult N. Liidu koosseisu ◆ Hindavad madalalt omi võimalusi saada erialast tööd, teha karjääri jne.

Hinnangud lõimumise edukusele, tulevikuohud ja tõrjuva suhtumise ilmingud

Jüri Kruusvall

1. Hinnangud integratsiooni edukusele

Integratsiooni edukust Eestis hindasid vastajad kolmel küsitlusel, kusjuures 2005. aastal palusime neil lisaks anda oma hinnang ka integratsiooni kulgemisele oma linnas või vallas. 2005. aastal pidas seni toimunud integratsiooni edukaks 45% eestlastest ja 31% eestivenelastest (vt. joonis 1).

Joonis 1: Eestlaste ja eestivenelaste hinnangud integratsiooni edukusele Eestis tervikuna ja oma linnas/vallas (%)

Ebaedukaks on senine integratsioon olnud 36% eestlaste ja 57% eestivenelaste arvates. Sealjuures on eestlaste seas enam neid (ligi viiendik), kes ei oska lõimumisele hinnangut anda. Mitte-eestlastest Eesti kodanikest hindab lõimumist edukaks kaks viiendikku, kodakondsuseta ja Venemaa kodanikest aga vähem kui veerand (vt. tabel 1). Kuni 29-aastased noorte seas on lõimumist edukaks hinnanud enam, eriti paistab see silma kodakondsuseta ja Vene kodanike rühmas.

Tabel 1: Hinnangud integratsiooni edukusele Eestis tervikuna ja oma linnas/vallas (%)

Monitooringu aasta / (edukaks hindajate %)	Eestlased	Kokku	Eestivenelased		
			Eesti kodanikud	kodakondsuseta	Venemaa kodanikud
2000	39	22	32	18	10
2002	34	26	33	23	17
2005	45	31	40	23	24
2005 noored kuni 29 a.	50	40	43	32	34
2005 oma linnas/vallas	58	33	46	25	23
2005 oma linnas/vallas noored kuni 29 a.	57	38	47	30	20

Viimase viie aasta jooksul on integratsiooni edukaks hinnanud vastajate osakaal tõusnud, kõige väiksem on tõus olnud kodakondsuseta vastajate grupis. Kuni 29-aastaste noorte seas on lõimumist edukaks pidajaid vastajate üldkogumiga võrreldes enam kõigis tabelis antud gruppides, suurem on see erinevus kodakondsuseta eestivenelaste ja Venemaa kodanike puhul.

Eestlased hindavad oma linnas/vallas toimunud integratsiooni kõrgemalt kui Eestis tervikuna, mis on seletatav sellega, et paljud eestlastest vastajad elavad vähese mitte-eestlaste arvuga asulates, kus lõimumise probleeme peaaegu pole (vt. joonis 1 ja tabel 1). Eestivenelased aga tajuvad integratsiooni tegelikku toimumist just oma lähiümbruses. Noorte hinnangud oma linnas/vallas toimunud lõimumisele ei erine oluliselt kõigi vastajate keskmistest näitajatest. Regionaalsetest erinevustest üldise ja kohaliku integratsiooni hindamisel annab ülevaate järgnev tabel:

Tabel 2: Integratsiooni edukaks hindajad regiooni (%)

Region / Integratsioon	Tallinn		Ida-Virumaa		Muu Eesti	
	üldine	kohalik	üldine	kohalik	üldine	kohalik
Eestlased	38	45	23	42	48	63
Eesti noored kuni 29a.	34	39	*	*	55	63
Mitte-eestlased	26	30	29	27	40	46
Mitte-eesti noored kuni 29 a.	32	37	45	32	46	49

*vastajate liiga väike arv

Tallinna ja Ida-Virumaa eestlaste seas on vähem lõimumist edukaks pidajaid kui mujal Eestis. Integratsiooni oma linnas/vallas hinnatakse positiivsemalt kui Eestis tervikuna, eriti paistab see silma Ida-Virumaa eestlaste puhul. Kui Tallinna noorte eestlaste seas on üldkogumiga võrreldes vähem lõimumisega rahul olijaid, siis mujal Eestis on noored, vastupidi, positiivsemalt meelestatud. See viitab probleemidele eriti Tallinna noorte integratsiooniteadvuses, millest on juttu antud aruande identiteedile pühendatud osas.

Mitte-eestlaste hinnangud üldisele ja kohalikule integratsioonile oluliselt ei erine, vähem on lõimumist edukaks pidanud Tallinnas ja Ida-Virumaal. Muulasnoorte hinnangud on kõigis paigus paremad kui üldkogumis, eriti paistab silma Ida-Virumaa vene noorte positiivsem suhtumine integratsiooni kulgemisse Eestis tervikuna (45% peab edukaks).

Vanusegruppide lõikes annab hinnangutest lõimumisele ülevaate tabel 3. Eestlaste hinnangud integratsiooni edukusele on viie aasta jooksul paranenud kõigis vanusegruppides, välja arvatud kõige vanemad (60-74-aastased). 2002. aasta "tagasilöögiga" võrreldes on positiivsete hinnangute osakaal tõusnud kõigis vanusegruppides, va kõige nooremad (15-19-aastased). Viimane asjaolu seostub murega noorte integratsiooniteadvuse üle, millest on juttu antud aruande identiteedile pühendatud osas.

Tabel 3: Integratsiooni edukaks hindajad vanuse rühmiti (%)

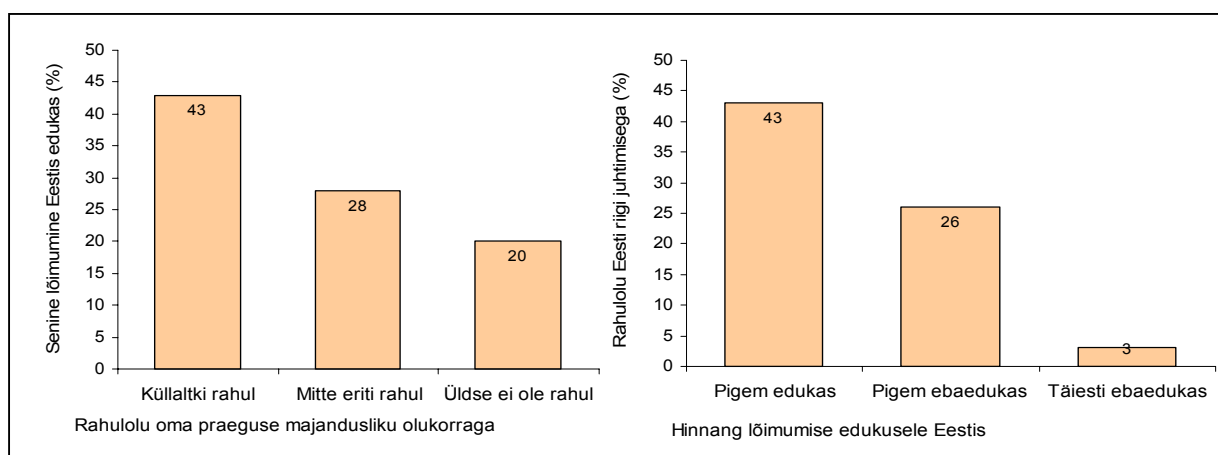
	15-19 a.	20-29 a.	30-39 a.	40-49 a.	50-59 a.	60-74 a.
Eestlased 2000	39	37	45	42	38	33
Eestlased 2002	48	42	36	27	28	25
Eestlased 2005	45	52	47	50	45	32
Mitte-eestlased 2000	37	28	12*	21	26	14
Mitte-eestlased 2002	32	28	36	29	20	17
Mitte-eestlased 2005	41	39	32	21	23	19

*grupis palju kodakondsuseta vastajaid

Mitte-eestlaste seas peavad integratsiooni edukamaks nooremad vanusegrupid, kuni 29-aastaste noorte hulgas on ka märgata mõningat positiivsete hinnangute hulga kasvu. 40-aastaste ja vanemate eestivenelaste puhul aga jääb lõimumist edukaks hindajate osakaal alla veerandi.

Soolises lõikes eestlaste juures olulisi erinevusi ei ole, küll aga paistavad oma madalamate hinnangutega silma mitte-eesti naised (vaid 26% neist peab integratsiooni edukaks nii Eestis tervikuna kui ka oma linnas/vallas). Lisades hariduse tunnuse võib öelda, et negatiivsemalt hindavad lõimumist just madalama haridusega mitte-eesti naised võrreldes samal haridustasemel meestega.

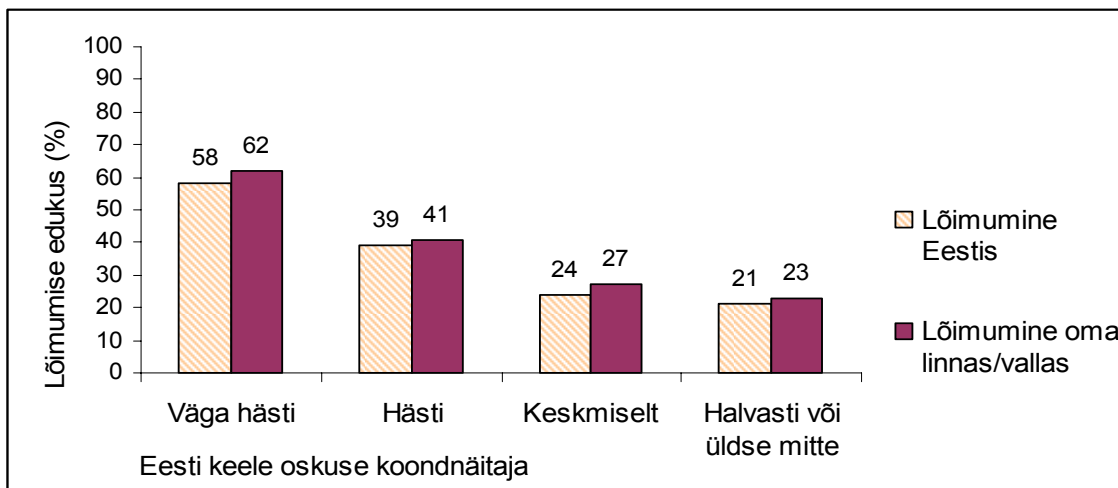
Majanduslik olukord seostub integratsiooni edukusele antud hinnangutega tugevamalt mitte-eestlaste puhul (vt. joonis 2): mida paremates majanduslikes tingimustes elatakse seda enam on ka lõimumist edukaks pidajaid.

Joonis 2: Eestivenelaste hinnangud oma majanduslikule olukorrale ja Eesti riigi juhtimisele seoses hinnangutega lõimumise edukusele

Samas mõjutab lõimumisele antud hinnang ka eestivenelaste rahulolu riigi juhtimisega: neist, kes peavad integratsiooni edukaks, on riigi juhtimisega rahul 43%, neist aga, kes seda täiesti ebaedukaks loevad, on riigi juhtimisega rahul vaid 3%. See osutab juba varasemates uuringutes selgunud tõsiasjale, et eestivenelased peavad lõimumisega tegelemist suures osas just riigi ülesandeks.

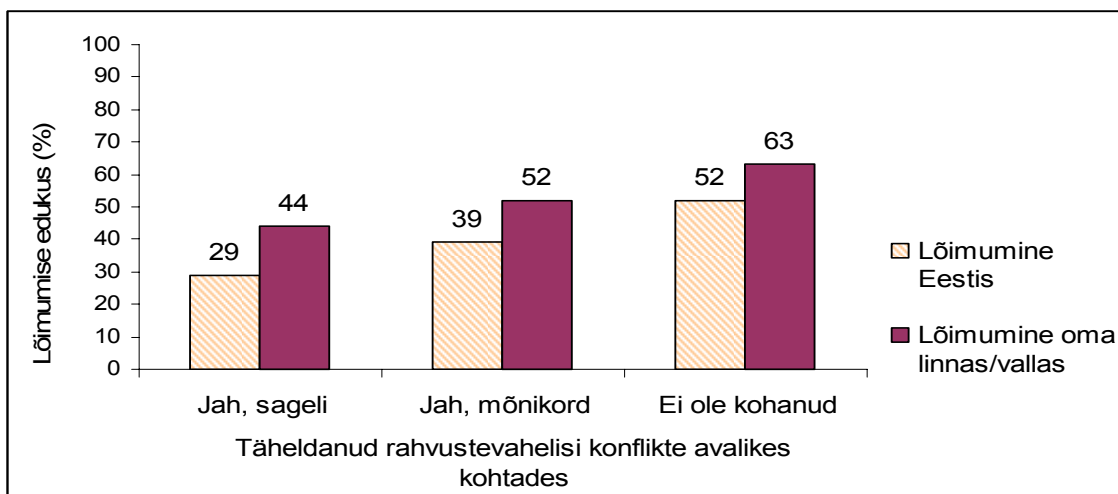
Olulisel määral seostub eestivenelaste hinnang lõimumise edukusele nende eesti keele oskusega (vt. joonis 3).

Joonis 3: Eestivenelaste eesti keele oskus ja hinnang integratsiooni edukusele

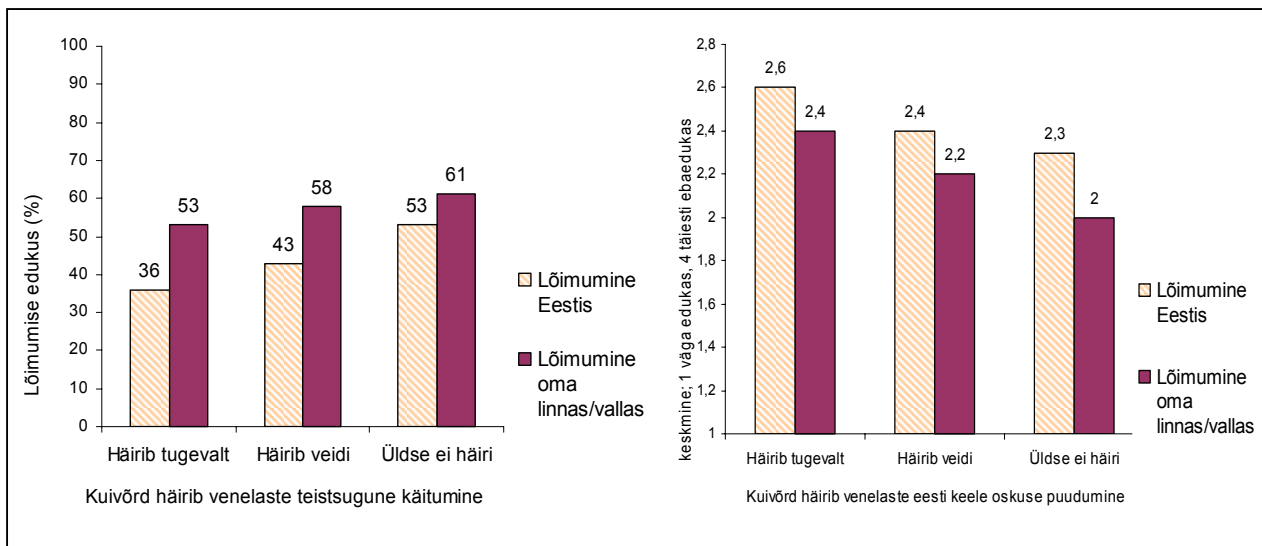
Kui keskmiselt või halvasti eesti keelt oskavate mitte-eestlaste seas on integratsiooni edukaks pidajaid alla veerandi, siis väga hästi oskavate seas juba 60%. Need andmed viitavad ühelt poolt sellele, et eesti keele oskus on oluline tegur eduka lõimumise protsessis, ent teiselt poolt ka sellele, et keeleoskus ei ole siiski ainus tegur (iseegi väga hästi oskavatest mitte-eestlastest kaks viiendikku ei hinda integratsiooni edukaks).

Inimesed, kes on täheldanud konflikte eestlaste ja mitte-eestlaste vahel või teisest rahvusest inimestesse vaenulikku suhtumist, peavad integratsiooni vähem edukaks (vt. joonis 4).

Joonis 4: Eestlaste hinnangud integratsiooni edukusele sõltuvalt konfliktide täheldamise sagedusest eestlaste ja mitte-eestlaste vahel

Eestlaste hinnangud lõimumisele on teataval määral mõjutatud ka nende suhtumisest mitte-eestlastesse (vt. joonis 5). Kui eestlaste häiritus venelaste teistsugusest käitumisest ja elulaadist seostub tugevamalt hinnangutega lõimumise edukusele kogu Eestis, siis häiritus venelaste vähesest eesti keele oskusest seostub tugevamalt lõimumisele antud hinnangutega kohalikul tasandil (oma linnas, vallas).

Joonis 5: Eestlaste hinnangud lõimumisele sõltuvalt häiritusest venelaste teistsugusest käitumisest ja eesti keele oskuse puudumisest

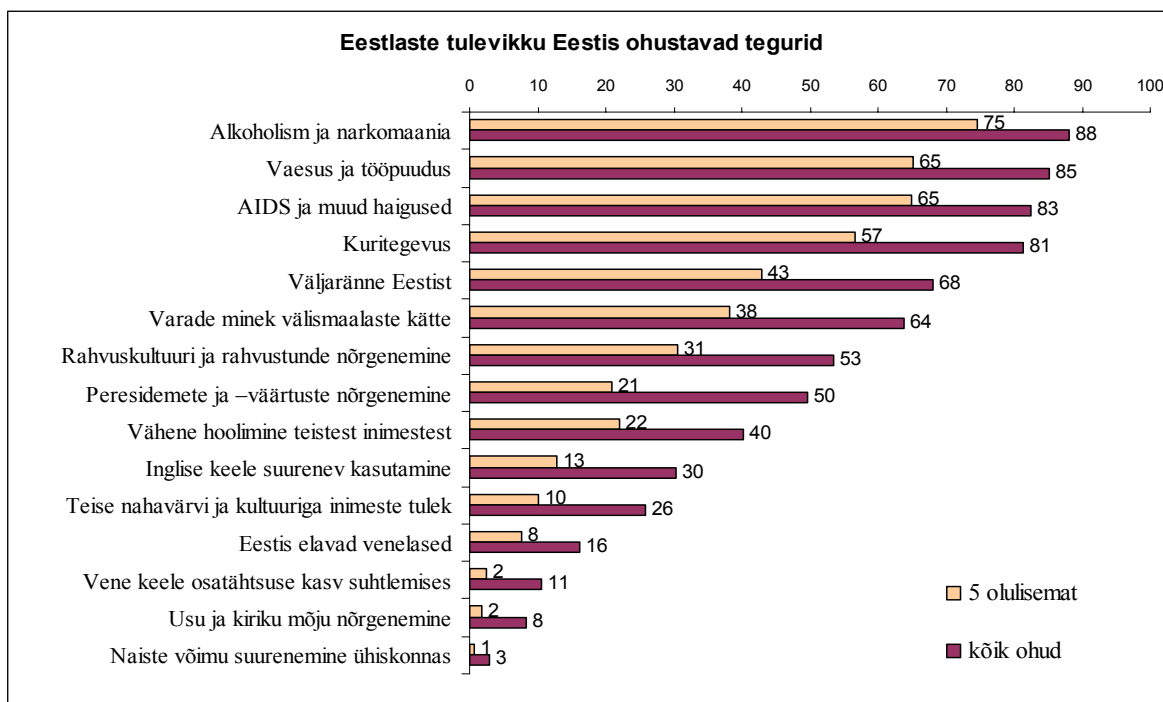
Üldiselt võib kokkuvõtteks öelda, et lõimumise edukusele antud hinnang kujutab endast näitajat, mis on mõjutatud nii hindaja enda suhtest integratsiooniprotsessi kui ka tema teadmistest ja hoiakutest üldise olukorra kohta lõimumises.

2. Eestlaste ja eestivenelaste tulevikku Eestis ohustavad tegurid

2002. aasta monitooringu tulemusi analüüsidest tõesime, et suure hulga mitte-eestlaste elamist Eestis peab ohuks eesti rahvuse säilimisele enam kui 70% (s.h 35% kindlasti) eestlastest. Käesoleva aasta uuringus püüdsime mõõta eestlaste ohutunnet varasemate uuringutega võrreldes mõnevõrra teisiti. Nimelt palusime vastajail märkida viieteistkümne võimaliku eestlaste tulevikku Eestis ohustava asjaolu seast kõigepealt viis kõige olulisemat ja seejärel ülejäänute seast kõik need, mis veel võiksid ohtlikud olla. Seega oli vastajal võimalus vabalt märkida kõiki ohte ja teisalt jagada ohud olulisemateks ja vähem olulisteks. Etteantud loetelus olid ka variandid “Eestis elavad venelased” ja “vene keele osatähtsuse kasv suhtlemises”.

Küsitluse tulemused näitasid, et kui kõige suuremate ohtudena märkisid eestlased alkoholismi ja narkomaaniat (88%, s.h 5 olulisema seas 75%) ning vaesust ja tööpuudust (vastavalt 85% ja 65%), siis Eestis elavaid venelasi pidas eestlaste tulevikule ohtlikuks vaid 16% (s.h 5 olulisema ohuna märkis neid 8%) ja vene keele kasutamise suurenemist vastavalt 11% (3%) eestlastest. Keskmise ohtlikkuse astmelt platseerusid need tegurid 15 hulgas 12. ja 13. kohale (vt. joonis 6).

Seega võime tõdeda, et eestlased ei näe siinsetes venelastes ja vene keele kasutamises muude ohtude taustal endi tulevikku ohustavat tegurit.

* ohtu märkinud vastajate % küsitatud eestlaste üldarvust

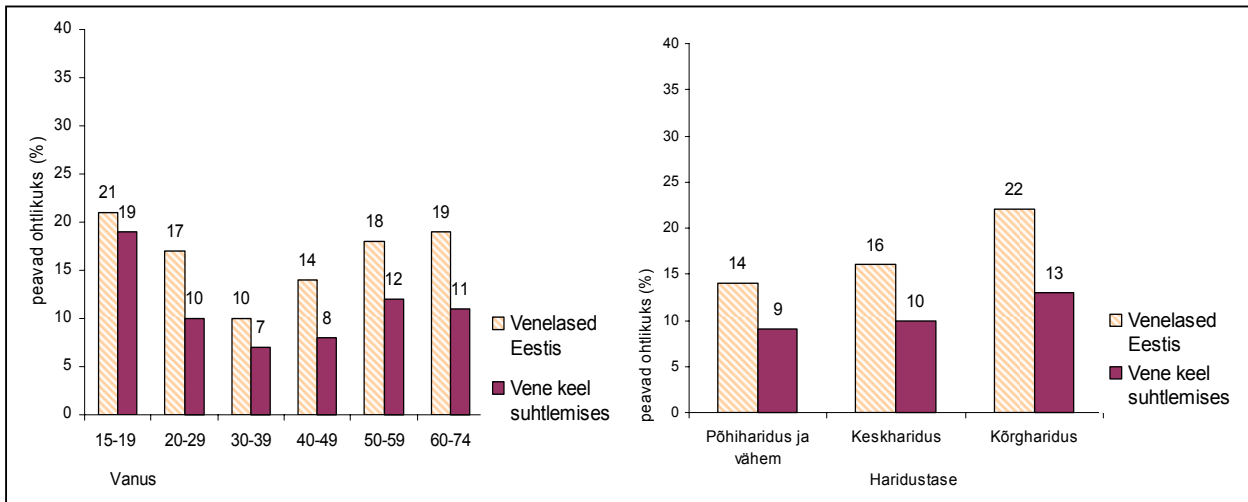
Joonis 6: Eestlaste tulevikku Eestis ohustada võivad tegurid eestlastest vastajate hinnangul

Märkimisväärne on seegi, et eestlased peavad inglise keele suurenevat kasutamist arvukamalt ohuteguriks (30% märkis kõigi ohtude seas) kui vene keele osatähtsuse võimalikku kasvu suhtlemises. Samuti on teise nahavärvi ja kultuuriga inimeste tulek Eestisse eestlaste jaoks suurem oht (26%) kui Eestis elavad venelased.

Ka ei saa eestlastele ette heita rahvuslike huvide esindamatust ja liigset keskendumist individuaalsele vaatenurgale, sest rahvuskultuuri ja rahvustunde nõrgenemist pidas ohtlikuks 53% küsitletutest.

Tõenäoliselt on venelaste ja vene keele kui ohutegurite madala tähtsustamise taga kahesugused põhjused. Üks osa eestlasi ei pea (enam) neid ohtlikeks, teine osa aga peab Eesti riigi poolt võetud meetmeid eesti keele kaitseks ja kodakondsuse andmise piiramiseks piisavateks garantiideks eestlaste ja eesti rahvuse turvalisuse tagamisel.

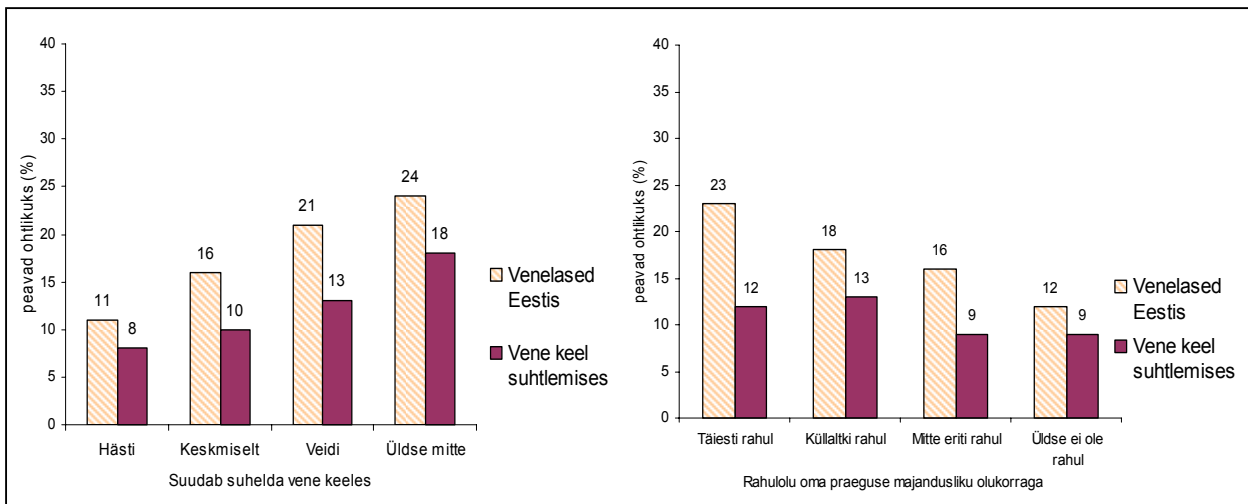
Allpool esitatavatest andmetest nähtub, et ehkki teatavad eestlaste grupid peavad venelasi keskmisest ohtlikumaks, ei tõuse ohtu märkinute hulk enamikul juhtudel üle veerandi küsitletutest.

Joonis 7: Eestis elavaid venelasi ja vene keele kasutamise kasvu suhtlemises ohtlikuks pidavate eestlaste osakaal vanuse ja hariduse lõikes (%)

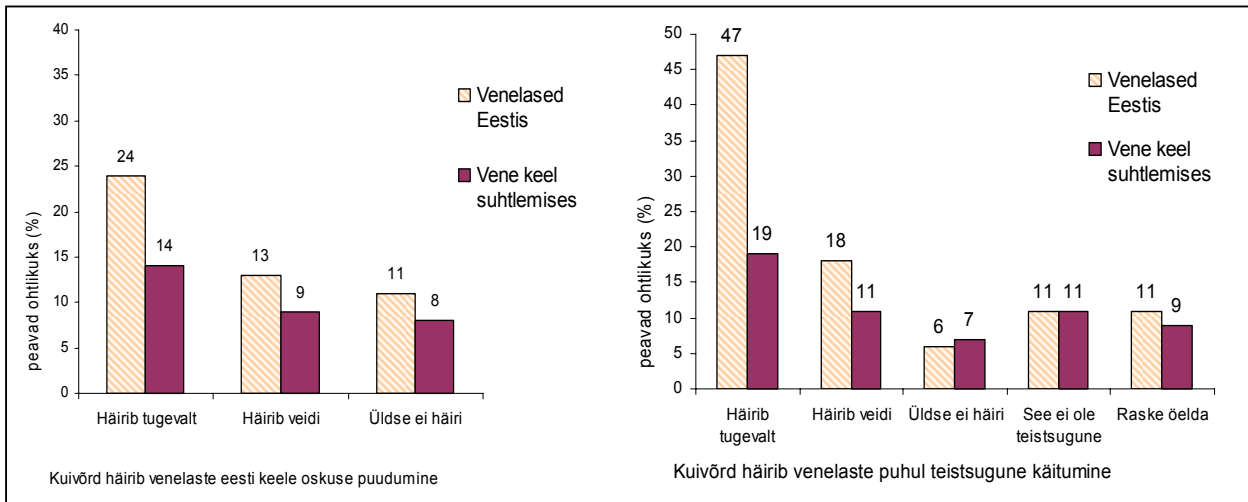
Ohutunne venelaste ja vene keele suhtes on mõnevõrra väiksem nooremas keskeas (30-49-aastaste) ja suurem kõrgharidusega eestlaste seas.

Regionaalselt on eestlaste ohutunne kõrgem Tallinnas (25% peab venelasi ja 15% vene keele kasutamise kasvu ohtlikuks).

Joonis 8: Eestis elavaid venelasi ja vene keele kasutamise kasvu suhtlemises ohtlikuks pidavate eestlaste osakaal vene keele oskuse ja majandusliku olukorraga rahulolu lõikes (%)

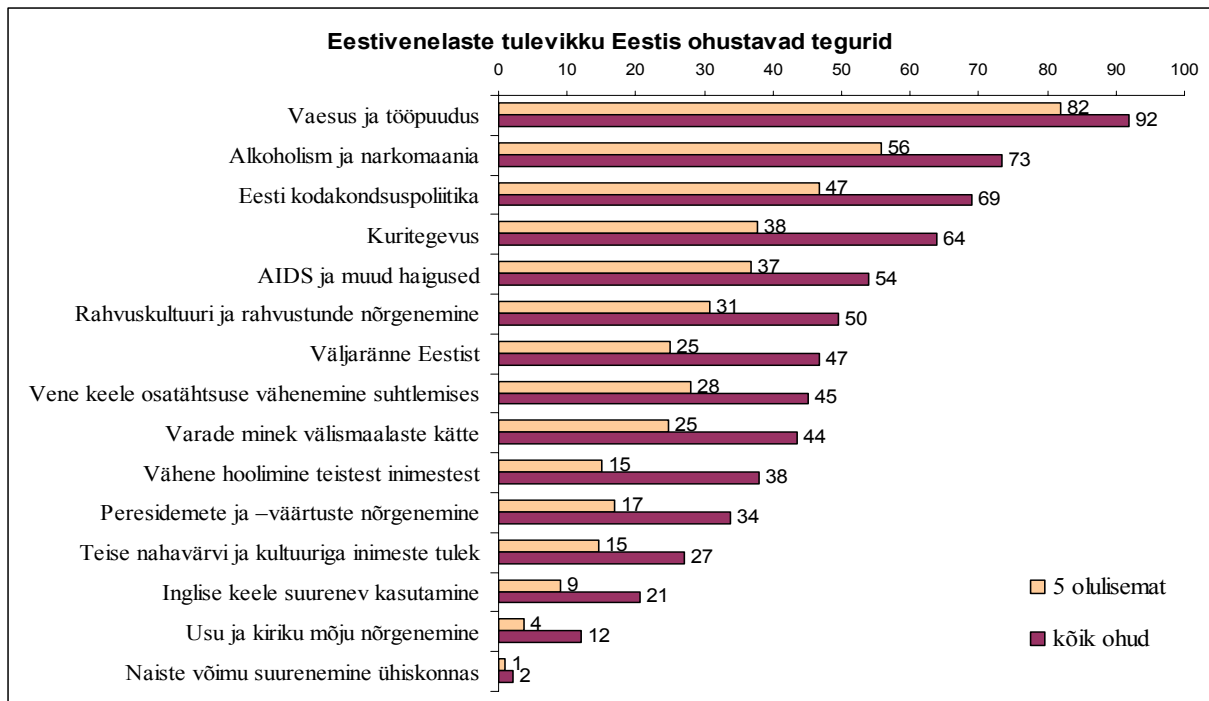
Mida parem on eestlaste vene keele oskus ja majanduslik olukord, seda vähem on nende seas neid, kes venelasi ja vene keele kasutamist ohtlikuks peavad (vt. joonis 8).

Joonis 9: Eestis elavaid venelasi ja vene keele kasutamise kasvu suhtlemises ohtlikuks pidavate eestlaste osakaal sõltuvalt nende häiritusest venelaste eesti keele oskuse puudumisest ning teistsugusest käitumisest ja elulaadist

Eestlased, kes on häiritud venelaste eesti keele oskuse puudulikkusest ja teistsugusest käitumisest/elulaadist peavad neid ja vene keele kasutamist arvukamalt ohtlikuks (vt. joonis 9). Teistsugusest käitumisest väga häiritud väikese rühma eestlaste puhul tõuseb ka ohutunne keskmisest tunduvalt kõrgemale (ligi pooled näevad venelastes ohtu).

Mitte-eestlaste tulevikku Eestis ohustavate tegurite vaatlemisel pöörame kõigepealt tähelepanu teiste ohtude eestlastest erinevale tähtsustamisele (vt. joonis 10).

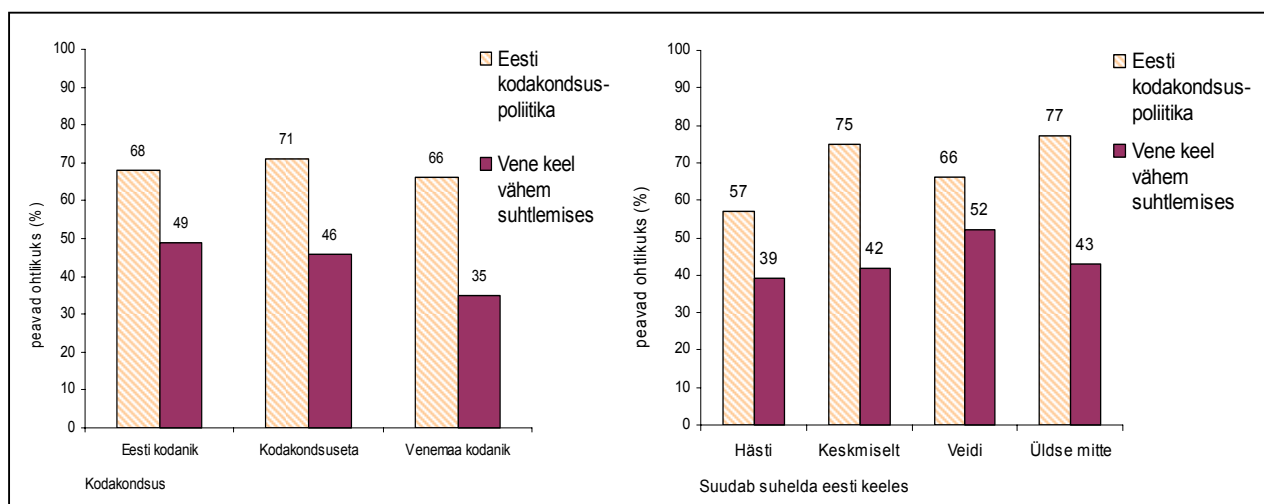
* ohtu märkinud vastajate % küsitatud mitte-eestlaste üldarvust

Joonis 10: Eestivenelaste tulevikku Eestis ohustada võivad tegurid mitte-eestlastest vastajate hinnangul

Silma paistab, et eestivenelased märgivad enamikku ohte eestlastest vähem. Nii on AIDS-i ja muid haigusi ohtlikuks pidajaid mitte-eestlaste seas 29%, väljarännet Eestist 21%, varade minekut välismaalaste kätte 20%, kuritegevust 17%, peresidemete ja väärtuste nõrgenemist 16% ja alkoholismi ning narkomaanist 15% vähem kui eestlaste seas. Vaid vaesuse ja tööpuuduse (mis on mitte-eestlaste jaoks suurim oht), rahvuskultuuri- ja rahvustunde nõrgenemise, teistest inimestest vähese hoolimise ja teise nahavärviga ning kultuuriga inimeste Eestisse tulekut peetakse ohuks eestlastega umbes sama arvukalt (ning ka usu ja kiriku mõju nõrgenemine ja naiste võimu suurenemine on eestivenelastele ohuna tähtsusetud).

Samas on otseselt lõimumisega seotud tegurid eestivenelaste ohtude pingereas tunduvalt kõrgemal kohal kui eestlastel: Eesti kodakondsuspoliitikat peab enda tulevikku ohustavaks 69% (s.h viie tähtsama ohu hulgas 46%), vene keele osatähtsuse vähenemist suhtlemises kardab 45% (s.h viie tähtsama ohu hulgas mainib 28 %) mitte-eestlastest.

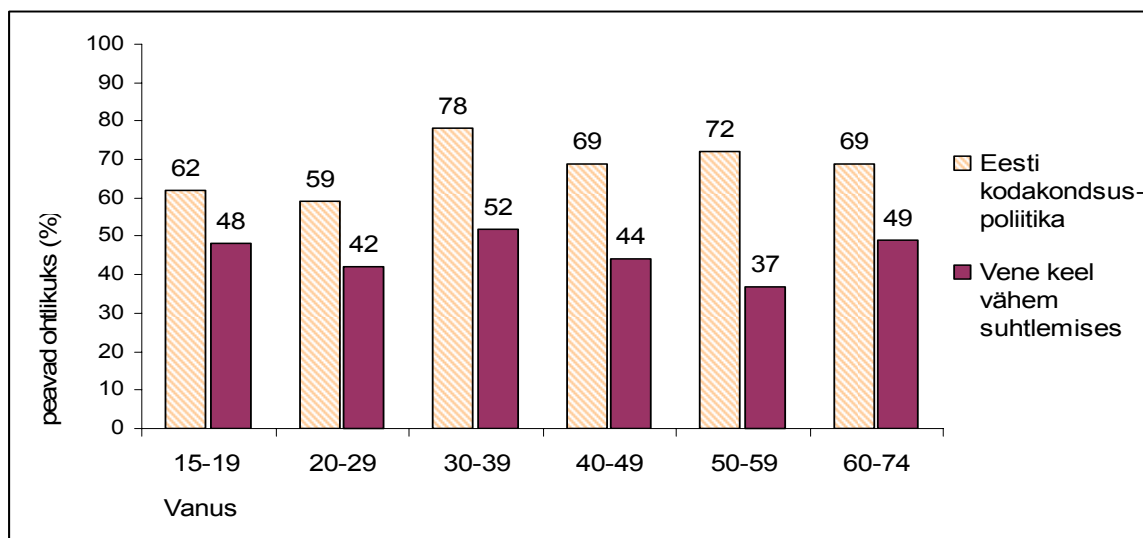
Kodakondsuse lõikes vaadatuna (vt. joonis 11) näeme, et kodakondsuspoliitikat ohuks pidanute osas olulisi erinevusi ei ole, vene keele osatähtsuse vähenemist peavad aga vähemal määral ohuks Venemaa kodanikud (35%).

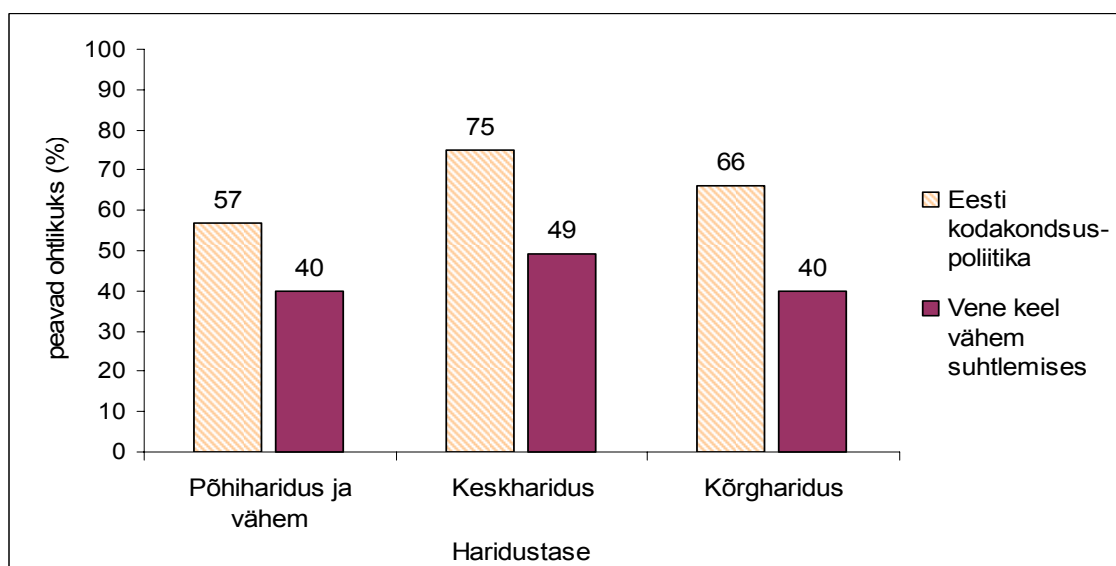
Joonis 11: Eesti kodakondsuspoliitikat ja vene keele kasutamise vähenemist suhtlemises ohtlikuks pidavate eestivenelaste osakaal kodakondsuse ja eesti keele oskuse lõikes

Ka suutlikkus suhelda eesti keeles ei seostu ohtude määratlemisega, kodakondsuspoliitikat peavad enam ohuks “keskmiselt” ja “üldse mitte” keelt oskajad, vene keele osatähtsuse vähenemise pärast on aga enam mures need mitte-eestlased, kes suudavad “veidi” eesti keeles suhelda.

Eesti kodakondsuspoliitikat peavad eestivenelaste tulevikule vähemal määral ohtlikuks nooremad (19-29-aastased) mitte-eestlased (vt. joonis 12), vene keele osatähtsuse suhtes on aga vanuse lõikes tulemused kõikuvad. Hariduse lõikes peavad enda tulevikku kodakondsuspoliitikast ja vene keele kasutamise vähenemisest rohkem ohustatuks keskharidusega eestivenelased (vt. joonis 13).

Joonis 12: Eesti kodakondsuspoliitikat ja vene keele kasutamise vähenemist suhtlemises ohtlikuks pidavate mitte-estlaste osakaal vanuse lõikes

Joonis 13: Eesti kodakondsuspoliitikat ja vene keele kasutamise vähenemist suhtlemises ohtlikuks pidavate mitte-estlaste osakaal hariduse lõikes

Regionaalselt kodakondsuspoliitika ohtlikkuse hindamisel olulisi erinevusi ei ole, vene keele kasutamise vähenemist peavad mõnevõrra vähem ohuks Ida-Virumaa eestivenelased (38%). Ka mitte-estlaste majandusliku olukorra lõikes nende ohutundes erinevusi ei ole.

Kokkuvõttes võib öelda, et ka mitte-estlased mõtlevad ohtude hindamisel ühelt poolt olukorrale oma lähemas elukeskkonnas (Ida-Virumaal pole suurt ohtu vene keele osatähtsuse vähenemiseks suhtlemises), teisalt aga eestivenelaste olukorrale üldisemalt (kodakondsuspoliitikat ohtlikuks hindavaid vastajaid on ka Eesti kodanike hulgas). Lõimumisega seotud ohtude kõrgel tasemel esiletulek teiste ohtude taustal kõneleb sellest, et kodakondsuse ja vene keele probleemid on suurele osale eestivenelastest tõepoolest ka

eksistentsiaalsed küsimused. See, et kodakondsuspoliitika tundub ohtlikumana suuremale osale mitte-eestlastest kui rahvustunde ja rahvuskultuuri nõrgenemine, näitab, et kodakondsuse näol on tegemist lisaks kollektiivsetele huvidele ka olulise individuaalse huviga saavutada kindlustunde ja määratletud positsioon Eesti ühiskonnas. Ka korrelatsioonid näitavad, et rahvuslike huvidega seostub eestivenelaste mure vene keele kasutamise vähenemise, mitte aga kodakondsuspoliitika pärast.

3. Eestlaste hoiakutes ja toimimises väljendub distantseerumine

Oleme aastaid oma integratsiooni-uuringutes pööranud tähelepanu eestlaste püsivalt kõrgele häiritusele ja tõrjuvale hoiakule mitte-eestlaste suhtes. 2002. aasta monitooringu andmed andsid lootust paremusele, ent 2005. aasta uuringu tulemuste kohaselt on näitajad jällegi tõusnud endisele tasemele ja kohati isegi kõrgemale (vt. lisa tabelid 2-5). Nende eestlaste osakaal, kes peavad venelaste elu-ja mõttelaadi enda omast erinevaks, on viimase kolme aasta jooksul tõusnud 18% (60%-lt 2002. aastal 78%-le 2005. aastal). Sama suur tõus on iseloomulik kõigile vanuserühmadele, k.a. noored vanuses kuni 19 aastat ja 20-29 aastat (vt. lisa tabel 1).

Samal ajavahemikul on tõusnud ka venelaste teistsugusest käitumisest ja elulaadist häiritud eestlaste hulk kõigis vanusegruppides (vt. lisa tabel 2). Ent nagu näitavad sama tabeli andmed, on 1996. aastaga võrreldes tegemist siiski häirituse mõningase langusega ja 2002. aasta andmed kujutavad võib-olla endast pigem “anomaaliat” kui trendi. Tabeli esimeses tulbas sulgudes esitatud protsendid viitavad sellele, et eestlaste venelaste käitumisest ja elulaadist häirituse üldine tase on pigem keskmine või madal, sest “väga häirituid” on aastate lõikes püsivalt vähe (10-13%). Väga häiritute vähenemine hulk kinnitab teiste küsimustega saadud tulemust, mille kohaselt enamik eestlasi ei pea venelasi Eestis enda tulevikule ohtlikuks. Vaatamata häirituse madalale intensiivsusele on rahvussuhete arengu soovitatavaks trendiks lõimumise kontekstis siiski häiritute hulga järk-järguline vähenemine.

Eestlaste tõrjuvat hoiakut mitte-eestlaste suhtes näitab nende vastajate osakaal, kes ei läheks (või läheks ainult äärmise vajaduse korral) tööle või õppima kollektiivi, kus on palju venelasi (vt. lisa tabel 3). Summaarselt on selle hoiaku kandjaid 1997. aastaga võrreldes nüüd 10% vähem (37%). Muret tekitab on aga see, et vähenemine on toimunud peamiselt vanemaegaliste eestlaste (üle 50-aastased) arvel, kelle suhtumine on muutunud vähem tõrjuvaks, võimalik et kasvava tööpuuduse tõttu. Samas ei ole 20-29-aastaste hulgas tõrjuvus vähenenud ja 15-19-aastaste seas on koguni tõusnud 9% võrra. “Anomaalseks” on selles tabelis 2000. aasta monitooringu andmed, mis näitavad ka noorte osas madalamat tõrjujate osakaalu, ent üldisest trendist jäävad need paraku erinevaks.

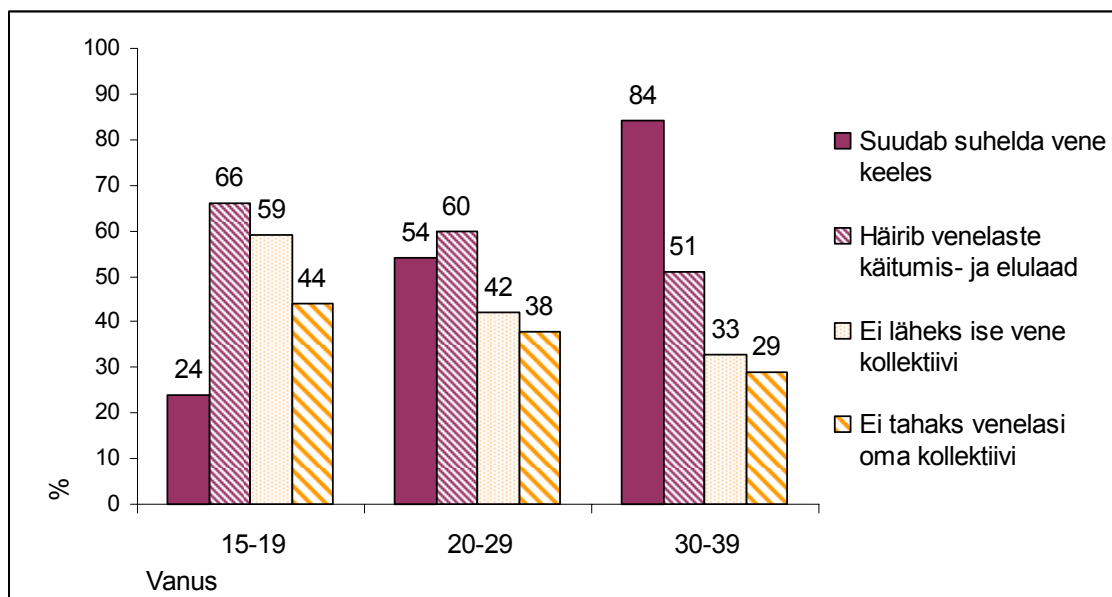
Vähenenud pole ka nende eestlaste hulk, kes töötavad kollektiivides, kus pole üldse või on väga vähe mitte-eestlasi (vt. lisa tabel 4), kuni 29-aastaste noorte seas on aga neid nüüd 2002. aastaga võrreldes rohkem (87%). Detailsemalt vaadates, on viimase kolme aastaga küll veidi vähenenud nende töötavate noorte eestlaste osakaal, kelle töökollektiivis üldse mitte-eestlasi pole, ent vastavalt on enam suurenenud nende hulk, kelle töökaaslaste seas on vaid mõned venelased. Töökollektiiv on olulisemaid kohti teise keele õppimiseks ja ka teistsuguse kultuuritaustaga kohanemiseks. 2005. aasta uuringu andmeil töötab enam kui pool vene noortest (kuni 29-aastastest) kollektiivis, kus pole üldse või on mõned üksikud eestlastest kaastöötajad. Eestlaste soovimatus minna tööle vene kollektiivi või võtta omale venelastest kaastöötajaid ei tule eestivenelaste eesti keele oskusele sugugi kasuks. Ometi on just eesti keele oskamatus, nagu allpool näeme, üks olulisi tegureid, mis eestlasi venelaste puhul häirib.

Venelaste eesti keele oskamatusel on häiritud enamik eestlasi (80%), s.h väga häiritud on üks kolmandik eestlastest (vt. lisa tabel 5). Sealjuures on noorte eestlaste häiritus isegi mõne protsendi võrra kõrgem. Need arvud on püsunud suhteliselt stabiilsena 1996. aastast saadik.

Kui vanema põlvkonna eestlaste tõrjuv suhtumine on ehk osalt seletatav neile nõukogude ajal osaks saanud ülekohtuga, siis noorte puhul võib distantseerumise põhjus peituda ka väheses suhtlemises vene noortega. Teatav vene keele oskus võib osutada vajalikuks suhtlemise alustamiseks venelastega, mõlemapoolne umbkeelsus ei soodusta kontaktide loomist ega suhete tekkimist. Vene keele oskamatus põhjustab osalt ka soovimatust minna tööle vene kollektiivi, millest oli juttu eespool.

Lisas toodud tabeli 6 andmed näitavad, et kui 30-aastaste ja vanemate eestlaste vene keele oskus on aastate lõikes püsunud enam vähem samal tasemel, siis kuni 29-aastaste noorte vene keele oskus on 1997. aastaga võrreldes 20% langenud. Vaid veerand kuni 19-aastastest ja pool 20-29-aastastest eesti noortest suudab praegu normaalselt vene keeles suhelda. Võrdluseks võib öelda, et vene noorte eesti keele oskusega on lood vastupidised, kuni 29-aastastest noortest suudab nüüd eesti keeles korralikult suhelda 20% enam kui 1997. aastal (vt. lisa tabel 7). Siiski on veel 30-40% vene noori, kes eesti keeles suhelda ei suuda ja kellega suhtlemisel oleks abi vene keelest.

Eelpool toodud andmed võimaldavad püstitada hüpoteesi, et vähesel vene keele oskusega eesti noored on venelaste suhtes tõrjumamad ja nende teistsugusest elulaadist rohkem häiritud. Joonis 14 näitab, et hüpoteesi leiab uuringu (IM 2005) andmetel kinnitust:

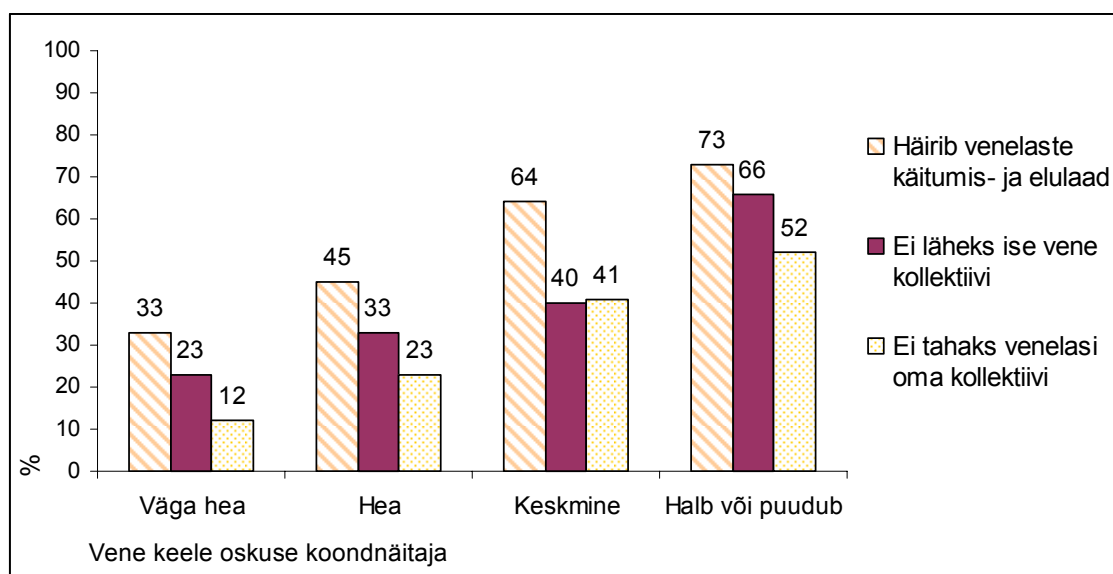

Joonis 14: Erinevas vanuses eesti noorte vene keele oskus ja hoiakud venelaste suhtes

Kui vene keele oskus vanuse kasvades paraneb, siis häirituse ja tõrjumise näitajad vähenevad: kui kuni 19-aastastest eesti noortest ei tahaks venelast oma lähikollektiivi 44%, siis 30-39-aastastest ainult 29%.

Veelgi ilmekama pildi vene keele oskuse ja tõrjuvate hoiakute seosest annab järgmine joonis 15, kus vene keele oskuse koondnäitaja (võtab kokku kõnest arusaamise, lugemisoskuse,

suhtlemisvõime ja kirjutamisoskuse) halvenes kasvatatakse häiritud ja tõrjuvat hoiakut kandvate vastajate osakaal. Keeleoskuse koondnäitaja iseloomustab mitte ainult suhtlemise vaid ka keelest ja kultuurist aru saamise võimet üldisemalt.

Joonis 15: Kuni 29-aastaste eesti noorte hoiakud sõltuvalt vene keele oskusest

Et tegemist on tõepoolest keeleoskuse, mitte aga üldise haridustaseme mõjuga, näitab asjaolu, et venelaste teistsugune käitumine ja elulaad häirib kõige enam just kõrgharidusega eesti noori – 78%, järgnevad põhiharidusega noored 63% ja kõige tolerantsemad on keskhariidusega noored – häirituid vaid 56%.

Vene keele õpetamise tasemest eesti koolis võrreldes eesti keele õpetamise tasemega vene koolis annab ülevaate järgnev hinnangute tabel :

Tabel 4: Hinnangud keele õpetamise tasemele eesti ja vene koolis (%)

	Vene keel eesti koolis		Eesti keel vene koolis	
	1997	2005	1997	2005
Keelt ei õpetata	20	8	5	-
Tunnid on, aga keelt peaaegu ei omandata	16	33	20	8
Saadakse teadmisi keele kohta, aga suhtlema ei õpita	37	40	50	47
Saadakse head teadmised ja suhtlemisoskus	17	12	23	43
Raske öelda	10	11	3	2

Allikas: lapsevanemate ja õpilaste hinnangud

Vähemalt kaks viiendikku eesti noortest kas ei õpi üldse või ei omanda koolitundides vene keelt, teist sama palju ei omanda suhtlemisoskust. Sama saadakse vene koolis 43% vastajate hinnangul eesti keeles nii teadmised kui ka suhtlemisoskus. Võrreldes 1997. aasta hinnangutega on küll rohkemates eesti koolides vene keelt õpetama hakatud, ent õpetamise tase pole paranenud. Vene koolides on aga märgatavalt paranenud ka õpetamise tase just suhtlemisoskuse lisandumise näol rohkemate õpilaste teadmistele.

Vene keele oskuse vajadus on aasta-aastalt kasvanud. Kui 2000. aastal vastas kuni 29-aastastest töötavatest eesti (kuni 29-aastastest) noortest 43%, et neil läheb tööle vene keelt, 38% - inglise keelt ja 12% - soome keelt, siis 2005. aastal olid vastavad arvud 65%, 32% ja 10%. Vene keelt igapäevases töös kasutavate noorte osakaal on viie aastaga kasvanud 20%, inglise ja soome keele kasutajaid on aga vähemaks jäänud. Uuringud näitavad, et tööturul tuleb eesti noortel üha enam konkureerida nii eesti kui vene keelt hästi valdavate vene noortega. Vene keele osatähtsuse kasvu suhtlemises ei pea eestlased ka enam eestlaste tulevikku ohustavaks teguriks. Vene keele õpetamist eesti koolis peab vajalikuks 79%, vene kirjanduse ja kultuuri õpetamist 62% kuni 29-aastastest eesti noortest.

Teise rahvuse tõrjumine võib olla kaheksaühe päritoluga:

- 1) seotud isiklike negatiivsete kogemustega kokkupuudetest selle rahvuse esindajatega; Näiteks, nende eesti noorte hulgas, kes on sagedamini täheldanud konflikte eestlaste ja mitte-eestlaste vahel avalikes kohtades ja oma kodu ümbruses, on venelaste teistsugusest käitumisest häirituid 79%.
- 2) tuleneb laialt levinud ettekujutustest ehk sotsiaalsetest representatsioonidest. Vastuvõtlikkus negatiivsete ettekujutuste suhtes on suurem väheste kokkupuudete korral teise rahvuse esindajatega.

2002/2003. õppeaastal läbiviidud Tallinna koolide 8-te klasside õpilaste turvalisuse ja riskikäitumise uuringu käigus küsitletud enam kui kahest tuhandest eesti koolide õpilasest oli teisest rahvusest õpilasi klassis 48%-l, trennis puutus teisest rahvusest noortega kokku 31% ja huviringis 14% ning teisest rahvusest suhtlemispartner oli veerandil õpilastest. Loetletud neljast kokkupuutevõimalusest 3-4 oli 8%-l, kaks ligi veerandil, üks vähem kui pooltel ja ühtegi kontakti mitte-eestlastega polnud 23%-l õpilastest (vt tabel 5).

Tabel 5: Eesti õpilaste hinnangud eesti ja vene noorte suhetele sõltuvalt kontaktide arvust mitte-eestlastega (%)

Kokkupuudete arv mitte-eestlastega	0	1	2	3-4	kokku
vaenulikkus ja tülinorimine	53	46	43	40	46
kartus ja hirm üksteise ees	13	11	10	11	12
ei suhtle, hoiduvad üksteisest eemale	39	32	28	24	32
saavad normaalselt läbi üritustel ja ringides	21	34	39	57	34
sõbrustavad üksteisega, veedavad koos vaba aega	8	16	24	35	18
muu	11	12	16	16	13
Õpilaste hulk %	23	46	24	8	100

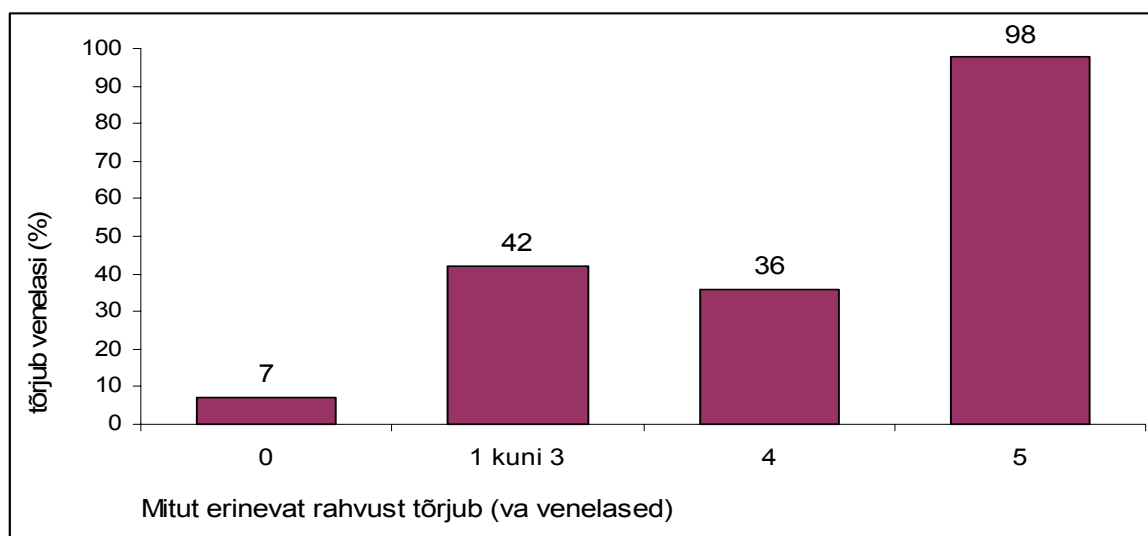
Allikas: Tallinna 8-te klasside õpilaste uuring

Kõige enam arvasid eesti õpilased, et vene ja eesti õpilaste suhteid iseloomustab vaenulikkus ja tülinorimine (46%), kolmandik õpilastest leidis, et eesti ja vene noored ei suhtle omavahel, hoiavad üksteisest eemale ning 12% täheldas suhetes vastastikust kartust ja hirmu. Positiivse poole pealt märkis kolmandik õpilastest, et noored saavad normaalselt läbi üritustel ja ringides ja vähem kui viiendik, et eesti ja vene noored sõbrustavad ning veedavad koos vaba aega.

Tabelis esitatud andmed näitavad, et mida enam on eesti noortel kontakte teisest rahvusest noortega, seda enam on positiivseid ja vähem negatiivseid hinnanguid omavahelistele suhetele. Kõige rohkem kasvas kontaktide hulga suurenemisel normaalset läbisaamist üritustel ja ringides täheldanud õpilaste hulk (21%-lt 57%-ni). Samas ei piisa olemasolevatest kontaktidest selleks, et oluliselt muuta kõige tüüpilisemat noorte seas laialt levinud ettekujutust vaenulikkusest eesti ja vene noorte vahel (vähenemine ainult 13%). Koolis,

trennis või huviringis jääb suhtlemine põgusaks, seal osalevad vene noored on vähemuses, ja püüavad oma käitumiselt sarnaneda eestlastele. Vabal ajal aga suhtlevad eesti noored vene noortega vähe.

Sõpruskoolid, eesti ja mitte-eesti noorte ühised spordivõistlused ja kultuuriüritused ei oleks ka tänases eesti koolis rahvusliku kasvatusel kõrval sugugi ülearused. Elame ju üleilmastuvas maailmas, kus tuleb paratamatult harjuda suhtlema väga erineva kultuuritaustaga inimestega. Seda enam, et uuringu andmeil jätab soovida ka eesti noorte suhtumine teiste rahvaste ja rasside esindajatesse: kuni 29aastastest eesti noortest vaid 30% ei nimetanud viie rahvuse/rassi esindajatest (va venelased) ühtegi, keda ei sooviks näha oma lähikollektiivis. 30% nimetas ebasoovitavatena 1-3, 20% nelja ja 19% kõigi viie rahvuse/rassi esindajaid.

Joonis 16: Kuni 29-aastaste eesti noorte tõrjuv suhtumine venelastesse oma lähikollektiivis sõltuvalt suhtumisest teistesse rahvustesse (%)

Joonis 16 näitab, et tõrjuv suhtumine venelastesse on ka noorte puhul seotud üldisemate ksenofoobia ilmingutega: noored, kes ei suhtuks tõrjuvalt ühegi rahvuse esindajasse oma lähikollektiivis (va venelased) evivad ka väga vähe venelasi tõrjuvat hoiakut. Seevastu need noored, kes olid tõrjuvad kõigi viie muu rahvuse esindajate suhtes, olid valdavalt seda ka venelaste suhtes.

Vene keele oskus ja vene kultuuri ning elulaadi tundmine kujutavad endast olulist kultuurilist kapitali eesti noorte jaoks, mida läheb veel aastaid tarvis nii Eestis elades ja töötades kui ka Venemaaga majanduslikke või kultuurilisi kontakte arendades. Seda kapitali ei saa omandada ainult koolitundides, vaid see eeldab ka senisest tihedamat suhtlemist vene noortega. Kuna ka vene noortele tuleb kontakteerumine eesti noortega igati kasuks, sest suhtlemise käigus saab järk-järgult üle minna eesti keele kasutamisele, siis peaksid haridusasutused ja noorteühendused igati soodustama sellise suhtlemise arengut.

Tabel 1: Venelaste elu- ja mõttelaadi enda omast erinevaks pidavate eestlaste osakaal (%) vanuse lõikes erinevatel küsitlusaastatel

vanus	kõik	15-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60 ja enam
2002	60	56	64	65	53	62	61
2005	78	74	82	73	77	81	81

Tabel 2: Venelaste teistsugusest käitumisest ja elulaadist häiritud eestlaste osakaal (%) vanuse lõikes erinevatel küsitlusaastatel

vanus	kõik	15-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60 ja enam
1996*	66 (13)	68	69	65	64	64	67
2002	46 (11)	52	50	49	44	52	37
2005	59 (10)	66	60	51	62	64	57

* sõnastus oli "teistsugune mõtlemisviis ja käitumine"

** sulgudes märgitud "väga häiritud"

Tabel 3: Eestlaste osakaal (%), kes ei läheks tööle või õppima kollektiivi, kus on palju venelasi vanuse lõikes erinevatel küsitlusaastatel

vanus	kõik	15-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60 ja enam
1997	48	49	42	38	52	45	60
2000	41	36	34	29	37	46	60
2002	44	50	42	34	35	44	56
2005	37	59	42	33	35	29	32

Tabel 4: Töötavate eestlaste osakaal (%), kelle lähemate töökaaslaste seas pole või on vähe mitte-eestlasi vanuse lõikes erinevatel küsitlusaastatel

vanus	kõik	15-29	30-39	40-49	50-59	60 ja enam
2002 vähe	35	41	35	26	37	40
2002 pole	49	38	51	63	43	41
2002 kokku	84	79	86	89	80	81
2005 vähe	45	53	42	47	39	41
2005 pole	41	34	45	41	41	54
2005 kokku	86	87	87	88	80	95

Tabel 5: Venelaste eesti keele oskuse puudulikkusest häiritud eestlaste osakaal (%) vanuse lõikes erinevatel küsitlusaastatel

vanus	kõik	15-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60 ja enam
1996	81 (33)	81	84	80	78	79	82
2002	75 (35)	86	88	78	69	68	68
2005	80 (34)	83	82	81	84	80	74

* sulgudes märgitud "väga häiritud"

Tabel 6: Vene keeles "hästi" või "keskmiselt" suhelda suutvate eestlaste osakaal (%) vanuse lõikes erinevatel küsitlusaastatel

vanus	kõik	15-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60 ja enam
1997	75	44	75	83	88	89	65
2000	76	42	75	87	91	81	72
2002	75	36	69	90	82	85	70
2005	71	24	54	84	87	82	77

Tabel 7: Eesti keeles “hästi” või “keskmiselt” suhelda suutvate mitte-eestlaste osakaal (%) vanuse lõikes erinevatel küsitlusaastatel

vanus	kõik	15-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60 ja enam
1997	41	42	50	46	40	32	30
2000	44	67	52	36	48	38	32
2002	45	58	59	47	43	44	31
2005	41	63	70	39	36	38	13*

Kodakondsus ja poliitiline kaasatus

Klara Hallik

Kõige üldisemalt tähistab kodakondsus isiku antud ühiskonda kuulumise fakti ja selle kuuluvuse ametlikku tunnistamist ning isiku samastumist selle ühiskonnaga. Indiviidi identiteedi seisukohalt on kodakondsus kõige universaalsem ja samas ka abstraktsem kollektiivse samastumise viis, mis mitte ei välista vaid pigem eeldab mitmuslikke identiteete. Teoreetiliselt tehakse vahet nn 'õhukese' ja 'sügava' kodakondsuse tähenduse vahel. Esimesel juhul on tegemist riigi ja inimese suhete mudeliga, kus riik garanteerib stabiilse sotsiaalse ja poliitilise keskkonna ning isik täidab minimaalseid kohustusi riigi ees, on seaduskuulelik, maksab makse ja teenib kaitsejõududes, kui niisugune kohustus on seadustatud. Kodakondsuse teine tähendus hõlmab mitmekülgsmaid, vastastikusele sõltuvusele, mõlemapoolsele õiguste ja kohustuste tasakaalule rajanevad suhteid riigi ja indiviidi vahel, ning need on eelduseks inimese mitmekülgsel toimimisele ühiskondliku olendina. Kodakondsus on selles mõttes isiku ühiskondliku elu normaalne seisund, see on "õigus õigustele" ja võrdsele kohtlemisele.

Käesolevas peatükis analüüsitakse integratsiooni monitooringu uuringuandmeid kahes lähenduses:

1. kodakondsusega seonduvat eestivenelaste samastumist Eestiga
2. poliitilist kaasatust meedia, poliitikahuvi ja poliitilise osaluse kaudu

1. Kodakondsuspoliitika hinnang ja samastumine Eestiga

1.1 Kodakondsuspoliitika ja kodanikkonna laiendamise hinnang

Poliitilise integratsiooni eesmärk on kõikide oluliste ühiskondlike, sealhulgas rahvusrühmade võrdväärne kaasamine avalikku ellu. Eesti kodakondsuspoliitika aktuaalne praktiline küsimus taandub (enne eeldatavat immigratsiooni) sellele, kuidas viia suuremasse vastavusse faktiline alaline elanikkond ja selle formaal-juriidiline kodakondsuslik kuuluvus. Olukord, kus riigis on püsiv arvukas kodakondsuseta isikute ja Venemaa kodanike rühm, tingib kodaniku institutsiooni erosiooni. Ühed kodanikud on täieõiguslikud, teiste õigused piirduvad võimalusega valida 'päriskodanikke' kohalikku omavalitsusse, kolmandatel on lisaks sellele õigus kaasa rääkida naaberriigi poliitikas, ehk tegemist on selle rühma (valdavalt Venemaa kodanike) segmenteeritud topeltkodakondsusega.

Seniste ja ka käesoleva uurimuse kohaselt hindavad eestlased ja venelased riigi kodakondsuspoliitikat erinevalt (vt. lisa tabel 1):

1) 60% eestlasi peab seda normaalseks ja rahvusvahelistele standartidele vastavaks (1994.a 47%);

2) eestlaste hoiakute olulisim muutus 10 aasta jooksul on kodakondsuspoliitikat leebeks ja eesti rahvuslikke huvisid kahjustavaks pidajate osakaalu tuntav vähenemine (1994 – 36%, 2005 – 17%). Mõneti on üllatav, et kõrgharidusega eestlased on enam kui põhi- ja keskharidusega vastajad leplikud praeguse poliitika suhtes (asjakohaseks peab seda 55% põhiharidusega, 63% kesk- ja 67% kõrgharidusega respondentidest). Nende seas on enam ka

neid, kes näevad ikka veel kodakondsuspoliitikat rahvusele ohtlikuna (14% põhi-, 17% kesk- ja 20% kõrgharidusega rühmast). Tõsi, neljandik põhiharidusega vastajaist ei suuda kodakondsuspoliitikat hinnata.

3) enamus eestivenelasi (70%) hindab kodakondsuspoliitikat jätkuvalt liiga karmiks ja mitte-eestlaste inimõigusi ahistavaks, 22% normaalseks ja vastavaks rahvusvaheliste normidele. Noored muulased (15 – 29) jagavad seda üldist hinnangut, mis erineb keskmisest vaid vähesel määral. Küll aga sõltuvad hinnangud mõnevõrra enam sellest, kui 'kaugel' ollakse Eesti kodakondsusest. Kolmandik Eesti kodanikest, vähem kui neljandik kodakondsuseta isikuist ja vaid kümnendik Vene kodanikest hindavad poliitikat rahuldavaks ja vastavaks rahvusvaheliste standarditele.

Kodakondsuseta inimeste kiirem naturaliseerimine on integratsiooniprogrammi üks prioriteete. Põhimõtteliselt sõltub selle probleemi lahendamine kahest tegurist - inimeste endi aktiivsusest ja sellest, kas naturalisatsiooni protseduurides arvestatakse potentsiaalsete taotlejate suutlikkust ületada keelebarjäär.

Kodakondsuseta isikuid esindas meie uuringu üldvalimis 102 inimest ning ühendatud 15-29-aastaste muulasnoorte valimis 103 inimest. Küsimusele, kas respondent kavatseb lähema aasta jooksul taotleda Eesti kodakondsust, vastas jaatavalt vaid 16% üldvalimi ja 43% noorte valimi kodakondsuseta küsitletuist; (eitavalt vastavalt 58% ja 33%). Veerand kummastki rühmast pole veel otsustanud, kas taotleda või ei lähiajal kodakondsust. See tulemus peegeldab adekvaatselt ka tegelikku naturalisatsiooniprotsessi.

Kõigis monitooringuis testiti ka eestlaste suhtumist kodakondsuse probleemi võimalikku lahendamisse küsimusega „Millistele mitte-eestlaste gruppidele võiks anda Eesti kodakondsuse lihtsustatud korras?“. Seda küsimust on põhjust pidada oluliseks indikaatoriks, mis näitab eesti avalikkuses käibivat suhtumist mittekodanikesse ja teistesse rahvustesse, kas neid aktsepteeritakse ühiskonna täisliikmetena või ei. Küsitluse andmete grupeerimise aluseks sai respondentide liigitamine selle järgi, mitme kriteeriumi alusel (s.o mitmele grupile) ollakse nõus kodakondsust lubama 'lihtsustatud tingimustel'.

Tüübid: 10% pole nõus kellelegi mõõndusi tegema (keskmisest enam Tallinnas (15%), vene keelt halvasti valdajate (16%) ja kõrgharidusega eestlaste seas(14%); 31% - ühe kriteeriumi alusel (ei ole diferentsi demograafiliste näitajate lõikes välja arvatud vene keelt halvasti valdajad – (25%); 26% - kahe kriteeriumi alusel (diferents väike, v.a kõrgharidusega -21% ja vanimad); 26% - 3-7 kriteeriumi alusel (diferentseerib vaid vene keele valdamise tase, väga hästi valdajad toetavad 36%, halvasti valdajad 17%); ligi 8% respondentidest pole seisukohta.

Eestlaste arvamuses toimunud muutused:

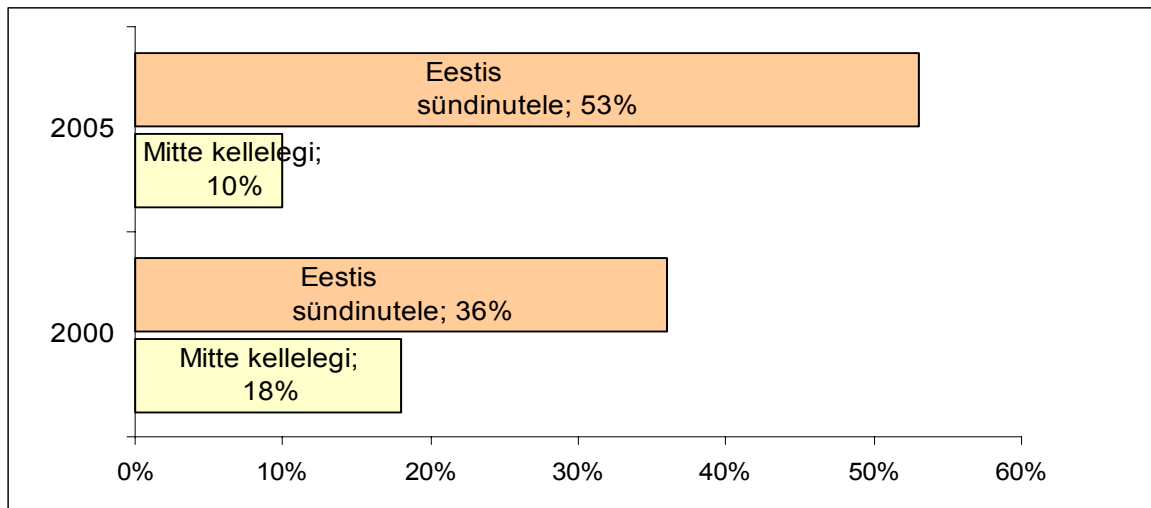
1. **esiteks** - kodakondsuse alased eksklusiivsed hoiakud on nõrgenenud; kui 2000. aastal viiendik eestlasi (18%) polnud nõus kellelegi mõõndusi tegema, 2005. aastal oli niisuguseid alla ühe kümnendiku; iseloomulik on, et eestlaste eri rühmade hoiakud on lähenenud üksteisele;

Tabel 1: Eestlaste suhtumine kodakondsuse andmise lihtsustatud korras 2000 – 2005 (%)

Millistele järgmistest mitte-eestlaste gruppidest võiks Teie arvates anda Eesti kodakondsuse lihtsustatud korras (kergemad keeleoskuse nõuded)?	2000. a	2005. a
Eestis sündinutele	36	53
Sünnijärgsete kodanike peredele	39	39
Kõigi Eesti kodanike perekonnaliikmetele	28	25
Pensionäridele	17	14
Kõigile noortele 16. eluaasta täitumisel	8	7
Alalise elamisloa omanikele	7	5
Mitte kellelegi	18	10
Vastajaid kokku	633	667

* Kuna iga respondent võis anda mitu vastust, siis võib protsentide summa olla 100-st suurem

- teiseks** - kõige suurema muutuse on läbi teinud suhtumine Eestis sündinute kodakondsusesse kaasamise küsimuses; praegu toetaks enam kui pooled eestlased selle grupi kodanikuks saamist. Sel asjaolul on põhimõtteline tähendus, tegemist on kodaniku mõiste etnilis-kultuurilise koormatuse nõrgenemist näitava indikaatoriga.

Joonis 1: Eestlaste suhtumine kodakondsuse andmise lihtsustatud korras Eestis sündinutele 2000 – 2005 (%)

- kolmandaks** on küsitluse andmetele tuginedes alust järeldada, et eestivenelaste jaoks kodakondsuse avatumaks ja inklusiivsemaks muutmise pooldamine või vastustamine sõltub enam üldisematest etnilistest hoiakutest kui kindlate ühiskondlike gruppide huvidest. On ootuspärane, et need, kes pooldavad siinsete vähemuste keelte ja kultuuride õpetamist koolides, on mõnevõrra avatumad ka kodakondsuse saamisele territooriumi põhimõttel. Oma kodukohas (linnas, vallas) toimuva integratsiooni ebaedukaks hindamine või kindla seisukoha puudumine näib kallutatvat respondente mõnevõrra enam territooriumipõhise kodakondsuse andmise kasuks. Üldiselt pole hoiakud radikaalselt erinevad, mis laseb väita, et eestlaste kodakondsuse mõistmises on alanud eemaldumine kommunitaarsest ja etnotsentristlikust versioonist.

1.2 Kodakondsus ja kuuluvus

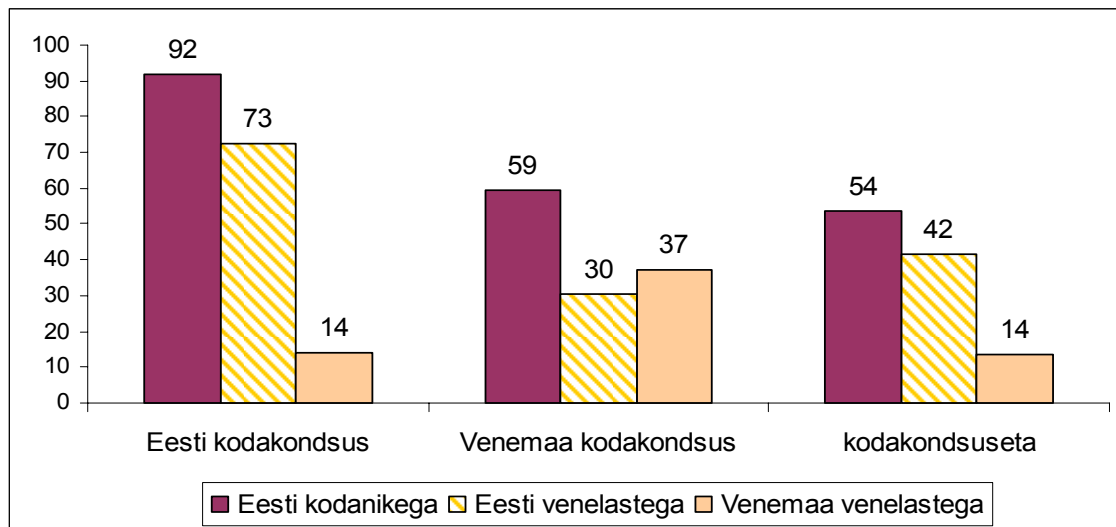
Kodakondsuse õiguslik sisu määrab isiku ametliku kuuluvuse riiki ja ühiskonda. Kodakondsuse sotsiaalne mõõde kajastab antud ühiskonna käsituses olevatest ühistest hüvedest osasaamise määra ja viise. Kodakondsuse kultuuriline sisu väljendub nii osasaamises sotsiaalsest kultuurist kui ka kollektiivses identiteedis, ühe- või teistsuguses samastumises antud ühiskonna või rahvusega. Empiirilisel tasemel, inimeste tavaarusaamades seisab kodakondsuse tähendus kõige lähemal 'kodumaa' mõistele. Eesti oludes, ja seda kinnitab ka käesolev uuring, ei lange 'normaalne' kodakondsuse ja kodumaa-kuuluvus ühte, seda nii ajalooliste olude sunnil, kuna ligikaudu pooled mitte-eestlased on sündinud väljaspool Eestit, kui ka selle tõttu, et kodakondsuse institutsioon ise on mitmuslik. Meie ülesanne oli välja selgitada, milline on nende kahe mitte-eestlaste kollektiivset identiteeti ja kodumaatunnetust marginaliseeriva teguri koosmõju Eesti identiteedile.

Tabel 2: Eestivenelaste kollektiivne samastumine ... (%)

	... Eesti kodanikega	... Eesti venelastega	... Venemaa venelastega
Jah	61	63	19
Ei	36	34	77
Raske öelda	3	3	4
Kokku	100	100	100
	334	334	334
15 – 29-aastased eestivenelased			
Jah	68	65	12
Ei	30	34	87
Raske öelda	2	1	1
Kokku	100	100	100
	279	279	279

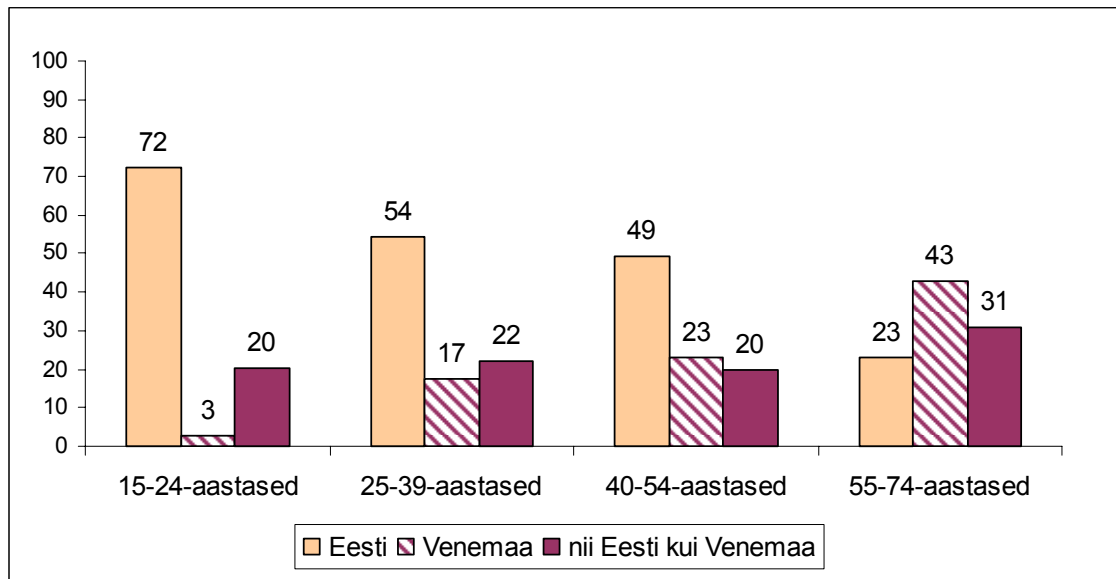
* Vastused küsimusele: „Kelle hulka kuuluvaks Te ennast peate?“

Eesti kodakondsus pole mitte-eestlaste hinnangus vaid formaalne kategooria, see on oluline kollektiivse samastumise kanal, Eesti kollektiivse identiteedi element.

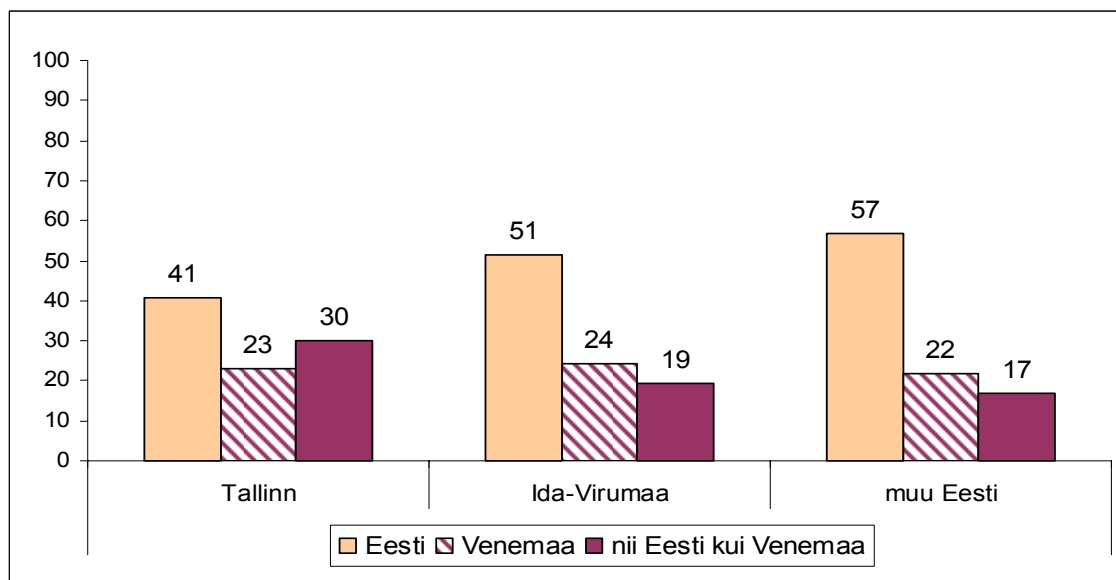
* Vastused küsimusele: „Kelle hulka kuuluvaks Te ennast peate?“

Joonis 2: Eestivenelaste etniline samastumine kodakondsuse lõikes (%)

* Vastused küsimusele „Millist riiki Te peate oma kodumaaks?“

Joonis 3: Eesti ja Venemaa kodumaana. Vanusrühmade lõikes (%)

* Vastused küsimusele „Millist riiki Te peate oma kodumaaks?“

Joonis 4: Eesti ja Venemaa kodumaana. Regioonide lõikes (%)

Kommentaar:

- eestivenelaste kollektiivses identiteedis väljendatud tsiviilse integratsiooni tase on arvestatavalt kõrge ning on suureneva tendentsiga nooremates vanusrühmades, kusjuures nendes rühmades on ka 'kahe kodumaa' identiteet nõrgemas;
- pooled muulased peavad Eestit oma kodumaaks, kui lisada sellele ka dualne kodumaatunnetus, siis on vastav protsent 70.
- Eesti kodanikud ja kodakondsuseta mitte-eestlased peavad võrdselt Eestit oma kodumaaks; noored kodanikud ja kodakondsuseta noored ei erine oma kodumaa hinnanguis samuti, sealjuures 2/3 mõlemast grupist peavad Eestit kodumaaks (koos duaalse hinnanguga tervelt 87%); erandiks on Vene kodanikud, kellest üle poole peab

kodumaaks Venemaad; kuid kaksik-kodumaa hinnangu puhul peab ka pool Vene kodanikest Eestit oma kodumaaks. Seega noored Vene kodanikud ei näi siduvat oma juriidilist kodakondsust Venemaa kui kodumaaga.

2. Poliitiline kaasatus: meediakasutus, poliitika huvi ja poliitiline osalus

2.1 Meediaväljad. Eesti- ja venekeelsete meediakanalite kasutamine

Eesti meediauuringud on näidanud, et eestlaste ja venekeelse elanikkonna meediaruumid erinevad väga tugevalt, mistõttu kahe kooskonna igapäevane elu toimub erinevas sotsiokultuurilises keskkonnas. Eestlaste meediaauditooriumi suurema homogeensuse tõttu täidab ta arvestataval määral ühtsete rahvuslike sotsiaalsete ja kultuurikoordinaatide looja ja hoidja rolli, olles samal ajal avatud rahvusvahelistele allikatele. Tartu Ülikooli uurimiskollektiivi andmeil on erinevalt eestlastest eestivenelaste meediaruum tugevamini diferentseeritud vanus- ja haridusrühmade ning regioonide ja sotsiaalse staatuse alusel, samuti Venemaa ja Eesti allikate erineva osakaalu tõttu. Eestivenelaste meediatarbimise uuringute tulemused näivad viitavat sellele, et vähemalt meediatarbimise valdkonnas pole enam põhjust rääkida terviklikust venekeelsest subühikonnast. Kogu ühiskonna tasandil peaks see olukord nõrgendama aastakümnetagust jäika 'kaheks ühikonnaks' jaotumist. Samas, Eesti venekeelse meedia vähene võimekus toimida vene kooskonna teabekanalina ja integreerijana soodustab selle ühiskonnaosa jätkuvat marginaliseerumist.

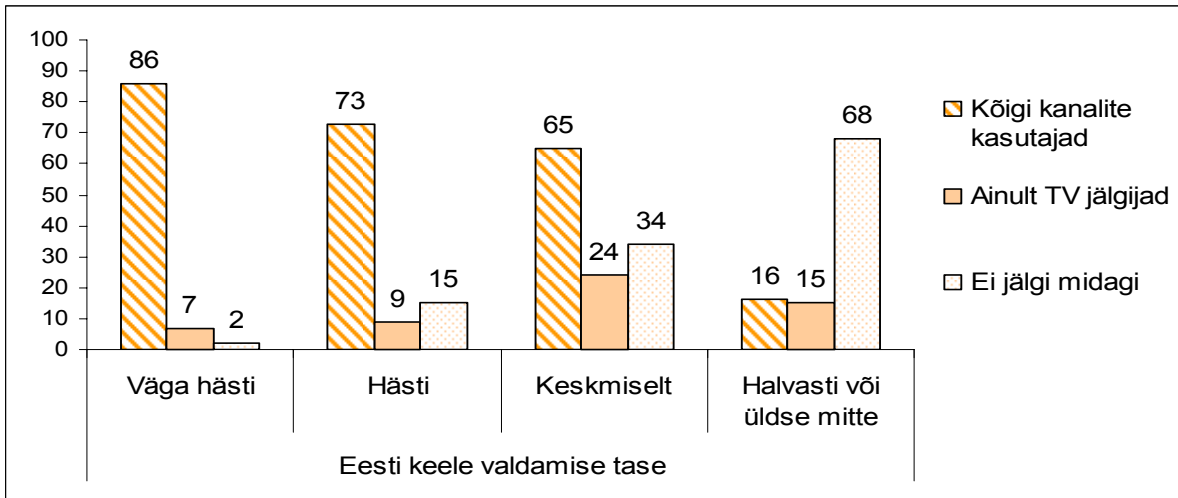
Integratsiooni kontekstis on käesolevas uuringus püstitatud kaks peamist ülesannet: esiteks – selgitada, kui suur osa eesti ja vene meediatarbijaist ületavad omakeelse meediavälja piiri, ning teiseks – millises vahekorras kasutatakse Eesti ja Venemaa päritolu meediakanaleid.

Meediatarbimise üldine kõrge tase iseloomustab tänast Eestit meediaühikonnana, kus ajalehe lugemine, tele- ja raadiosaadete jälgimine pole enam üks kultuuritarbimise moodus, vaid ühiskondliku elu üldine foon, millest saab osa absoluutne enamus ühiskonnaliikmeid. Erinevate meediakanalite kasutamise ulatust meie uuringu andmeil iseloomustavad järgmised andmed (vt. lisa tabel 2). Meediakanalite seas on nii eesti kui vene auditooriumis juhtpositsioonil televisioon, millele järgneb raadio ja kirjutav press. Mitmel põhjusel loeb venekeelne meediatarbija eestlastest vähem trükiväljaandeid. Seda erinevust ei saa seletada *a priori* meediatarbija kultuuritausta erisustega, vaid pigem kohalike venekeelsete trükiväljaannete marginaalsusega, mis omakorda tuleneb eri allikaist pärinevast ainevalikust (eestikeelse ja Venemaa pressi ümbertrükkide rohkus), kommertsialiseeritusest, aga ka piiratud juurdepääsust Venemaa kvaliteetajakirjandusele.

Monitooringu üldandmed näitavad, et regulaarselt (ehk iga päev või mõni kord nädalas) jälgib eestikeelseid tele- ja raadiokanaleid 30% mitte-eestlastest, venekeelseid saateid Eesti tele- ja raadiojaamades jälgib regulaarselt 69% ning Vene telekanaleid praktiliselt kõik eestivenelased. Esimene järeldus sellest üldpildist on, et kõik eestivenelased kasutavad ühel või teisel määral nii Eesti kui Venemaa päritolu meediaallikaid. See tõdemus ei anna küll vastust küsimusele, millist teavet hangitakse kummastki allikast (see on võimalik meediaalaste süvauuringutega), kuid on selge, et täiemahulise venekeelse televisiooni puudumist Eestis korvab Venemaa televõrk, rahuldades nii vajaduse kõrgkultuuri, meelelahutuse kui laiema info järele. Venemaa päritolu teabekeskond jääb paratamatult siinsete venelaste mentaliteeti ja identiteeti kujundavaks teguriks ka tulevikus, eestikeskse nišši avardamine aitab vältida selle ühekülgsel domineerimist. Sisenemist Eesti-kesksesse meediaruumi mõjutavad mitmed tegurid, neist kõige mõjusam on eesti keele valdamine.

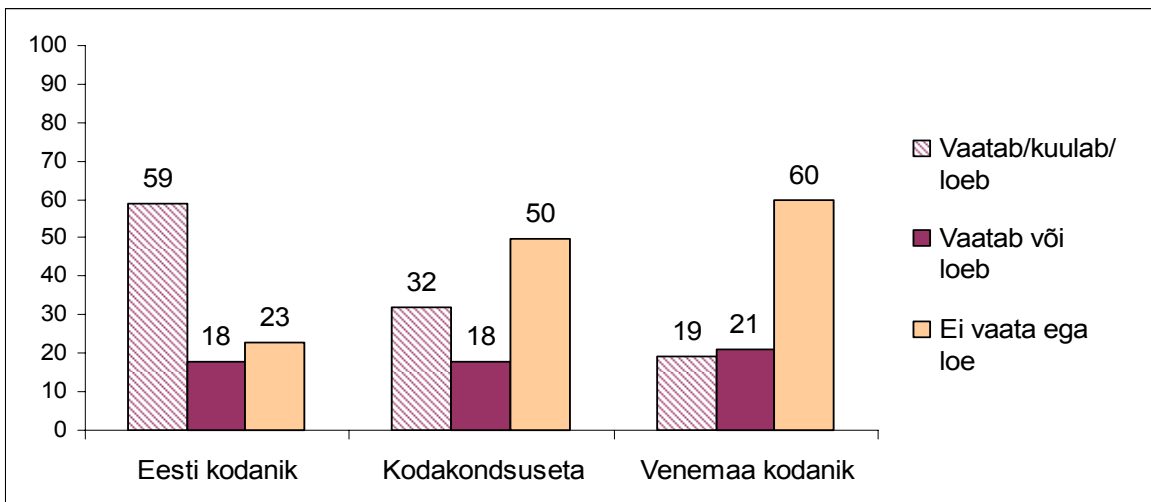
Eestikeelsete meediakanalite kasutamine

Venekeelsete vastajate grupeerimise tulemusel eri meediakanalite lõikes saime 3 eestikeelse meedia kasutajate tüüpi: 1) kõigi kanalite (TV, raadio, trükiajakirjandus) kasutajad – 40%, 2) ainult TV vaatajad - 15% ja 3) ei kasuta üldse eestikeelseid meediakanaleid – 40%. 13 respondenti, kes väitsid end ainult lugevat eestikeelset pressit, on jäetud välja edasisest analüüsist.

Joonis 5: Eestikeelse meedia kasutamine sõltuvalt eesti keele valdamise tasemest (%)

Eesti keele oskuse erinevast tasemest sõltub ka eestikeelsele meediale erinev juurdepääs kodakondsuse lõikes, mis on nähtav nii üldjaotuse kui ka indiviidi tasandi analüüsi andmeil. Eestikeelseid televisiooni ja raadiot kasutab regulaarselt iga teine eestivenelasest kodanik, iga viies kodakondsuseta isik ja iga kümnes Venemaa kodanik. Ka trükimeedia kasutamine korreleerub selgelt erineva keelekompetentsiga ning kajastub sel viisil ka meediatarbimise erisustega kodakondsuse lõikes. Järgnevaist andmeist (vt. joonis 6) nähtub, et kodakondsuseti on eriti suured erinevused mitme meediaallika koostarbimise tasemes. Ka iga neljas-viies Eesti kodanik ei pöördu eestikeelse meedia poole üldse.

Joonis 6: Eestikeelse meedia kasutamine sõltuvalt kodakondsusest (%)

Eestikeelse meedia kasutamise potentsiaal erinevate vanusrühmade poolt erineb enam kui kolm korda, sealjuures on ka noorte seas vähemalt üks viiendik neid, kes eestikeelseid teabeallikaid ei kasuta.

Kokkuvõttes näitab käesolev uuring, et eestikeelse meedia kasutamine/mittekasutamine eestivenelaste poolt kannab keelebarjääri säilimise tõttu teatud määral *staatuseelist iseloomu*. Regulaarseid ja mitmete kanalite kooskasutajaid on:

- Eesti kodanike seas (60%), kodakondsuseta isikute seas – 30%, Venemaa kodanike seas – 20%;
- Kõrgharidusega küsitletute seas – 56%, kesk- ja põhiharidusega - vastavalt 39 ja 36%;
- Regionaalsed erinevused on Ida-Virumaa kahjuks, kus ka muud sotsiaalkultuurilised tingimused on halvemad võrreldes teiste piirkondadega (aktiivseid kasutajaid vähem kui neljandik);
- Kõrgeimas sissetuleku rühmas (üle 4000 krooni pereliikme kohta) kasutab eestikeelseid meediaallikaid komplekselt ja regulaarselt 70%, väiksema sissetulekuga (kuni 2500 krooni) – veerand küsitletuist.

Oluline järeldus eeltoodud tulemuste valgusel on see, et Eesti vajab ühiskonna *ühise informatsioonivälja* toimimiseks ka edaspidi mitmekesisest venekeelset meediakultuuri ning eri gruppidele orienteeritud kanaleid. Selgub, et ligi 90% neist, kes üldse pole kontaktis eestikeelse meediaga, kuulavad regulaarselt Eesti venekeelseid raadiosaateid ning 56% loeb siinseid venekeelseid ajalehti/ajakirju. Eestikeelse meedia kasutamine ei tõrju välja venekeelset – meie uuringu andmeil ligi 70% eestikeelse meedia regulaarsetest kasutajatest loevad regulaarselt ka venekeelseid lehti, ülejäänud teevad seda harvemini.

Venekeelse meedia kasutamine eestlaste poolt

Eesti venekeelne meedia leiab osa publikut ka eestlaste seas, vene televisioonisaateid jälgib meie uuringu andmeil 26% respondentidest, neile lisaks märkis 30% respondentidest, et nad vaatavad/kuulavad harva ka venekeelseid saateid. Tegemist on eeldatavasti mõnede venekeelsete menusaadetega eesti kanalites. Venekeelseid saateid jälgivad keskmisest veidi tihedamini vene keelt hästi valdajad ja keskealised, 15-24-aastased eestlased aga keskmisest vähem. Mis puutub kohalikku venekeelsesse kirjutavasse pressis ja raadiojaamadesse, siis 90% eestlasi ei pöördu nende poole üldse. Seega on alust järeldada, et *eesti ühiskonna informeeritus vene kaaskodanike elust ja probleemidest sõltub peaaegu täielikult sellest, kuidas neid kajastab eestikeelne meedia*.

Eestlaste ja venelaste meediatarbimine erineb kardinaalselt kontakti poolest Venemaa meediamaailmaga, mida regulaarselt jälgib ligi viiendik eestlasi (koos harva kasutajatega üks kolmandik).

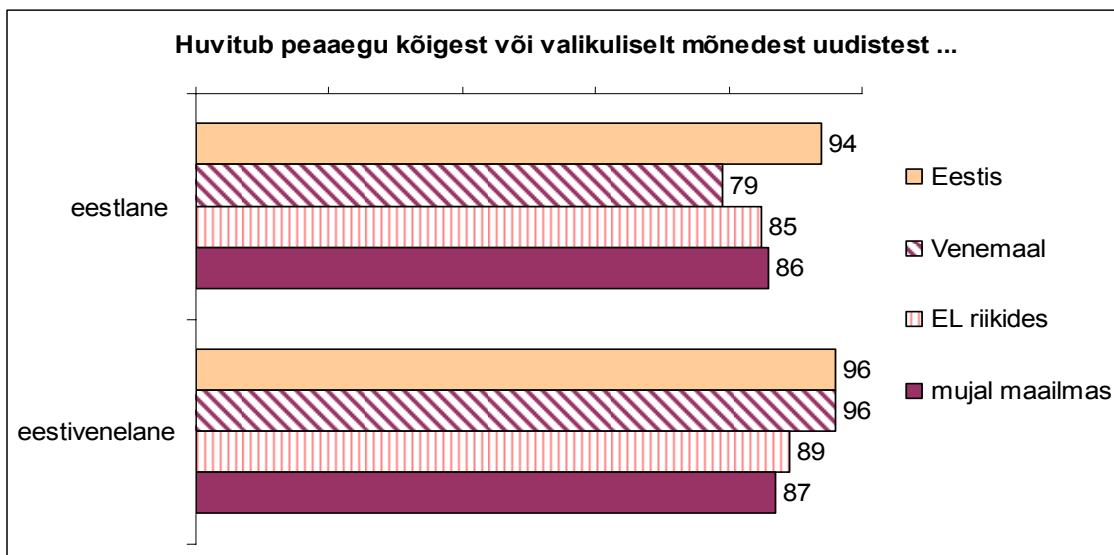
Tabel 3: Venekeelsete meediaallikate kasutamine eestlaste poolt (%)

		Meediaallikad, mida kuulab, vaatab või loeb		Vastajaid kokku
		Eesti venekeelsed meediakanalid	Venemaa meediakanalid	
Vanusrühmad	15-24 aastat	45	29	137
	25-39 aastat	61	41	170
	40-54 aastat	61	39	170
	55-74 aastat	54	31	189
Haridustase	Põhiharidus	48	29	225
	Keskharidus	59	38	320
	Kõrgharidus	61	40	121
Regioon	Tallinn	56	44	149
	Ida-Virumaa	63	83	30
	Muu Eesti	56	29	487

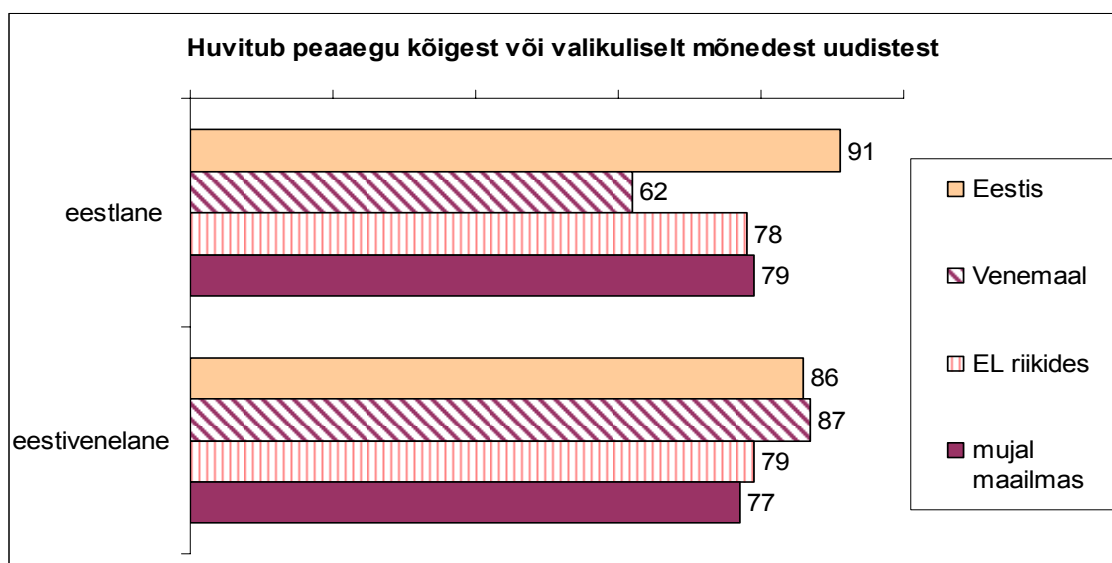
Traditsioonilise meedia roll säilib tõenäoliselt ka lähitulevikus Eesti integratsiooniprotsessi mõjutajana. Kõrvuti sellega suureneb plahvatuslikult interneti kasutamine, kuhu esimestena lähevad traditsioonilise meedia tarbimiselt üle noored. Selle muutuse mõju rahvusvahelisele ja integratsioonile on veel teadmata.

2.2 Poliitika huvi: lokaalne ja rahvusvaheline kaasatus

Eelmised monitooringud näitasid eesti ühiskonna kriitilist suhtumist poliitikasse ja väga tagasihoidlikku soovi ise osaleda selles). Samas iseloomustab ühiskonda tervikuna ulatuslik huvi poliitiliste arengute vastu nii rahvuslikul kui ka regionaalsel ja globaalsel tasandil. Käesolev monitooring näitab samuti, et kolmveerand Eesti elanikest on mitmekülgse poliitilise informatsiooni kasutajad, kes on huvitatud kas kõigest nii kodu- kui välismaal (12%), või vähemalt valikuliselt olulisematest poliitilistest sündmustest nii Eestis kui mujal maailmas (64%). Neid, kes poliitiliste sündmuste vastu üldse huvi ei tunne, on vaid 4%.

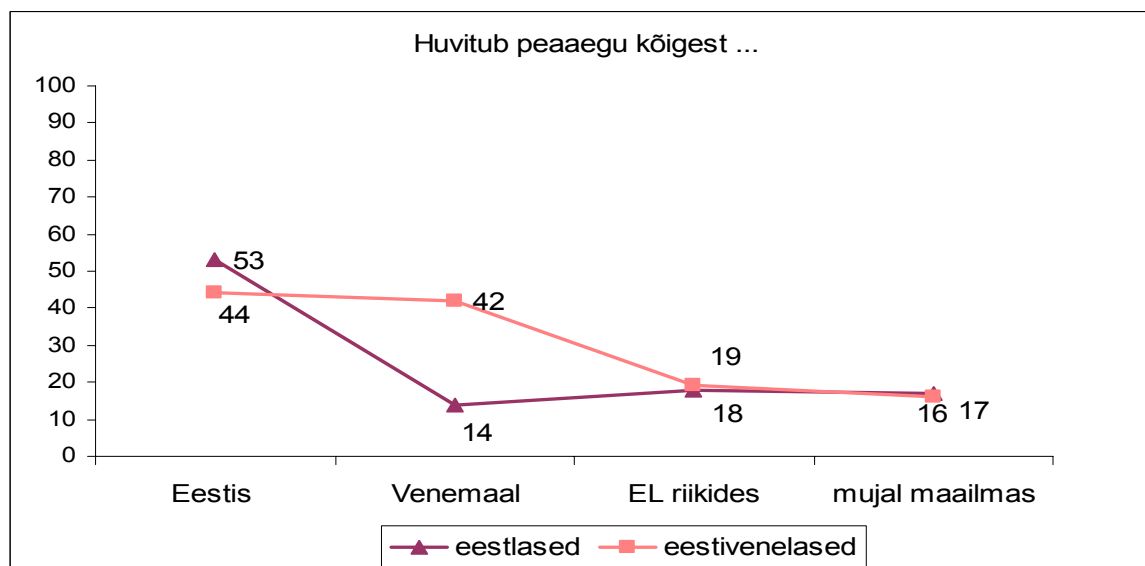
Joonis 7: Eestlaste ja eestivenelaste huvi poliitiliste sündmuste vastu Eestis ja mujal (%)

Üldise poliitikahuvi tase ei erine rahvusesti olulisel määral, ka mõlema rahvusrühma noored on poliitilistest arengutest huvitatud ligilähedaselt samal tasemel. Küll aga erineb eestlaste ja venelaste huvi Venemaa poliitika vastu.

Joonis 8: Noorte (15-29-aastaste) poliitikahuvide geograafiline suundumus (%)

Eestlaste ja venelaste poliitikahuvi diferentseerumine ilmneb selgepiirilisemalt, kui võtame arvesse huvi intensiivsust, ehk seda, kas huvi pakub kõik või vaid üksikud sündmused ja faktid. Eespool märgitud eestlaste ja eestivenelaste elamine 'erinevates meediamaailmades' saab kinnitust ka poliitikahuvi näitel. Kui peaaegu kõigest Eesti poliitilistest sündmustest huvitub 53% eestlastest, siis eestivenelastest 44%. Veelgi suuremad on poliitilise huvi erinevused rahvuse lõikes Venemaa poliitiliste sündmuste vastu: eestlastest on peaaegu kõigest Venemaa poliitikas toimuvast huvitatud vaid 14%, eestivenelastest aga 42% (vt. joonis 9).

Joonis 9: Eestlaste ja eestivenelaste huvi Eesti, Venemaa, EL ja muu maailma poliitiliste sündmuste vastu (%)

Rahvuslikud eelistused poliitilise informatsiooni vastu ilmnevad reljeefsemalt siis, kui võtame arvesse just järjekindlamad huvitundjad, ehk need, kes jälgivad peaaegu kõiki poliitilisi uudiseid. Need erinevused on toodud eelneval joonisel (vt. joonis 9). See joonis näitab ka, et huvi intensiivsus varieerub geograafiliselt ja langeb „kodust“ kaugenedes.

Enamuse eestivenelaste huviorbiidis on ühtaegu nii Eestis kui Venemaal toimuv. Peaaegu kõigest nii Eesti kui Venemaa poliitikas on huvitatud 35% eestivenelastest ja valikuliselt huvitub mõlema riigi poliitilistest sündmustest 43%. Eesti ja vene noorte huvi poliitika vastu on keskmisest madalam, kuid erinevused rahvuse lõikes järgivad üldist mustrit. Kui eesti noortest 15-29-aastastest huvitub peaaegu kõigest Eesti poliitikas 35% siis vene noortest 27%. Noortest eestlastest tunneb huvi peaaegu kõige vastu Venemaa poliitikas vaid 5%, eestivenelastest aga 24%.

Poliitilise integratsiooni kontekstis tekitab eestlaste ja eestivenelaste huvide erinev suundumus probleeme, samas näidates poliitilise dialoogi tarvilikkust eesti- ja vene taustaga ühiskonnaosade vahel.

2.3 Poliitikas osalemise kogemus

Kodanike kaasamine avalikku ellu eeldab nende ühe- või teistsugust osalust poliitilises protsessis. Käesolevas uuringus mõõtsime poliitilist kaasatust seitsme tunnuse abil, alates osalemisest valimistel kuni poliitiliste probleemide arutamiseni oma suhtlusingis. Palusime respondentidel kirjeldada oma osalust poliitilise iseloomuga tegevustes viimase kolme aasta jooksul. Antud periood oli valitud selleks, et sellesse langeksid viimased kohalike volikogude valimised (2002), milles ka mittekodanikel on aktiivne hääleõigus. Veelkord leidis kinnitust tõsiasi, et Eesti ühiskonnas on populaarne tunda huvi poliitika vastu, see on koguni „privatiseeritud“, millest annab tunnistust asjaolu, et üle poole (53%) eestlasi ja venelasi arutlevad poliitika üle 'mitteametlikul' tasemel oma suhtlusingis. Paraku ei leia huvi poliitika vastu praktilist väljundit tegeliku osalemise näol poliitilises protsessis. Üldandmeid mõjutab kõige enam see, et poliitilise osaluse üldisel tasandil, üleriigilistel valimistel mittekodanikud ei osale. Sellele vaatamata leiab kinnitust, et kuni 24-aastased noored on keskmisest vähem kaasatud poliitilisse ellu.

Poliitilise aktiivsuse analüüsiks moodustasime viiest tunnusest koondindeksi (hääletamine valimistel, osalemine poliitilistel koosolekutel, allkirjade kogumises, ühisavalduste koostamine pressile või ametiasutustele, osalemine meelevaldustes või streikides). Arutelusid poliitilistel teemadel ja kellegi poolt hääletama veenmist ei lülitatud sellesse indeksisse põhjusel, et nendel tegevustel pole otseselt väljundit institutsionaliseeritud avaliku poliitika sfääri. Individuaalse poliitilise kaasatuse näitajana moodustus kolm küsitlute rühma: *1.tüüp*: poliitikasse mittekaasatud, kes pole kolme aasta jooksul üldse osalenud üheski eelnimetatud viies tegevuses – 45%, *2. tüüp*: need, kes on osalenud vaid ühes tegevuses, ehk 'minimaalselt kaasatud' – 41% ning *3.tüüp*: poliitiliselt aktiivne rühm, kes on olnud tegev 2 – 5 poliitilises tegevuses – 14%. Vastajate rahvusliku / keelelise jaotuse lõikes kuulub *esimesse* kategooriasse 38% eestlasi ja 59% venelasi, *teise* – 46% eestlasi ja 32% venelasi ning *kolmandasse* – 15% eestlasi ja 10% venelasi (vt. tabel 4 ja 5). Kui lisada ka privaatsfääri poliitiline huvitatus (arutelud suhtlusingis ja hääletama veenmine kindla kandidaadi poolt), distantseerub meie uuringu andmeil poliitikast täielikult ligi *viies* eestlasi, *neljandik* venelastest kodanikke ja *kaks viies* kodakondsuseta eestimaalasi, ehk isegi 13% enam kui Venemaa kodanikke.

Tabel 4: Poliitilise kaasatuse indeksi jaotus kodakondsuse järgi (%)

Kaasatuse tüüp	Kodanik / eestlane	Kodanik / eestivenelane	Kodakondsuseta	Venemaa kodanik	Kokku
Kaasamata	38	35	77	81	45
Minimaalselt kaasatud	47	48	22	10	41
Aktiivne	15	17	(...)	9	14
Kokku	100	100	100	100	100
	665	150	103	75	993

Tabel 5: Poliitiline kaasatus rahvuse ja regiooni järgi (%)

Kaasatuse tüüp	Tallinn		Ida-Virumaa		Muu Eesti	
	Eestlased	Venelased	Eestlased	Venelased	Eestlased	Venelased
Kaasamata	35	66	23	57	41	46
Minimaalselt kaasatud	50	26	64	33	44	40
Aktiivne	15	8	13	10	15	14
Kokku	100	100	100	100	100	100
	150	148	30	103	487	83

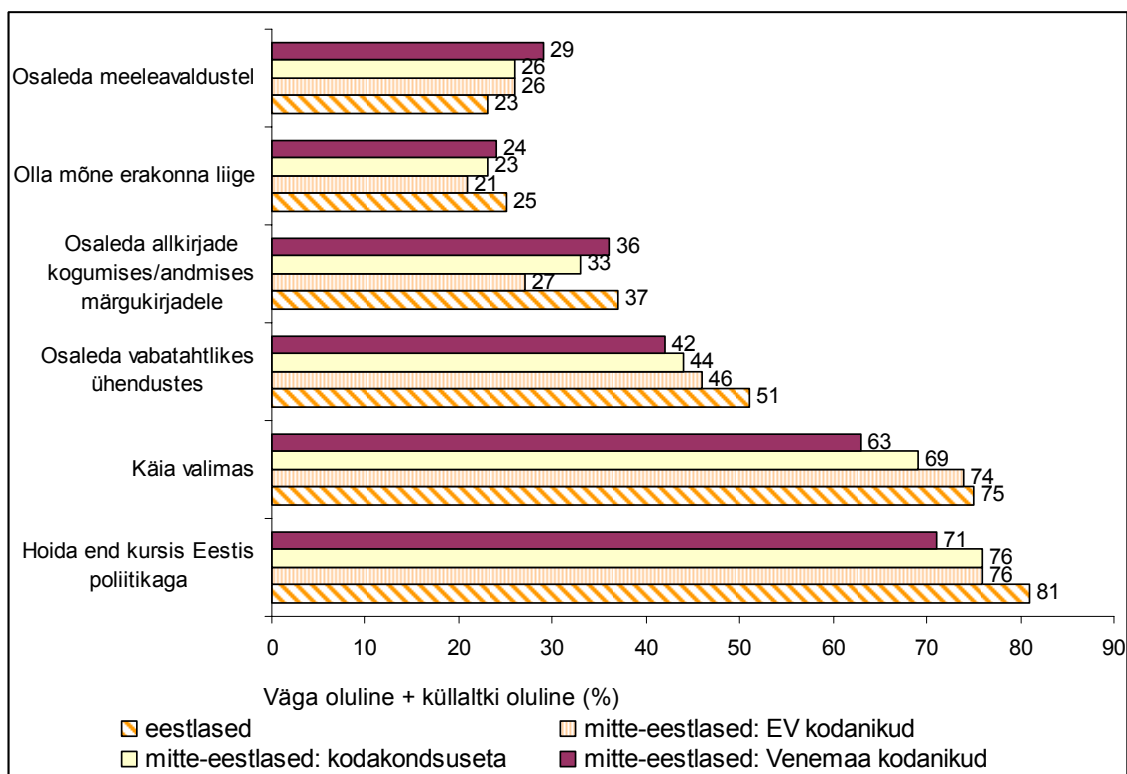
Järeldused toodud andmeist on silmnähtavad:

- eri rahvustest Eesti *kodanike* seotuse tase poliitilise eluga ei erine, seda suurel määral väljaspool Tallinna ja Ida Virumaad elavate mitte-eestlaste kaasatuse arvel;
- võrreldes poliitilises protsessis osalejate ja mittekaasatute omavahelist suhet rahvusrühmades, ilmneb, et polaarsete gruppide (aktiivsete ja autsaiderite) osakaal erineb enim Tallinnas; eestlaste seas on mittekaasatuid kolm korda enam poliitikas osalejaist, venelaste seas kaheksa korda, Ida-Virumaal vastavalt kaks ja kuus korda; poliitilise osaluse *rahvuslik diferentseerumine* on kahtlemata üks poliitilise arengu tasakaalustamatuse ja potentsiaalne konfliktisuse allikas;
- kodakondsuseta inimeste grupp on olnud poliitilisest protsessist siiani peaaegu täielikult välja lülitatud; arvestades seda, et antud rühma ühiskondliku positsiooni teised karakteristikud (vt. Pavelsoni, Pettai ja Proosi artiklid käesolevas aruandes) sisaldavad keskmisest enam riskifaktoreid, on reaalne oht, et just see osa venelaskonnast kujuneb etnilise alamklassi tuumaks talle omase sotsiaalse ebastabiilsuse ja destruktiivsusega (millest annab tunnistust töötuse, stabiilsetest ühiskonnastruktuuridest väljatõrjutuse ja kriminogeensuse kõrge tase).

Kodanikuaktiivsus: rakendamata ressurss

Uuringu selle osa eesmärk oli testida potentsiaalset valmisolekut poliitilises protsessis osalemiseks ning leida rahvuslikke erinevusi, kui niisuguseid peaks olema. Me mõtsime seda hinnanguna kuuele võimalikule poliitikas osalemise viisile. 'olulise – mitteolulise' skaalal ('väga oluline', 'küllalt oluline', 'mitte eriti oluline', 'üldse ei ole oluline'.)

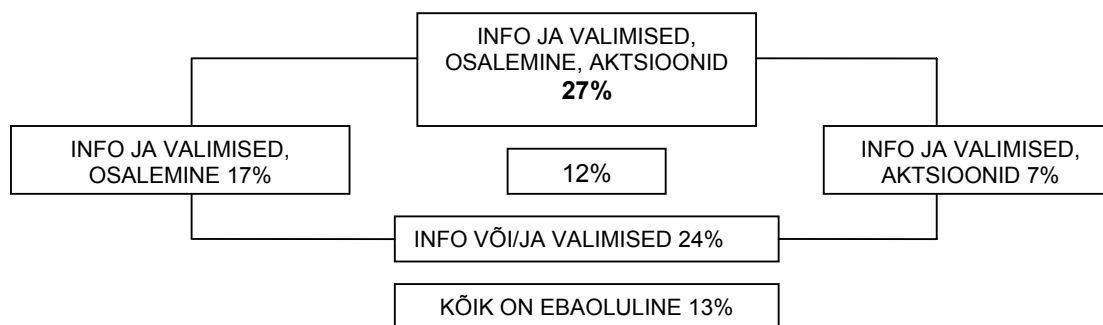
Toodud andmed näitavad, et eestlaste ja venelaste ning kodanike ja mittekodanike nägemus kodanikuaktiivsuse põhilistest avaldusviisidest langeb kokku. On samuti alust järeldada, et eestlased, kel on suuremad poliitilises elus reaalse osalemise kogemused, pooldavad venelastest märksa enam ka tegusamat poliitilist käitumist. Erandiks on ainult väiksem kui venelaste orienteeritus meeleavaldustes osalemisele (vt. joonis 10).

* Vastused küsimusele: „Mida võiks Eesti elanik teha, et parimal viisil Eesti elu edendamisele kaasa aidata? Kuivõrd oluline on Teie arvates...?”

Joonis 10: Eestlaste ja eestivenelaste nägemus kodanikuaktiivsuse avaldusviisidest (%)

Informeeritus riigi poliitikast ja hääletamine valimistel on kodanikuaktiivsuse taustüsteem, millega kombineeruvad teised poliitilises elus osalemise viisid (vt. lisa tabel 3). Selle alusel, mitmeid ja missuguseid kodanikuosaluse viise respondendid eelistasid, moodustusid potentsiaalse kodanikuaktiivsuse tüübid: 1) mitmekülgset aktiivne tüüp - 27%, 2) orienteeritud poliitilisele osalusele institutsioonide vahendusel - 17%, 3) vaba poliitilise algatuse pooldajad - 7%, 4) minimaalsele kaasatusele, kas ainult informeeritusele või valimisosalusele orienteeritud - 24%, 5) ilma selgete eelistusteta või kõigi võimaluste suhtes ignorantsed - 25%. Nende tüüpide jaotus on esitatud järgmisel joonisel. Tüüpide jaotuse erinevused kodakondsuse järgi on minimaalsed, välja arvatud kodakondsuseta isikute keskmisest märgatavalt väiksem lootus (11%) osaleda poliitikas parteide ja kodanikuühenduste vahendusel, mis kajastab selle rühma poliitilises elus mitteosalemise kogemust.

Joonis 12: Potentsiaalse kodanikuaktiivsuse tüübid (%)

2.4 Suhtumine mitte-eestlaste kaasamise võimu teostamisel

2002. ja 2005. aasta monitooringus testiti suhtumist mitte-eestlaste osalemisse avaliku võimu institutsioonides, mis näitas eestlaste ja mitte-eestlaste kardinaalselt erinevaid hoiakuid. Eestlaste suhtumine on jäänud samaks kui see oli kolm aastat tagasi. Mõnevõrra on siiski vähem neid, kes välistavad mitte-eestlaste osalemise Riigikogus (- 5%), valitsuses (- 9%) ja kaitseväes (- 5%). Nende arvel on veidi kasvanud nn limiteeritud osaluse pooldamine (vt. lisa tabel 4).

Venelaste ettekujutus oma kohast võimuse on teinud läbi märgatavad muutused. Peamine trend on nii proportsionaalse esinduse nõude vähenemine (38 protsendilt 26-le), kui ka liberaalse (mitte-eestlaste arvust sõltumatu) esinduse nõude vähenemine (26 protsendilt 19-le). Selle asemel on kasvanud 'limiteeritud' esindatuse pooldamine (7 protsendilt 19-le). Integratsiooni kontekstis on neid hoiakuid võimalik tõlgendada kui mõlema kooskonna liikumist teineteise poole, kusjuures venelased näivad kiiremini kohanevat eestlastekeskse võimujaoituse mudeliga. Venelaste eesmärk on tagada garanteeritud, kuigi mittetäielikult võrdne osalus avaliku võimu teostamisel. Edasised uuringud peavad näitama, kas tegemist on püsivama tendentsiga või mitte.

Andmete edasise analüüsi käigus on moodustatud neli respondentide tüüpi: *liberaalne* – ei seo mitte-eestlaste osalust võimuse nende osakaaluga elanike seas; *proportsionaalne* kaasamise pooldajad – nõus ühe kolmandiku osakaaluga; *limiteeritud* kaasamise pooldajad – nõus 10 – 25% osakaaluga ning *eksklusiivne* tüüp, kes välistab mitte-eestlaste osaluse riigi juhtimises täielikult. Saadud informatsiooni täpsem analüüs näitab, et nn puhtaid arvamustüüpe eestlaste seas on vähe, hoiakud lahknevad nii eri võimutasandite kui ka kaasamise proportsioonide osas. Ülekaalukalt on tegemist kombinatsioonidega, kus soosiv suhtumine ühes võimuharus esineb koos limiteeritud või väljalülitava suhtumisega teises. Hoiakutüüpide jaotus on toodud järgnevas tabelis.

Tabel 6: Respondentide tüübid suhtumise alusel mitte-eestlaste võimuse osalemisse (%)

Tüüp	Poliitilises võimuses		Jõustruktuurides		Riigiettevõtete juhtkonnas		Kõigis juhtivstruktuurides	
	E	V	E	V	E	V	E	V
Liberaalne	22	19	28	30	33	33	19	19
Liber/proportsionaalne	0	4	0	2	-	-	0	6
Proportsionaalne	2	26	3	22	3	28	2	17
Limiteeritud	20	19	28	24	29	31	15	12
Limiteeritud/eksklus.	19	1	9	4	-	-	20	3
Eksklusiivne	10	0	9	1	15	1	5	0
Kõhklev	14	25	9	11	-	-	28	38
Puudub arvamus	13	6	14	6	20	7	11	5
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100

* E – eestlased; V - eestivenelased

Mõned järeldused:

- poliitilise osaluse vajalikkust ei teadvusta piisavalt aktuaalse ja päevakajalise probleemina ei eestlased ega venelased, mida kinnitab nii 2002. a kui ka käesolev monitooring (mõlemal juhul 40% küsitletuist pole kindlat seisukohta selles küsimuses

- või jäeti küsimusele hoopis vastamata). Üldisem põhjus on kindlasti enamuse ühiskonnaliikmete eemalseismine poliitilisest protsessist ja kodanikuühiskonna nõrk mõju poliitilistele institutsioonidele (vt. käesoleva peatüki eelmist osa);
- eestlaste ja venelaste vaadete ühenduslülilik antud valdkonnas näib olevat liberaalne arusaamine võimustruktuuride kujunemisest, mida meie uuringus tähistab muutuja 'ei pea sõltuma mitte-eestlaste arvust';
 - proportsionaalse esindatuse olematu toetus eestlaste seas kõneleb sellest, et eestlased ei suhtu muust rahvusest kaaskodanikesse kui võrdväärtsetesse partneritesse ühiskonna üldiste probleemide lahendamisel; vastupidiselt, venelaste jätkuv, kuigi jõudsalt kahanev toetus proportsionaalsele s.o täielikult võrdsele esindusele kõneleb pigem võrdse kohtlemise defitsiidist kui korporatiivse rahvuspõhise võimukorralduse toetusest;
 - uuringuandmete detailsem analüüs (kui proportsionaalse esinduse pooldajaiks lugesime ka veerandi esinduse pooldajad), ei näidanud olulisi seoseid eestlaste hinnangutega mitte-eestlaste positsioonile (võrdsus *versus* ebavõrdsus), millest saab järeldada, et mitte-eestlaste osalust poliitikas ei hinnata reeglina vähemuste võrdse kohtlemise kontekstis laiemalt. On siiski üks erand – see puudutab kodakondsuse andmist lihtsustatud korras: 2 – 7 rühmale annaksid kodakondsuse lihtsustatud tingimustel pooled 'liberaalidest' ja ligi 70% neist, kes pooldavad mitte-eestlaste 'mõistlikult' võrdset (33-25%) esindatust võimuorganeis, ning 40% mitte-eestlaste osaluse vastustajaid;
 - nagu kolm aastat tagasi, mõjutab eestlaste suhtumist võimu jagamise mitte-eestlastega suhtumine keelebarjääri (häiritus eesti keele mittevaldamise pärast) ning häiritus venelaste erineva käitumise ja elulaadi pärast; samas on vähemuste kaasamisele orienteeritud rühma häiritus keele mittevaldamise pärast vähenenud 10 protsendipunkti võrra (2002. a. 41%, 2005. a. 30%), erinev käitumine ja elulaad veelgi enam 49 protsendilt 35 protsendile; isegi poliitiliselt eksklusiivset gruppi häirib erinev käitumine üha vähem (2002. a. 40%, 2005. a. – 30%); uuringu andmed lubavad kinnitada, et eestlaste visioon riigiehituse ülesandeist hakkab vabanema etnilistest stereotüüpidest. Kaasava demokraatia, poliitilise osaluse ja laiemalt vähemuspoliitika probleeme on üha enam võimalik (tarvidusest kõnelemata) käsitleda mitte etnotsentristlikus vaid sotsiaalses võtmes.

Tabel 1: Kodakondsuspoliitika hinnang 1994 – 2005

Kodakondsuspoliitika	1994	1997	2000	2002	2005
Hinnang					
Normaalne, vastab rahvusvahelistele normidele					
- eestlane EV kod.	47	52	56	61	61
- mitte-eestlane EVk.	30	26	28	28	32
- kodakondsuseta	10	3	12	10	18
- Venemaa kod.	4	3	6	16	9
Liiga karm mitteeestlaste suhtes, ahistab inimõigusi					
- eestlane EV kod.	7	11	6	7	7
- mitte-eestlane EVk.	64	67	55	61	58
- kodakondsuseta	86	89	79	84	77
- Venemaa kod.	64	67	80	77	83
Liiga leebe, kahjustab eesti rahvuse huvisid					
- eestlane EV kod.	36	24	21	21	17
- mitte-eestlane EVk.	-	1	1	-	-
- kodakondsuseta	-	-	<1	-	-
- Venemaa kod.	-	-	1,5	1	-
Ei oska öelda					
- eestlane EV kod.	10	13	17	11	16
- mitte-eestlane EVk.	6	6	16	9	10
- kodakondsuseta	4	8	8	6	5
- Venemaa kod.	32	30	12	8	8

Allikas: 1994, 1997 ja 2000. a andmed *Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000*, lk 33

Tabel 2: Erinevate meediakanalite kasutamine kodakondsuse lõikes ja noorte hulgas (%)

Kanal/kasutamise sagedus		Kogu valim N=1000	Eestlane / kodanik	Eestivenelane / kodanik	Eestivenelane / kodakondsuseta	Eestivenelane / Venemaa kodanik	15-29-aastased	
							Eestlased	Eestivenelased
Eestikeelsed tele- ja raadiokanalid	regulaarselt*	76	99	47	22	10	98	37
	harva	9	(...)	28	24	25	(1)	28
	üldse mitte	15	(...)	25	54	65	(1)	35
Eestikeelsed ajalehed/ajakirjad	regulaarselt	68	93	31	11	3	95	22
	harva	13	6	33	27	17	3	37
	üldse mitte	19	1	36	62	80	2	41
Venekeelsed saated Eesti tele- ja raadiokanalites	regulaarselt	40	26	73	63	67	17	52
	harva	26	30	17	23	16	31	30
	üldse mitte	34	44	10	14	17	52	18
Venekeelsed Eesti raadiojaamad	regulaarselt	32	4	85	90	90	6	85
	harva	9	9	10	7	5	8	13
	üldse mitte	59	87	5	3	5	86	2
Venekeelsed Eesti ajalehed/ajakirjad	regulaarselt	23	3	69	55	64	3	65
	harva	15	8	25	35	27	6	30
	üldse mitte	62	89	6	10	9	91	5
Venemaa tele- ja raadiokanalid	regulaarselt	43	19	95	90	95	13	93
	harva	12	16	2	8	5	19	6
	üldse mitte	45	65	3	2	...	68	1
Venemaa ajalehed/ajakirjad	regulaarselt	13	2	34	33	43	...	35
	harva	20	7	50	46	39	8	50
	üldse mitte	67	91	16	21	18	92	15
Internet	regulaarselt	43	41	61	45	16	68	76
	harva	10	10	6	13	5	11	11
	üldse mitte	47	49	33	42	79	21	13

* Regulaarseteks meediakasutajateks loetud vastavate kanalite igapäevased kasutajad ja need, kes seda teevad mõni kord nädalas.

Tabel 3: Vastuste jaotus küsimusele „... Kui oluline on....?”

	Kogu valim	Eestlased	EV kodanik	Eestivenelased kodakondsuseta	Venemaa kodanik
KÕIK ON EBAOLULINE	13	11	15	12	22
Hoida end kursis Eesti poliitikaga ja/või käia valimas	24	24	26	27	21
EI PIISA VAID SELLEST, et hoida end kursis Eesti poliitikaga ja/või käia valimas	63	65	59	61	67
NIMELT ON OLULINE:					
Hoida end kursis Eesti poliitikaga ja käia valimas; LISAKS osaleda vabatahtlikes ühendustes või olla mõne erakonna liige	17	18	16	11	13
Hoida end kursis Eesti poliitikaga ja käia valimas; LISAKS osaleda allkirjade kogumises või meeleavaldustel	7	7	7	7	5
Hoida end kursis Eesti poliitikaga ja käia valimas; LISAKS osaleda vabatahtlikes ühendustes või olla mõne erakonna liige; LISAKS osaleda allkirjade kogumises või meeleavaldustel	27	28	24	23	28

Tabel 4: Vastuste jaotus küsimusele: „Mitte-eestlaste osakaal Eestis on üks kolmandik rahvastikust. Mis Te arvate, kui suur peaks olema mitte-eestlaste osatähtsus järgmistes riigiasutustes ja –ametites? (%)

	eestlased		venelased	
	2002 N=662	2005 N= 667	2002 N=342	2005 N= 334
Riigikogus				
Üks kolmandik ja enam	5	3	51	38
Üks neljandik	7	6	8	23
Üks kümnendik või vähem	36	35	5	7
Ei pea üldse olema	19	14	0	1
Ei peaks sõltuma mitte-eestlaste arvust	25	28	27	24
Ei oska öelda	8	14	9	7
Valitsuses				
Üks kolmandik ja enam	3	3	45	29
Üks neljandik	5	3	8	28
Üks kümnendik või vähem	26	27	6	11
Ei pea üldse olema	33	24	1	1
Ei peaks sõltuma mitte-eestlaste arvust	24	28	31	24
Ei oska öelda	9	15	9	7
Kohalikes omavalitsustes				
Üks kolmandik ja enam	4	3	48	43
Üks neljandik	8	4	9	17
Üks kümnendik või vähem	28	24	3	9
Ei pea üldse olema	23	25	1	1
Ei peaks sõltuma mitte-eestlaste arvust	28	28	31	24
Ei oska öelda	9	16	8	6
Politseis				
Üks kolmandik ja enam	7	4	36	29
Üks neljandik	13	12	9	23
Üks kümnendik või vähem	28	26	5	8
Ei pea üldse olema	15	13	1	1
Ei peaks sõltuma mitte-eestlaste arvust	28	31	43	33
Ei oska öelda	9	14	6	6
Kaitseväes				
Üks kolmandik ja enam	8	5	31	24
Üks neljandik	10	10	8	17
Üks kümnendik või vähem	23	23	6	11
Ei pea üldse olema	19	14	3	5
Ei peaks sõltuma mitte-eestlaste arvust	30	32	43	34
Ei oska öelda	10	16	9	9
Riigiettevõtete juhtkonnas				
Üks kolmandik ja enam	5	3	34	28
Üks neljandik	7	4	8	23
Üks kümnendik või vähem	28	25	4	8
Ei pea üldse olema	19	15	1	1
Ei peaks sõltuma mitte-eestlaste arvust	29	33	44	33
Ei oska öelda	12	20	9	7

Identiteedi probleem integratsioonis: sobiva proportsiooni leidmine avaliku sfääri ühtlustumise ja erasfääri erinevuste säilitamise vahel

Raivo Vetik

1. Sissejuhatus

Uuringu 'Integratsiooni monitooring 2005' tulemuste analüüs näitab, et mitmetes valdkondades ei ole senine integratsioon olnud nii edukas kui me tahaksime. Üheks tõsisemaks ohusignaaliks on asjaolu, et eesti keele oskuse tase eestivenelastel tervikuna viimase kaheksa aasta jooksul paranenud ei ole, jäädes umbes 40% tasemele. Probleemne situatsioon on tekkimas seoses 2007. aasta gümnaasiumireformiga, millele enamus eestivenelastest on vastu. 1940. aastal Eestis nõukogude võimu kehtestamise erinev tõlgendamine näitab, et eestlased ja eestivenelased elavad endiselt vägagi erinevates maailmades – ligi pooled eestivenelased usuvad, et tegemist oli vabatahtliku sammuga.

Samas ei tohiks toodud negatiivseid fakte ületähtsustada. Monitooringu tulemuste tõlgendamisel tuleb arvestada, et integratsioon ongi oma olemuselt konfliktne protsess, sest sisaldab samaaegselt ühiskonna kui terviku ühtsuse suurendamise ja vähemuste erinevuste säilitamise nõudeid. Vastassuunaliste protsesside kooseksisteerimine toob paratamatult kaasa vastuolusid ja isegi konflikte, mis raskendab integratsiooni edenemist ning seab poliitikakujundajad sageli keerukate probleemide ette.

Üldistatult öeldes peab Eesti riigi integratsioonipoliitika lahendama vähemalt kolme tüüpi vastuolusid. Kõigepealt on tegemist vastuoluga ühiskonna avaliku sfääri normaalse toimimise vajaduse (mida mõjutavad inimeste õigusliku staatuse küsimused, riigi ja üksikisiku efektiivse kommunikatsiooni vajadus, demokraatlike väärtuste toetamine jmt.) ja rahvusvähemuste poolt oma eripära säilitamise soovi vahel. Näiteks riigikeele staatuse fikseerimine ja selle kasutusala laiendamine on olnud Eesti riigi ülesehitamise üheks oluliseks eesmärgiks, kuid paljud eestivenelased tajuvad seda oma õiguste kitsendamisenä ja ohuna identiteedile.

Teist tüüpi vastuolud põhinevad mitmete sotsiaalsete struktuuride ümberkujundamise vajadusel. Näiteks ühtse haridussüsteemi loomine eeldab nõukogude ajast pärit kahe paralleelse koolisüsteemi kaotamist. See on vajalik kindlustamiseks ühiskonna sidusust ning loomaks noortele võrdsed võimalused edukaks töökarjäärriks. Standardiseeritud kooliharidus on ajalooliselt olnud kõigi Euroopa riikide moderniseerumise põhiinstrumendiks ning oluliseks võimaluste võrdsuse suurendajaks. Paraku on paljude eestivenelaste hoiak Eesti koolisüsteemi uuenduste suhtes valdavalt negatiivne, sest nõukogude ajast pärit kord oli nende jaoks kultuuriliselt ja psühholoogiliselt loomuosam.

Lõpuks on tegemist vastuoluga erinevate nägemuste vahel Eesti riikluse kujunemise ja arengueesmärkide suhtes, mida väljendab näiteks suhtumine Eesti jaoks olulistesse ajaloosündmustesse, aga ka Venemaasse. Paljude eestlaste jaoks kehastab Venemaa mitte ainult mineviku ebaõiglust, vaid ka jätkuvat julgeolekuohtu. Enamik venelastele on Venemaa aga oma traditsioonide ja kultuuri allikaks ning ka inforuumiks, milles ennast jätkuvalt mõtestatakse.

Nimetatud vastuolud on küll tüpoloogiliselt erinevaid, kuid neid ühendab teatud ühine süvaalus, ühine sotsiaal-psühholoogiline mehhanism, mida kõige täpsemalt väljendab mõiste 'rahvuslik identiteet'. Identiteet kujutab endast individuaalset ja kollektiivset eristumist ja samastumist teiste isikute, gruppide või nähtustega ning mõjutab sellisena inimeste poolt tegelikkus mõtestamist kõigil selle tasanditel. Identiteet on fundamentaalne kogu ühiskonda läbiv nähtus. Selles mõttes võibki väita, et eestlaste ja eestivenelaste erinev enese ja ühiskonna mõtestamine ajas ja ruumis on ühisnimetajaks, mille alusel väga paljud integratsiooniprobleemid ja erimeelsused tekivad. Integratsioonipoliitika põhiküsimus ongi selles, kuidas taolises erinevate identiteetide koostoimes, mis on kujunenud pikaajaliste sotsiaal-poliitiliste, demograafiliste, kultuuriliste jt faktorite koosmõjul ja selles mõttes muutustele raskesti alluv, kujundada kõigile ennast Eestiga sidunud inimestele ühine avalik sfäär ning suurendada sallivust erasfääri kultuuriliste erinevuste suhtes.

Riiklikus integratsiooniprogrammis on ühiskonna ühtlustumise ja erinevuste säilitamise vahekordade probleemid lahendatud John Rex'i multikultuurilisuse teooria võtmes. John Rex'i järgi tuleb eristada, kuivõrd ühtsed või erinevad on ühiskonna peamised rahvusgrupid nii avalikus- kui ka erasfääris ja missugust poliitikat viib neis ellu riik. Nimetatud kahe eristuse analüütilisel ristamisel tekib neli loogilist võimalust:

- a) poliitika, mis soosib unitaarsust avalikus sfääris, kuid on salliv erinevuste suhtes erasfääris;
- b) poliitika, mis soosib unitaarsust avalikus sfääris ning teeb sama ka erasfääris;
- c) poliitika, mis soosib erinevust ja erinevaid õigusi nii avalikus kui ka erasfääris;
- d) ühiskond, mis soosib erinevust ja erinevaid õigusi avalikus sfääris, kuid sarnasust erasfääris.

Varianti a nimetabki John Rex multikultuurilise ühiskonna mudeliks ning see on aluseks võetud ka Eesti ühiskonna integratsiooniprogrammis. Toodud teoreetiline mudel annab suundakujundavad vastused mitmetele integratsioonipoliitika põhiküsimustele. Samas jääb selle mudeli raames probleemiks asjaolu, et mõned nähtused kuuluvad mõlemisse sfääri. Näiteks kooliharidus annab inimesele ühelt poolt instrumentaalse kompetentsi ja kuulub selles mõttes avalikku sfääri, kuid teiselt poolt õpetab ka teatud moraalseid ja hingelisi väärtusi, mis on omased kindlale identiteedi- ja kultuuritüübile. Sama on keelega – ühelt poolt on keel lihtsalt vahend, mis on vajalik ühiskonnas hakkamasaamiseks ning kodaniku ja riigi normaalseks kommunikatsiooniks, teiselt poolt aga ka teatud vaimsuse ja hoiakute kandja.

Põhirahvuse ja vähemusgruppide rahvuslik identiteet on nähtused, milles nimetatud konfliktus väljendub eriti teraval kujul. Identiteet on ühelt poolt väga isiklik erasfääri kuuluv kategooria, kuid teiselt poolt usalduse ja legitiimsuse kategooriate kaudu ka avaliku sfääri kategooria. Lähtudes John Rex'i mudelist võib väita, et integratsioonipoliitika eesmärgiks on ühelt poolt eestlaste ja eestivenelaste identiteetide lähendamine avaliku sfääriga seotud aspektides, mis kindlustaksid Eesti riigi normaalse toimimise. Teiselt poolt on integratsioonipoliitika eesmärgiks kaasaaitamine vähemusgruppide erinevuste säilitamisele erasfääriga seotud identiteedi aspektides, kindlustades neile kultuurilise järjepidevuse ja etnilise kuuluvustunde, mis kujutavad endast olulisi sotsiaalseid ressursse ühiskonnas hakkamasaamiseks.

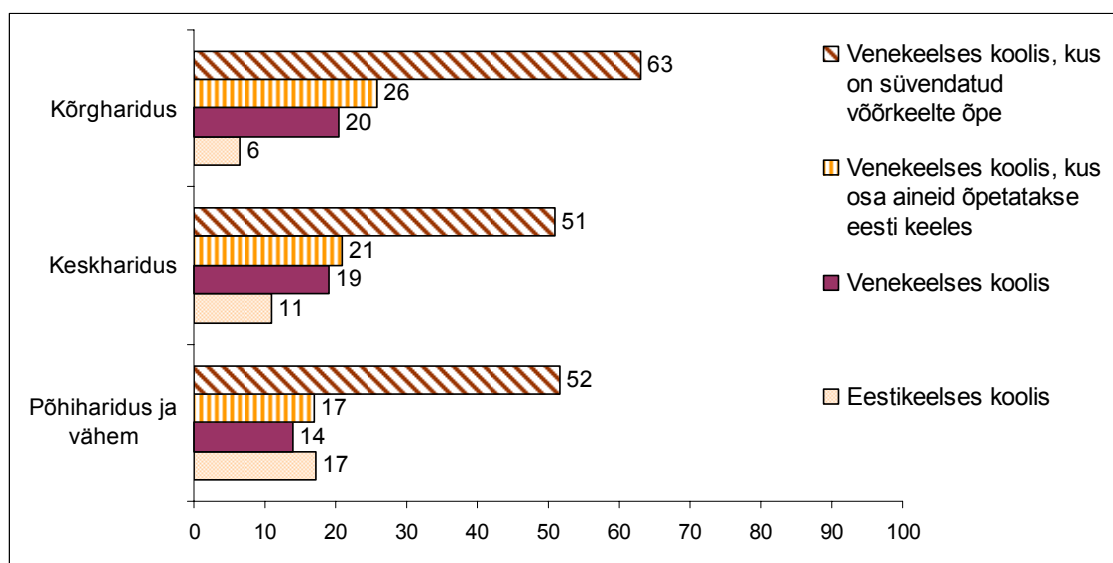
Ülaltoodud teoreetiline arutus näitas, et kuigi era- ja avalikku sfääri saab analüütiliselt eristada, on nad omavahel ikkagi seotud. Järelikult piir nimetatud sfääride vahel ei ole üksühene, mis muudab identiteediga seotud küsimuste käsitlemise vägagi delikaatseks.

Identiteediaspekti arvestamine integratsiooniga seotud vastuolude ületamisel eeldab konkreetset ja iga valdkonna või juhtumi eripära arvestavat lähenemist. Järgnevas artiklis analüüsitakse integratsiooni monitooringu andmetele tuginedes integratsiooni probleeme ja nähtusi, mis on kas otseselt või kaudselt seotud eestlaste ja eestivenelaste rahvusliku identiteediga ning mille hindamisel on oluline tähele panna nende objektiivselt konfliktset alust. Kõigi nende puhul saab lahendustee olla mitte ühe poole tõe jõuga pealesurumises, vaid vastastikus kohanemises ning arvestamises.

2. Identiteet ja haridussüsteem

Haridus on üks olulisemaid Eesti riigi integratsioonipoliitika valdkondi, mille kaudu taastoodetakse ühiskonnas domineerivat kultuurimudelit ning kujundatakse noorte identiteeti. Sellega seoses on väga oluline ühtse Eesti haridussüsteemi kujundamine kahe paralleelse süsteemi asemele, mis eksisteeris nõukogude perioodil.

Samas tuleb integratsiooni monitooringu andmetele tuginedes tõdeda, et mitte-eesti kogukond ei ole uuele süsteemile üleminekuks piisavalt ette valmistatud ning inimeste hoiakud on valdavalt skeptilised. Joonisel 1 toodud andmete põhjal võib tõdeda, et vaid paarkümmend protsenti eestivenelastest pooldab sellist venekeelset kooli, kus osa aineid õpetatakse eesti keeles (st. uut kavandatavat süsteemi). Siiski, positiivne on see, et venekeelse kooli säilimist senisel kujul pooldab veelgi vähem inimesi – neid on alla viiendiku. Kümnendik vastajatest pooldab ainult eestikeelset kooli, kusjuures pooldajate hulk on seotud haridustasemega ja regiooniga. Mida madalam haridus, seda enam on neid, kes pooldavad taolist varianti, mis sisuliselt viiks mitte-eestlastest noorte assimilatsioonile. Ida Virumaal on taoliste inimeste hulk teiste regioonidega võrreldes pea kaks korda kõrgem (ulatudes 18%- ni).

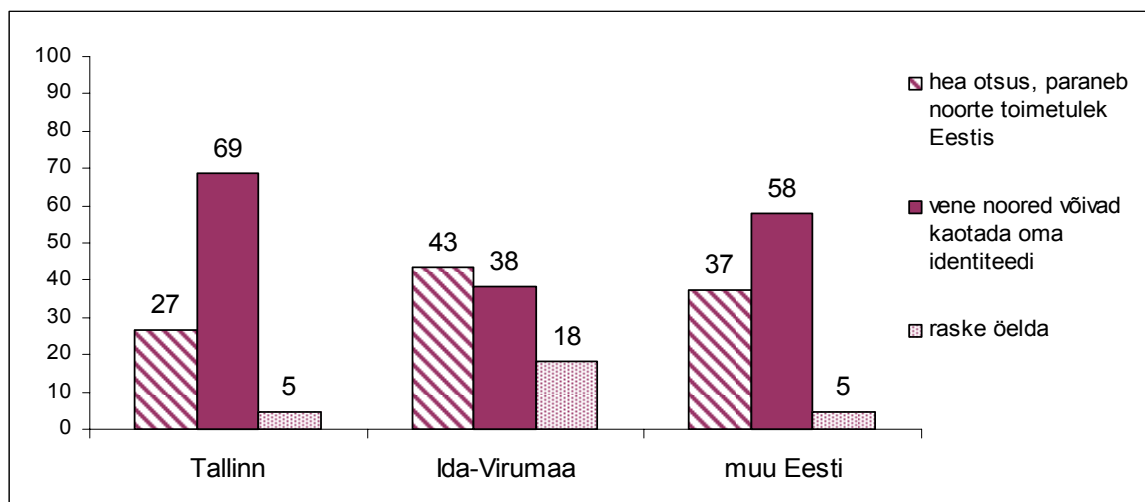

Joonis 1: Millises gümnaasiumis, keskkoolis Te sooviksite õppida või Te sooviks, et Teie lapsed õpiks?

Madalama haridustaseme ja kehvema majandusarenguga piirkondade suhteliselt tugevam seostumine assimilatsioonimudeliga viitab nähtusele, mida kirjanduses nimetatakse marginaliseerumiseks ja mis immigratsiooniriikides on suhteliselt levinud. Taolise seose tõttu

ei saa antud variandi pooldamist pidada integratsiooni edenemise suhtes positiivseks. Positiivseks ei saa pidada ka fakti, et enamus eestivenelasi (53%) näeb ideaalina venekeelset kooli, kus on süvendatud võõrkeelte õpe, sest ka antud hoiaku puhul on sisuliselt tegemist vastandumisega riiklikule haridusreformi kavale.

Vaid kolmandik mitte-eestlasi peab koolireformi otsust heaks ning usub, et selle kaudu paraneb mitte-eesti noorte toimetulek Eestis. Rohkem kui pooled aga kahtlevad selles ning kardavad, et reformi tulemusena võivad venekeelsed noored kaotada oma identiteedi. Antud küsimuse puhul võib märgata olulisi regionaalseid erinevusi. Joonisel 2 toodud andmetest on näha, et kõige kriitilisemad on Tallinna mitte-eestlased, kellest üle kahe kolmandiku on gümnaasiumireformi vastu. Ida Virumaal on selliste inimeste hulk aga tunduvalt väiksem jäädes alla 40%. Kui Tallinnas peab koolireformi otsust heaks vaid 26% vastanutest, siis Ida Virumaal ulatub see protsent 43-ni. Joonistel 1 ja 2 toodud andmete alusel võib väita, et võrreldes teiste Eesti piirkondadega on Ida Virumaal kui domineerivalt venekeelses keskkonnas eestivenelaste hirm oma identiteedi kaotamise pärast nõrgem. Kuivõrd Tallinna noorte seas on eesti keele valdamine selgelt parem võrreldes Ida Virumaa noortega, ei saa nende suuremat skeptitsismi siduda keeleoskusega. Tegemist on sügavama identiteediprobleemiga, mille analüüs eeldaks eraldi uuringut.

Joonis 2: Eestivenelaste suhtumine koolireformi regiooni lõikes (%)

Samas tuleks näha, et eestivenelaste hirmud seoses haridusreformiga tulenevad ka riigi senise ettevalmistustöö nõrkusest. Kuigi reformi alguseni on vaid kaks nappi aastat, ei ole ikka veel otsustatud, missuguste ainetega, millises järjekorras ja missuguse kiirusega eestikeelsele õppele üleminek toimub. Tulemusena on edasi lükkunud ka õpetajate ümberõpe, uute õppematerjalide loomine ja muu ettevalmistav tegevus. Kuna inimestel konkreetne informatsioon reformi kohta puudub, usub enamus eestivenelasi, et üleminek toimub kogu gümnaasiumiprogrammi ulatuses ja korraga.

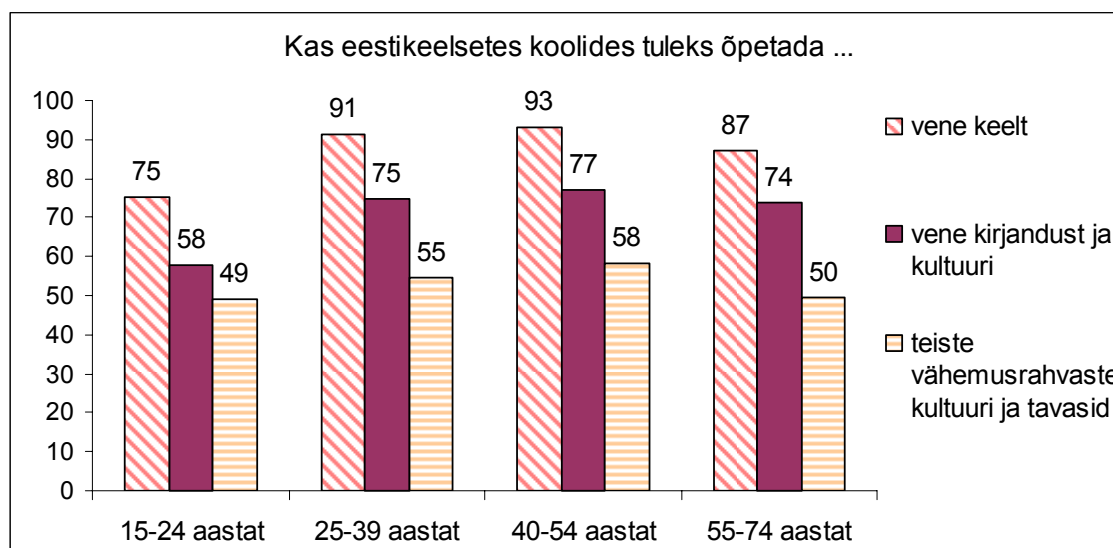
Järeldus toodud tulemustest on, et riigipoolsed ettevalmistused ning selgitustöö haridusreformiga seoses peavad tõhustuma. Kuivõrd haridussüsteem kujutab endast ühiskonna avaliku sfääri ühte põhikomponenti, on selle senisest suurem ühtlustamine hädavajalik. Samas, kuivõrd haridus kuulub ka erasfääri, tuleks reformiprotsessis arvestada ka sihtgrupiga. Näiteks tuleks silmas pidada kavandatavate muutuste regionaalset mõõdet. Kuna Eesti erinevates piirkondades on olukord kardinaalselt erinev, siis tuleks kaaluda erinevate

haridusreformi mudelite rakendamist, mis lõppkokkuvõttes annaks kindlasti paremaid tulemusi, kui jõuline ühest mudelist lähtuv poliitika.

3. Identiteet ja vähemuskultuuride säilitamine

Ühiskonna multikultuurilisuse tunnustamine ning etniliste vähemuste kultuuri säilitamine on kõige otsesemalt rahvusliku identiteediga seotud integratsiooni eesmärgid. Nende saavutamine sõltub nii riigi poliitikast ja eestlaste hoiakutest kui ka eestivenelaste endi huvitatusest oma keelt ja kultuuri edendada. Nimetatud valdkond kuulub oma põhisas erasfääri, st vähemustele kuulub õigus ise korraldada oma kultuurieluga seotud asju. Samas sisaldab ka see valdkond teatud avaliku sfääri aspekti – nimelt eestlaste hoiakuid vähemuskultuuride suhtes. Üheks avaliku sfääri elementiks on demokraatlike väärtuste toetamine ning sallivus vähemuskultuuride suhtes on üks neist väärtustest.

Joonisel 3 toodud andmed illustreerivad eestlaste hoiakuid vene keele, vene kirjanduse ja kultuuri ning teiste vähemusrahvaste kultuuri ja tavade õpetamise suhtes eestikeelsetes koolides. Tervikuna võib öelda, et eestlaste hoiakud on valdavalt positiivsed. Nimetatud kolme kategooriat võrreldes pooldatakse kõige enam vene keele õpetamist, mille suhtes on positiivselt meelestatud 87% eestlastest. Sellele järgneb vene kirjanduse ja kultuuri õpetamine, kuid ka teiste vähemusrahvaste kultuuri ja tavade õpetamist pooldavad enam kui pooled eestlastest.

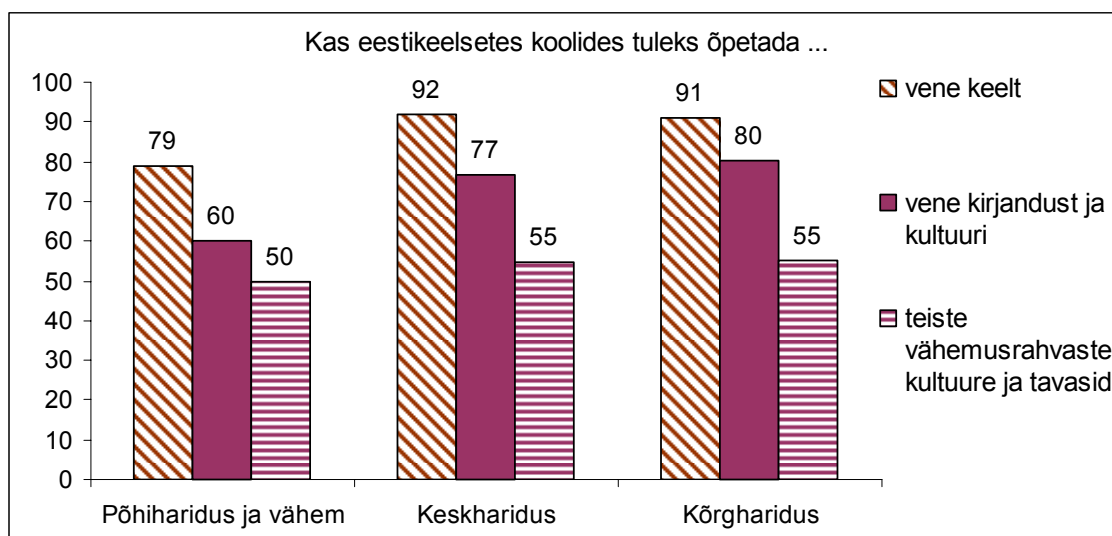

Joonis 3: Teiste rahvaste kultuuride õpetamise pooldamine eestikeelsetes koolides vanuse lõikes (%)

Toodud andmed näitavad, et kõige nooremas ja kõige vanemas vanusegrupis on pooldava hoiakuga inimeste hulk mõnevõrra väiksem võrreldes keskmiste vanusegruppidega. Erinevused vanusegruppide vahel ei ole küll suured, kuid tendents on siiski ilmne. 55-74-aastaste puhul võib seda seletada asjaoluga, et nõukogude perioodi raskused ja hädad tabasid nende generatsiooni kõige valusamalt. 15-24-aastaste puhul on üheks põhjuseks kindlasti asjaolu, et vene keele oskus on praeguste noorte seas oluliselt kehvem võrreldes vanemate inimestega. Kuna tegemist on nähtusega, mis muu hulgas mõjutab ka noorte

konkurentsivõimet tööturul, tuleks noorte suhteliselt suuremale rahvuslikule suletusele senisest enamat tähelepanu pöörata.

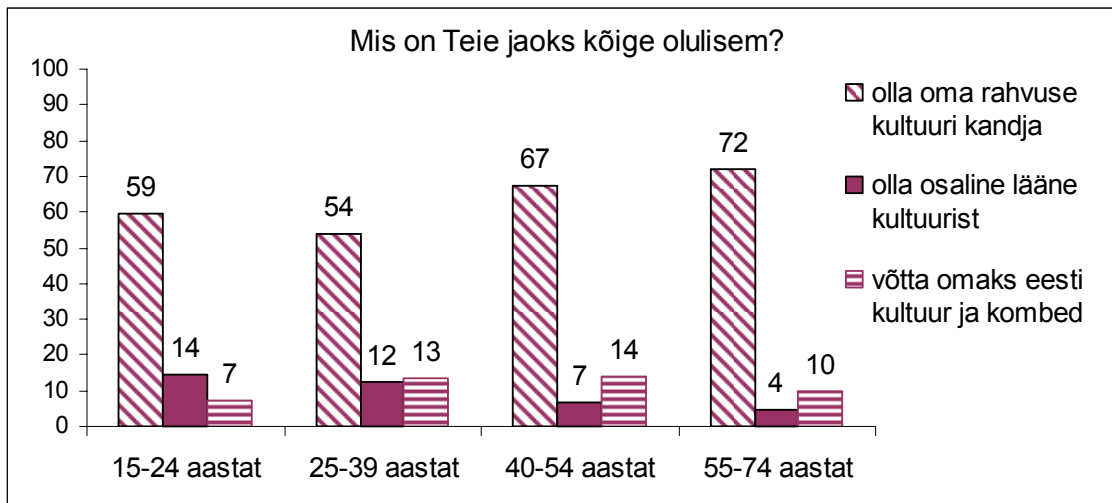
Keeleoskuse tasemele põhinevat noorte suhteliselt suurema suletuse seletust kinnitavad ka joonisel 4 toodud andmed, millest nähtub, et antud hoiak on seotud haridusega. Mida kõrgem on haridustase, seda enam peetakse vajalikuks teiste keelte ja kultuuride õpetamist eesti koolis. Kõrgharidusega inimeste puhul ulatub see protsent üle 90. Vene kirjanduse ja kultuuri õpetamist eesti koolis pooldab 60% põhiharidusega ja 80% kõrgharidusega vastanutest. Analüüs näitab, et ka sissetulekute suurenemine mõjutab antud hoiakuid positiivses suunas.

Joonis 4: Teiste rahvuste kultuuride õpetamise pooldamine eestikeelsetes koolides haridustaseme lõikes (%)

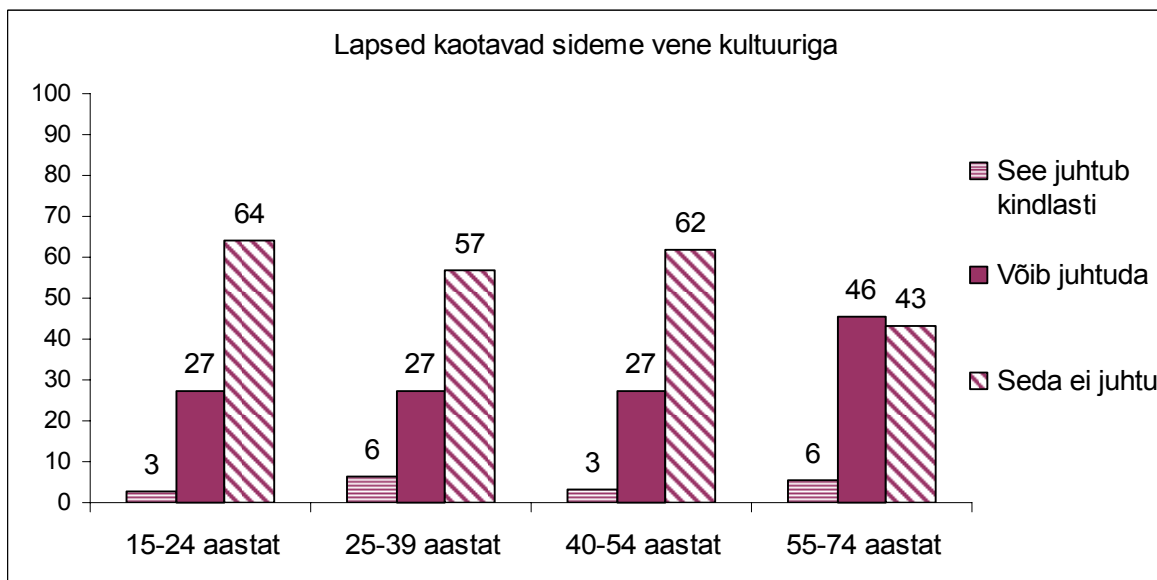
Vene keele ja kultuuri õpetamise valdav toetamine eestlaste poolt loob positiivse sotsiaalse fooni ühiskonna multikultuurilisuse edendamisele. Edasi on oluline analüüsida, kuivõrd mitte-eestlased ise on huvitatud oma kultuuri ja identiteedi säilitamisest. Vaadates seda küsimust laiemas kontekstis võib väita, et viimaste aastakümnete ülemaailmseks tendentsiks on oma etnilise identiteedi rõhutamine. See erineb oluliselt varasemast perioodist, mil domineeris pigem assimilatsiooniparadigma. Taolise muutuse aluseks on globaalse majanduse ja infotehnoloogia plahvatuslik areng, mis võimaldab etnilistel sidemetel põhinevat majandustegevust ning tihedamaid kontakte nii vähemusgruppide liikmete endi vahel kui ka vastava päritolumaaga.

Ka Eesti ei ole selles suhtes erand. Joonisel 5 toodud andmetest nähtub, et kahe kolmandiku eestivenelaste jaoks on nende etnilise identiteedi säilitamine oluline, kusjuures assimilatsiooni pooldab vaid iga kümnes. Eespooltoodud analüüsist selgus, et assimilatsiooni pooldamine on seotud hariduse ja regiooniga. Joonisel 5 toodud andmed kinnitavad, et siin on ka teatud vanuseline seos. Noorte jaoks oma rahvuslik kultuur mõnevõrra vähem tähtis. Oluline on märkida, et ka assimilatsioonimudelit toetab noorim vanusegrupp võrreldes teistega vähem. Samas, osalust lääne kultuuris toetab 15% noorimast vanusegrupist, mis on kolm korda kõrgem näitaja kui vanimal vanusegrupil.

Joonis 5: Identiteedi säilitamisega seotud hoiakud

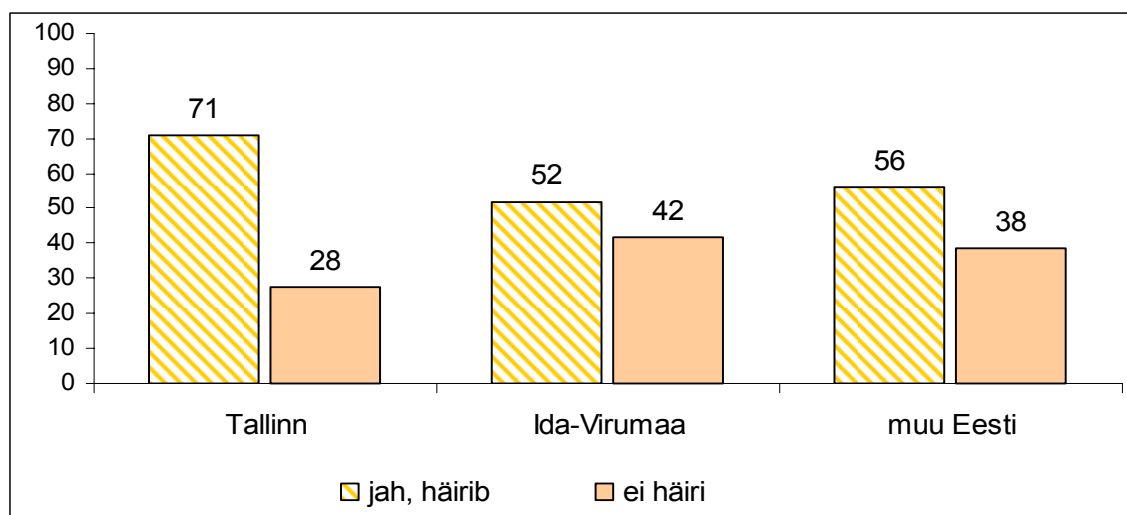
Uuringu kavandamisel eeldasime, et üheks faktoriks, mida eestivenelased võivad pidada teatud ohuks oma identiteedile on asjaolu, et nende lastele õpetatakse üha aktiivsemalt eesti keelt ning nad suhtlevad üha rohkem eestlastega. Monitooringu tulemuste analüüs näitab, et tervikuna umbes kolmandik kardavad, intensiivse eesti keele õppimise tulemusel võivad nende lapsed kaotada sideme vene kultuuriga. Enamik sellega ei nõustu ning pigem eeldatakse positiivseid tagajärgi ja usutakse, et lapsed hakkavad rääkima võrdselt hästi nii vene kui ka eesti keelt. Joonisel 6 toodud andmed näitavad, et vanuse kasvades suureneb nende hulk, kes kardavad, et vene lapsed kaotavad eestlastega intensiivselt suheldes sideme vene kultuuriga. Analüüs näitab seost ka haridusega – haritumate seas on nimetatud kartus suurem, mis viitab nende poolt etnilise identiteedi suuremale tähtsustamisele.

Joonis 6. 'Mitte-eestlaste lastele õpetatakse üha aktiivsemalt eesti keelt, lastel on sõbrad eestlaste seas ja nad suhtlevad eestlastega. Millised tagajärjed võivad sellel olla?'

Vähemuskultuuride säilitamine ja toetamine suurendab ühelt poolt ühiskonna kultuurilist rikkust, kuid teiselt poolt võib erinevuste koosseksiteerimine tekitada ka mitmesuguseid probleeme. Sellega seoses uuriti monitooringus kui erinevaks peavad inimesed eri rahvuste elu- ja mõttelaadi ning kui võrd häirituna end sellest tuntakse. Suur enamus eestlasi tajuvad, et nende mõttelaad erineb mitte-eestlaste omast (79%). Eestivenelaste puhul on vastav näitaja 68%. Kui kolm aastat tagasi läbiviidud monitooringu andmetel pidasid kõrgharidusega eestlased võrreldes teiste haridusgruppide enam eestlaste elu- ja mõttemaailma mitte-eestlaste omaga sarnaseks, siis praeguseks on see erinevus kadunud.

Joonisel 7 toodud andmed kirjeldavad eestlaste häiritust venelaste teistsugusest käitumisest ja elulaadist regionide lõikes. Kõige probleemsem piirkond on Tallinn, kus häirituid on pea kolm neljandikku. Mujal Eestis jääb see näitaja 50-60% vahele. Analüüs näitab, et eestlaste jaoks on üheks peamiseks faktoriks, mis tekitab häiritust, mitte-eestlaste vähene eesti keele oskus. Ainult 18% eestlastest ei häiri üldse mitte-eestlaste eesti keele oskuse puudumine. 47% häirib see veidi ning 34% häirib see tugevalt. Noorim eestlaste vanuserühm on mitte-eestlaste eesti keele oskuse puudumisest enam häiritud kui vanemad vanuserühmad. Ilmselt on siin üks põhjuse selles, et nende endi vene keele oskus on kõige nõrgem.

Joonis 7: Eestlaste häiritus venelaste teistsugusest käitumisest ja elulaadist elukoha lõikes

4. Identiteet ja seostumine välismaailmaga

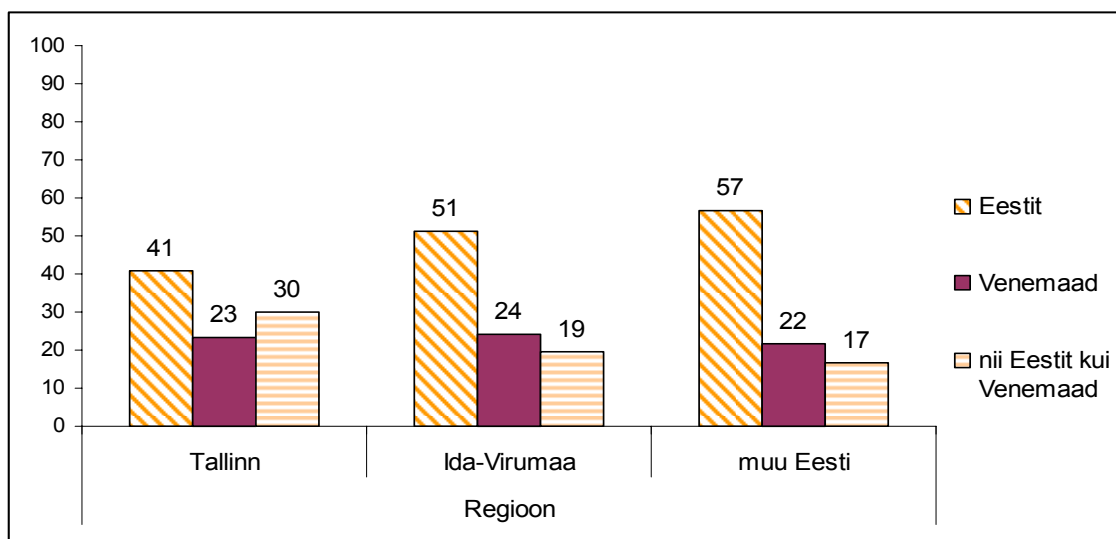
Oluliseks identiteedi näitajaks on see, kuidas inimene seostab ennast ja oma riiki välismaailmaga, millisena näeb teda rahvusvaheliste suhete süsteemis ning eelkõige suhetes naabritega. Eriti tähtis on see identiteedi aspekt Eesti-taolises väikeriigis ning arvestades meie valusat lähiajalugu.

Uuringut kavandades eeldasime, et tulenevalt erinevast elukogemusest näevad eesti- ja venekeelsed respondendid välise identiteediga seotud küsimusi suhteliselt erinevalt. Tegemist on hoiakutega, mis sõltuvad iga konkreetse inimese elusaatusest ja selles mõttes võib nimetatud valdkonna paigutada erasfääri alla, kus eriarvamused on loomulikud ja paratamatud. Samas seondub nimetatud valdkond vägagi eksistentsiaalsete küsimustega nii

üksikisiku kui ka riigi jaoks ja kuulub selles mõttes kindalt ka avalikku sfääri. Viimane eeldab aga ühiskonna konsensust vähemalt põhilistes küsimustes. Järgnev analüüs näitab, et Eestis see veel paraku puudub.

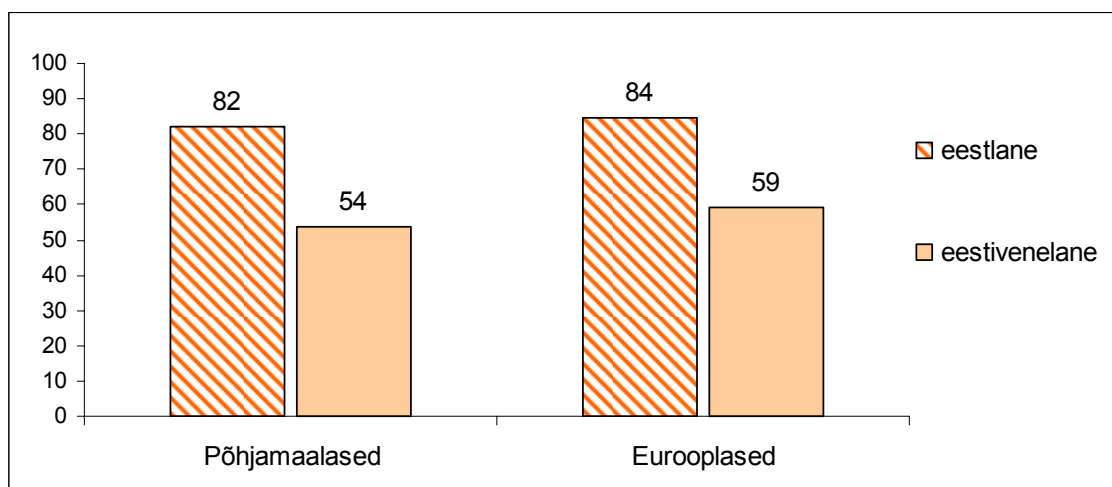
Kõigepealt vaatame eestivenelaste hoiakuid seoses kodumaatunnetusega ning nii lääne- kui ka idasuunalise regionaalse samastumisega. Eestit peavad oma kodumaaks umbes pooled eestivenelased. Kui lisada siia veel need, kes peavad oma kodumaaks samaaegselt nii Eestit kui ka Venemaad, ulatub vastav protsent 70-ni. Neljandik eestivenelastest peab oma kodumaaks Venemaad, kusjuures joonis 8 näitab, et siin on tugev regionaalne seos. Tallinna eestivenelaste seas on teiste regioonidega võrreldes tunduvalt enam neid, kes peavad oma kodumaaks Venemaad ning vähem neid, kes peavad oma kodumaaks Eestit. Oluline on märkida, et vaatamata geograafilisele asendile ületab Tallinn isegi Ida Virumaa vastavad näitajad, mis veelkord viitab, et integratsiooniprotsessid kulgevad erinevais Eesti paiguis erinevalt ning et Tallinn on integratsiooni edenemise mõttes vägagi probleemne koht.

Analüüs näitab ka tugevat vanuselist seost kodumaa tunnetuse puhul, mis on loomulik arvestades erinevate vanusegruppide erinevat elukogemust ja reaalselt isiklikku kontakti Venemaaga. Kui 15-24-aastastest eestivenelastest peab Eestit oma kodumaaks 72% vastanutest, siis 25-39-aastastest 54%, 40-54-aastastest 49% ning 55-74-aastastest 23% vastanutest. Analoogne erinevus, kuid vastupidises suunas, on seoses Venemaa pidamisega oma kodumaaks.

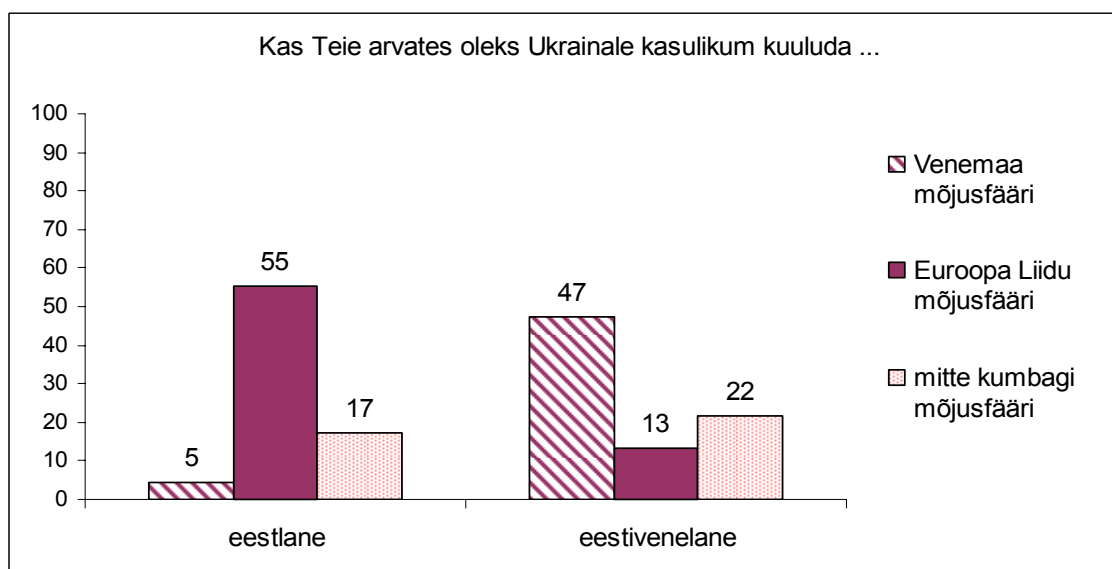
Joonis 8: 'Millist riiki Te peate oma kodumaaks?'

Järgnevalt võrdleme eestlaste ja eestivenelaste regionaalset identiteeti läänesuunal, st. seoses Põhjamaade ja Euroopaga. Oodatult on eestlaste samasustunne nende piirkondadega suurem. Kui eestlaste seas peab end põhjamaalaste hulka kuuluvaks 82% ja eurooplaste hulka kuuluvaks 82% vastanutest, siis eestivenelastel on vastavad protsendid 54 ja 59 (vt. joonis 9).

Joonis 9: 'Kelle hulka kuuluvaks Te end peate?'

Eestivenelaste idasuunalise identiteedi tugevust mõõtsime integratsiooni monitooringus lisaks aruande eelmises peatükis käsitletud samastumisega kas Eesti venelastega või Venemaa venelastega ka küsimusega 'Kas Teie arvates oleks Ukrainale kasulikum kuuluda Venemaa või Euroopa Liidu mõjusfääri?'. Tulemused näitavad, et eestlaste ja eestivenelaste arusaamad rahvusvahelisest elust ning arengueesmärkidest on kardinaalselt erinevad. Kui eestlaste enamus näeb Ukraina huve pigem Euroopa Liidus, siis eestivenelaste enamus pigem Venemaal. Võib eeldada, et tegemist on hinnanguga mitte niivõrd üksiknähtusele, kuivõrd laiemale eestivenelaste välise identiteedi karakteristikuga. Kui nende puhul on antud küsimuses peamiseks mõjuriks isiklik kultuuriline ja ka ajalooline seotus Venemaaga, siis eestlaste puhul pigem lähiajaloo kinnistunud eksistentsiaalne hirm Venemaa võimaliku sekkumise ees. Viimast kinnitavad ka vastused küsimusele 'Kuivõrd oluline on Teie arvates Venemaa mõju Eesti edasisele arengule?', millest selgub, et eestlastest tervelt kaks kolmandiku leiavad, et Venemaa mõjutab Eesti edasisi arenguid väga või üsna oluliselt. Eestivenelaste puhul on jääb vastav protsent tugevalt alla 50.

Joonis 10: 'Kas Teie arvates oleks Ukrainale kasulikum kuuluda Venemaa või Euroopa Liidu mõjusfääri'

Traditsiooniline küsimus, mille kaudu integratsiooni monitooringutes on mõõdetud eestlaste ja eestivenelaste arusaamade sarnasust või erinevust Eesti riikluse aluseid puudutavates küsimustes on seotud 1940. aasta suve sündmustega Eestis. Läbiviidud monitooring näitab, et enamus eestivenelastest usub, et Eesti astus 1940. aasta suvel vabatahtlikult NL koosseisu, kusjuures joonisel 11 toodud andmetel on võrreldes eelmise monitooringuga 2002. aastal on see protsent isegi suurenenud. Analüüs näitab, et ka selle küsimuse puhul eksisteerib teatud regionaalne seos. Kui Tallinnas ulatub nende hulk, kes peavad Eesti liitumist vabatahtlikuks pea kahe kolmandikuni, siis Ida Virumaal arvab nii alla poolte respondentidest. Ka need numbrid viitavad Tallinna probleemsele integratsiooni kontekstis ning vajadusele tegelda integratsiooniküsimustega ka kohalikul tasandil.

Joonis 11: ‘Kas Eesti astus 1940. aasta suvel vabatahtlikult NL koosseisu või okupeeriti Eesti NL poolt?’

Tervikuna võib öelda, et välismaailmaga seotud eestlaste ja eestivenelaste identiteedi erinevus viitab veelkord integratsiooniprotsessi keerukusele ja pikaajalisusele. Kuivõrd vastavad hoiakud kuuluvad Eesti ühiskonna avalikku sfääri, on nendes vajalik teatud elementaarse ühtsuse saavutamine. Praegu on kohati tegemist situatsiooniga, kus eri kogukonnad piltlikult öeldes veavad riigivankrit eri suundades. Riigi jätkusuutlikkuse ja rahvusvahelise konkurentsivõime seisukohalt on tegemist nähtusega, millele tuleks pöörata senisest tunduvalt enam tähelepanu. Seda tehes tuleb aga arvestada, et vastavad inimeste hoiakud kuuluvad selgelt ka erasfääri, sest need on kujunenud nende isikliku elukogemuse ja elusaatuse käigus. Sellesse jõuga riigipoolne sekkumine saab tuua pigem halba kui head. Tegemist on pikaajalise kohanemisega ja põlvkondliku protsessiga, mida mõjutavad muuhulgas Eesti ja Venemaa riikidevahelised suhted. Paljude antud aruandes käsitletud integratsiooniprobleemide põhjusi tuleks otsida ka sellest suunast. Järeldus on, et Eesti ühiskonna integratsioon on mitte ainult kahepoolne, vaid vähemalt kolmepoolne protsess. See eeldab lisaks ühiskonna avaliku sfääri ühtsuse suurenemisele ja sallivuse suurenemisele kultuuriliste erinevuste suhtes ka Eesti ja Venemaa riiklike suhete paranemist. Viimane mõjutab paratamatult esimest kahte protsessi ja sellela on raske eeldada integratsiooni kui terviku edukust.